

TMMOB
Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA SEMPOZYUMU
(8 Aralık 1995)
Mayıs-1996 ANKARA

SUNUŞ

Dünyamız gündeminde önemli yer tutan ve gelecek kuşakların yaşam hakkını tehdit eder boyutlara ulaştığı söylenen çevre sorunları, insanoğlunun doğayı egemenliği altına alma sürecine koşut olarak gelişmiştir. Yaşanan çevre sorunlarının temelinde özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen sanayinin ya da daha genel bir anlatımla kapitalist gelişme sürecinin, yattığı artık sıkça gündeme getirilmektedir.

Bugünkü gelişme sürecinin, doğal kaynak tüketimi ve çevre sorunları bağlamında değerlendirilmesi, çevre ve kalkınma tartışmalarına yeni boyutlar getirmiştir. Son dönemlerde, çevre ve kalkınma ikilemine yanıt olarak "Sürdürülebilir Kalkınma" tezi ortaya atılmıştır.

Brundtland Raporu olarak bilinen "Ortak Geleceğimiz" adlı raporda ilkeleri açıklanan "sürdürülebilir kalkınma" kavramı, doğal kaynakların sınırlılığını göz önünde tutan, gelecek kuşakların gereksinimlerini ön plana çıkartarak çevreye duyarlı bir kalkınma yaklaşımı olarak belirtilmektedir.

Birbirleri ile çelişen iki kavram; "sürdürülebilirlik" ve "kalkınma" kavramlarının açıkları üzerinde fazla durmaksızın ve hiç sorgulanmaksızın farklı kesimlerce ve meslek alanlarınca hemen kabul görmesi karşısında, adı geçen kavramın çevre sorunlarının çok boyutluluğuna çözüm getiren bir içeriğe ve evrensel anlamda bir genel geçer kalkınma modeli özelliğine sahip olup olmadığının ya da bu kavramın söylem düzeyinin ötesinde uygulanabilirliğinin ölçütlerinin irdelenmesi gerektiğine inanıyoruz.

Kapitalist gelişim süreci içinde ortaya çıkan, aralarındaki uçurumun giderek daha da açıldığı kuzey ve güney ülkeleri açısından çevre sorunlarının nedenleri, etkileri ve boyutları, kuşkusuz, farklılaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde çevre sorunları endüstriyel kirlenme, aşırı üretim ve sınırsız tüketim, her türlü atık miktarındaki artış olarak ortaya çıkarken, azgelişmiş ülkelerde yoksulluk, açlık, hızlı nüfus artışı, dengesiz toprak dağılımı ile kuzeyden ithal edilen kirlilikler (teknoloji ya da doğrudan kirlenici atıklar) önceliklidir. Kısaca, bir yanda gelişmişlikten, hızlı büyümeden kaynaklanan sorunlar varken diğer yanda, yoksulluktan kaynaklanan sorunlar ile hayatta kalma mücadelesi yaşanmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma felsefesi ile açıklanan çoğu olumlu önermeyi yadsımsızın sorunların bu çerçevede temellendirilmesi, sürdürülebilir kalkınma kavramının değerlendirilmesinde de farklılıklar getirmektedir. Bu farklılığın nedenleri üzerinde durulması, "sürdürülebilir kalkınma"nın evrensel bir kalkınma paradigması olup olmayacağına sorgulanması ve bizim gibi ülkeler açısından konuya ne tür yaklaşımlar getirilebileceğinin tartışılması önemli görülmektedir. Bu amaçlarla TMMOB Çevre Komisyonu'nca çalışmalar başlatılmış ve 8 Aralık 1995 tarihinde bir sempozyum düzenlenerek konunun farklı boyutları ile tartışılması amaçlanmıştır. Böylece TMMOB 33. Genel

Kurulu'nun Yönetim Kurulu'muza verdiği "Sürdürülebilir Kalkınma ve Demokratikleşme" konularında bir toplantı düzenleme görevi de yerine getirilmiştir. "Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu"nda tartışmalar "Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı Nasıl Tartışılmalı?" başlıklı sunuş bildirisi ile başlatılmış ve kavramın ekonomik, politik, planlama boyutları ile kavram etrafında uluslararası platformlarda getirilen görüşler, sunulan bildirimlerle tartışmaya açılmış ve son bölümde gerçekleştirilen forum ile sürdürülebilir kalkınma ve teknoloji ilişkileri sorgulanmıştır. Geniş katılımı ile gerçekleştirilen bu sempozyumun "Sürdürülebilir Kalkınma" konusundaki çalışmalarına bir başlangıç oluşturacağını düşünüyor, sempozyum boyunca sunulan bildirimler, yapılan konuşma ve tartışmaların, özellikle Habitat II toplantısı öncesinde, bir kitap halinde yayınlanmasını yararlı buluyoruz. Sempozyumumuza katkıda bulunan tüm katılımcılara ve kitabın yayınlanmasında emeği geçen tüm arkadaşlarımıza teşekkür ederiz.

Yönetim
Kurulu

Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
"SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA" SEMPOZYUMU
AÇILIŞ OTURUMU
Oturum Yöneticisi: İhsan KARABABA
Açılış Konuşması: Yavuz ÖNEN (TMMOB Başkanı)
Sunuş: Perihan KİPER (Çevre Komisyonu)
Konuşmacı: Doç.Dr. Sezai GÖKSU

İhsan KARABABA-Biraz geç olmakla beraber oturumu açıyoruz. Ankara'nın hali malum; trafik, Türkiye'de büyük bir sorun gerçekten. Ankara'da bu sorun yoğun yaşanıyor; o bakımdan, bu gecikmeyi hoşgörüle karşılamayı diliyoruz. Türkiye'de, pek çok tartışmalarda, genellikle, bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Bu sürdürülebilir kalkınma kavramı da, Türkiye'de yine anlamı çok kaydırılarak, içi boşaltılarak tartışılan konulardan bir tanesidir. Her grup ve zümre veyahut siyasî güç, ekonomik güç, kendi çıkarına göre bir anlam vermekte, buna göre bir tarif yapmaktadır. Genellikle de, kalkınmayı, insanların temel gereksinimlerinin dışına çıkartarak, barınması, giyinmesi, beslenmesi, sağlık hizmetleri vb. konuları dışlayarak ya da insanların evrensel haklarını yine kalkınma kavramının dışına taşıyarak tartışmak... İşte, Komisyonumuz, bu çok önemli konuyu ayaklarını yere bastırmak, kavramın gerçek anlamını vurgulamak için Sempozyumu düzenlemiş bulunuyor. Sempozyumun başarılı geçeceğine ve gerçekten konuya ciddi katkılar sağlayacağına inanıyorum. Bu dileklerle, sempozyumumuz başlıyor. Açılış konuşmasını yapmak için, Birlik Başkanı Yavuz ÖNEN'i kürsüye davet ediyorum. Buyurun Sayın Önen.

Yavuz ÖNEN - Değerli konuklar, sevgili TMMOB üyesi arkadaşlarım; Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Genel Kurulu'nun bir kararını hayata geçiriyoruz. 20 yılı aşkın bir süredir gündemde olan bir kavramın, bu kavramın alanlarında hizmet gören bizler tarafından da gündemde tutulması ve tartışılması gereğini gördük ve Genel Kurula gelen bir öneriyi de destekleyerek, konunun tartışılmasını sağladık. Yönetim Kurulumuz ve Çevre Komisyonumuzun bu konudaki çabaları nihayet sizlerin ve değerli

tartışmacıların katkılarıyla gelişecek ve tartışmalara yeni boyutlar eklenecektir; buna inanıyorum. Bu açıdan, bu sempozyuma başarılar da diliyorum.

Ben, sürdürülebilir kalkınma üzerinde çok fazla şey söylemek istemiyorum; çünkü, bu gündemimiz; zaten tartışılacak. Daha önce de çok şey söylendi, bundan sonra da çok şey söylenecek; fakat, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun yayınladığı raporu okuduktan sonra, bir temel nokta üzerinde, ben de, şu anda, birkaç şey söylemek istiyorum. Zannedirim, özellikle 21. yüzyıla doğru gittiğimiz bir noktada bütün dünya, dünyanın objektif olarak küreye bakabilen bilim adamları, bazı temel kavramlar üzerinde birleşmeye başladı ve bu, bir kitapta şöyle ifade ediliyor: "insanoğlu, yerküreye, ilk kez 20. yüzyılda uzaktan baktı ve o kürenin kavranabilir boyutlarını gördü ve insan unsurunun aslında bu yerküre düzeni içerisinde, sadece negatif ve bozucu bir unsur olarak yer aldığını kavradı".

Şimdi, bizim, hep tartıştığımız ve konuştuğumuz konu, bu doğal düzenin yani, dünyanın düzeni, bulutlar, okyanuslar, toprak ve dünyanın kendi fiziksel iklimi ile ilgili dengelerin giderek bozulmakta olduğu. Bu dünyanın gelişmiş ülkelerinde de böyledir, gelişmekte olduğu söylenen ülkelerde de böyledir. Bu özellik, dünya bilimsel devrim eşikleri arasında Copernicus'un tezinden sonra çok önemli bir aşamayı ifade ediyormuş; yani, artık, insanoğlu, sorunlara küresel bakmayı, global dediğimiz çerçevede bakmayı öğrenmiş oluyor. Şimdi, böyle baktığımızda, sürdürülebilir kalkınma kavramının bizim açımızdan ne ifade ettiğini iyi yakalamamız lazım; yani, biz dünyaya küresel baktığımızda, İstanbul kentinin, İzmir kentinin, Diyarbakır'ın, Van'ın sorunlarını hangi düzeye oturtacağız, hangi boyutlarıyla bağlayacağız, bu global sistemin içerisinde nasıl oturtacağız? Zannediyorum, bizim, üzerinde önemle durmamız gereken nokta bu; yani, bizi bir yandan globalleştirirken, dünyadaki evrim ve devrim hareketleri, gelişen teknoloji, bize dayatılan ekonomik sistemler, modeller ve dünya düzeninin dayattığı yeni biçimler bizlere dayatılırken, bizim de, kendi uygar yaşamımız içerisinde -buna, ister ulusal ölçekte diyelim ister bölgesel ölçekte diyelim- özgün sorunlarımızı da göz ardı etmememiz gerektiği gerçeğini gündeme getiriyor, işte, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin, hep birlikte, sizlerle yapmaya çalıştığı şey bu.

Türkiye, kendi toplumsal dinamikleriyle ve ulaştığı ekonomik, sosyal, politik ve kültürel modeller, bu globalleşmenin neresindedir ve biz, bu kavramlardan neler çıkarabiliriz? Yine, bu araştırmada dikkatimi çeken çok önemli bir başka nokta var: Çelişkileriyle birlikte koyuyorlar sorunları; bu güzel şey ve orada dikkatimi çeken şey şu; tabii, küreye bakınca sorunlara da global bakma gereği objektif olarak ortaya çıktığı zaman, dünyada giderek artmakta olan aç insan sayısı da görülüyor. Bu görüldüğünde, nihai çözümlerle birlikte hep şöyle bir gerekliliğin altı çiziliyor; deniliyor ki: Dünyadaki ekonomik dengesizliklerin yarattığı açlığı gidermenin en önemli koşulu, aç insanları devreye sokacak yeni ekonomik sosyal modellerin politikaların gündeme gelmesi gerekir; yani, sistem yarattığı olumsuzluğa dayanmak ihtiyacındadır. Zannedirim, Türkiye'de de, sosyal ve politik dengeler içerisinde böyle bir gerçeklik söz konusu. Ben, konuyu daha fazla dağıtmadan şöyle bağlamak istiyorum: Türkiye açısından baktığımızda, kalkınma ve doğal dengeler arasında ve özellikle Türkiye'mize özgü, Üçüncü Dünya ülkelerine özgü kentleşme ortamında şöyle bir olumsuzluk var. En ufak doğal şartlara dayanamayan konutlar, giderek bir su gibi akmakta olan toprak; yani, erozyon ve çölleşme eğilimleri, ormanların ve tarım topraklarının giderek azalması; ki, bu dünyada da böyle -rakamlar var, vaktinizi almamak için

bunları vermek istemiyorum- ama, Türkiye’imizde, bu, güncel sorun haline gelmiştir. En ufak bir yağmurda büyük kentlerimizin uğradığı sel felaketlerini düşünün; İstanbul, İzmir... Küçük kasabalarda da var; ama, bu, artık, metropollerde de dayatan bir sorun haline geldi. O nedenle, uygulanmakta olan makro ekonomik politikaların da sorgulanacağı, uygulanmakta olan konjonktürel politikaların da sorgulanması gereken bir kapsamda ele alacağız bu sorunlarımızı. Dünyada bazı temel çelişkiler var; ama ben özellikle bir tanesini öne çıkarıyorum ve burada da ona değinmek istiyorum ve konuşmamı bitireceğim. Bu çelişkilerin başında dünyadaki sorunları çözmeye yönelik kaynak araştırmaları arasında, ne yazık ki, sürdürülebilir kalkınma ve çevre korumasına yönelik ve hele hele sosyal, ekonomik boyutlarıyla temel sorunları çözmeye yönelik kaynak ayırımı, son derece küçük rakamlara ulaşmaktadır. Ama, bunun yanında, bu süreçte daha fazla öne çıkan ve hızlanan, dünyadaki sıcak noktadaki çatışmaların gelişmesi, savaşların yaygınlaşması, bölgesel savaşların gündemimizden düşmemesi ve silahlanmaya -özellikle, nükleer silahlanma zaten birkaç kez dünyayı yok edecek boyutlarda; ama-biyolojik, kimyasal ve konvansiyonel silahların üretimine hızla devam edilmesidir. 1980’li yıllardaki rakam silahlanmaya ayrılan kaynaklar olarak, 1 trilyon dolardır. Bunu, Türkiye’ye indirgediğimizde, güvenlik adı altında kaynaklarımızın bir bölümünün silahlanmaya ve silahlanmanın gerektirdiği organizasyona ayrıldığını görmekteyiz. Güncel çatışma ve kaynak israfı sürdükçe, Türkiye’imizde, bırakın sürdürülebilir olanı, normal şartlarda bir yaşam düzeyini tutturmamız olanağı yoktur; o nedenle, şu mesajı vererek konuşmamı sürdürmek istiyorum. Türkiye’de barışın sağlanması, her türlü ihtilafın politik ve barışçıl yöntemlerle çözümünün denenmesi ve kaynakların gerçekten, insan ve doğal çevresine ve insanî sorunlara ayrılması gerektiğini bir kez daha vurguluyorum ve konferansımıza, sempozyumumuza tekrar başarılar diliyorum. Beni dinlediğiniz için, teşekkürler ediyorum.

İhsan KARABABA - Teşekkür ederiz Sayın ÖNEN. Şimdi, Çevre Komisyonu'nun görüşünü sunmak üzere Sayın Perihan KİPER’i davet ediyorum. Buyurun Sayın KİPER.

Perihan KİPER -Değerli konuklar, Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği Çevre Komisyonu adına hepimizi saygıyla selamlıyorum. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasındaki hızlı kapitalist büyümenin ekolojik denge üzerinde yarattığı risklerin farkına varılması ve kalkınma ile çevre arasındaki bağların ortaya çıkması 1960’lı yılların sonuna rastlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkelerinin tartışılmasına 1970’lerin ilk yarısında başlanmıştır. 1983 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu oluşturulmuş, Komisyon tarafından 1987 yılında yayınlanan Ortak Geleceğimiz adlı Rapor’da çevre sorunları yoksulluk-eşitsizlik ekseninde ele alınmıştır. "Yoksulluğun ve eşitsizliğin olduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır." ifadesinin yer aldığı Rapor’da sürdürülebilir kalkınma en genel tanımlamayla "gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma" olarak tariflenmektedir. Geniş çevrelerde yankı uyandıran ve tartışılan Rapor’un yayınlanmasından sonra Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların raporlarında yeni kalkınma paradigması olarak yer alan, enerji-tarım-sanayi gibi sektörel

boyutlara indirgenerek ele alınan bu kavramın yorumlanması ve bu kalkınma modelinin gerçekleştirildiği konusunda gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerden farklı yaklaşımlar gelmiştir. Ülkemizin resmi belgelerinde genel söylem düzeyinde fazlasıyla yer alan, Çevre Yasası'na giren sürdürülebilir kalkınma kavramı altında yer alan bir çok sava katılmamak elde değildir. Ancak dünyanın zenginleri ile yoksulları arasındaki uçurumun ve eşitsizliğin giderek arttığı bir uluslararası ekonomik düzende yoksullar açısından sürdürülebilir kalkınmanın nesnel temellerinin olup olamayacağı sorusuna olumlu yanıt verebilmek de mümkün değildir. Kalkınma sadece büyüme ile eşanlamlı bir kavram olarak anlaşılmamaktadır. Beslenme, barınma olanakları, sağlık ve eğitim hizmetleri, insan hakları gibi göstergeler de kalkınma kavramının içinde düşünülmektedir. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınma sadece ekonomik değil, sosyal ve siyasal boyutları da olan bir süreçtir. Yeni dünya düzeninin sosyal devlet anlayışını ortadan kaldırmaya yönelik yapısal uyum programları ile sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde ifade edilen hedeflere nasıl ulaşılabileceği sorusuna olumlu yanıt vermek güçleşmektedir. Diğer yandan teknolojik gelişmelerin sürdürülebilir kalkınmaya olumlu yönde katkıları olacağı inancı hakimdir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin doğal kaynakların daha verimli kullanımı ve tükenmekte olan kaynaklara alternatifler bulunması yönünde yeni olanaklar sağladığı bir gerçektir. Enerji gereksinimini tükenen fosil yakıtlar yerine yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarıyla karşılamak, fosil yakıtların kullanımında yer alan her türlü üretim sürecinde verimliliği yüksek teknolojilere yönelmek, atıkları geri kazanmak, biyoteknoloji gibi jenerik teknolojilerle insan yapısı hammaddeler oluşturmak ya da tarımsal üretim süreçlerini kontrol edebilmek vb. birçok gelişme ortaya çıkmaktadır. Ancak teknolojik açıdan dışa bağımlı ve dış borç yükü altındaki gelişmekte olan ülkelerin söz konusu teknolojilere erişebilmesinin önünde önemli engeller olduğu da açıktır.

Bu durumda mevcut uluslararası ekonomik yapı içerisinde gelişmekte olan ülkeler açısından sürdürülebilir kalkınmanın nesnel temeli var mıdır? Bir başka yönden bakıldığında, gelişmekte olan ülkeler açısından sürdürülebilir kalkınma kapsamında ileri sürülen savlara ve hedeflere sahip çıkılması gerekiyorsa bu durum ulusal ve uluslararası düzlemde farklı politikalara yönelik bir çabayı mı gerektirmektedir? Çevre sorunlarının birikim modeli ve kalkınma ile olan ilişkileri bu sorunları siyasallaştırmıştır. Bu siyasallaşma içinde uluslararası ve ulusal boyuttaki kaynak dağılımının ve paylaşımının yeri nedir? Yeni dünya düzeninin sosyal devlet anlayışını ortadan kaldırmaya yönelik politikaları, korumacılığın kalkması, liberalizasyon, özelleştirme uygulamaları sürdürülebilir kapsamında getirilen hedeflerle ne kadar uyumludur? Sürdürülebilir kalkınmanın retorik niteliğinde mi yoksa gerçekleştirilebilir bir kalkınma modeli mi olduğu konusunda karar verebilmek için bu sorunların yanıtlanması ya da en azından tartışılması gerektiğine inanıyoruz. Bu bağlamda, bir tartışma platformu oluşturacak olan sempozyumumuza katılan ve katkılarıyla önemli açılımlar getireceğine inandığımız siz değerli tüm katılımcılara, Çevre Komisyonu olarak teşekkür ediyoruz.

İhsan KARABABA -Teşekkür ederiz Sayın KİPER. Şimdi, çerçeve konuşmayı yapmak üzere Dokuz Eylül Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden Doç. Dr. Sayın Sezai GÖKSU'yu davet ediyorum; buyurun.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA NASIL TARTIŞILMALI?

Doç. Dr. Sezai GÖKSU –

I. Kavramın Yarattığı Yanılsamaları Çözebilmek

TMMOB Çevre Komisyonu, benden "Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu" için bir çerçeve konuşma istediğinde iki farklı yol izlenebileceğini düşündüm. Birinci yol, sürdürülebilir kalkınma kavramının dünyanın gündemine giriş biçiminden hareketle, bunun ciddi bir kazanım olduğunu ve buna uyum gösterilmesi gerektiğini kabul ederek kendi pratiğimize yönelik araçlar geliştirmek, bu araçları tartışmak, bunların uygulama yollarını aramak, yani bir bakıma kavramın, -kendi açımızdan- altını doldurmak, biçiminde tarif edilebilir. Bir öteki yol ise, çıkış noktasına bakarak, kavramın bizzat kendisine ihtiyatlı yaklaşarak, söylem alanını çözümlmek, eleştirel bakmak, içerebileceği tehlikelere işaret etmek, karşı savlar ileri sürmek, yani -kendi açımızdan- karşıtının kurulabilme yollarını - kavramın içeriğini doldurarak aramak şeklinde görünüyor. Ben bugün, birinci yolun nihai teknik-araçsallığının tuzaklarından, amacı tartışma dışı bırakan zorunlu konformist yapısından sıyrılabilme için ve tabii kavramın bizzat kendisini sorgulayabilme için ikinci yolu izlemeye çalışacağım. Ancak, çözümlmeye geçmeden önce, gençlikle yanlış anlaşılabilir bir tutuma işaret etmeliyim, ikinci yolu izlerken kuracağım strateji, kavramın reddini gerektiren bir strateji olmayacak. Çünkü kavramı reddetmenin, en az, onu bir kazanım olarak algılayıp altına girmek kadar anlamsız olduğunu düşünüyorum. Aksine, kavramı bir fırsat olarak görmek, içine girmek, kendi rasyonellerini kendi içinde çürüterek, ve asimetrik (eleştirel) rasyoneller geliştirerek kavramı -kendi açımızdan- karşıt bir modele doğru farklı bir kavramsallaştırmayla tersine çevirebilmek daha doğru bir yol olarak görülüyor.

Dolayısıyla, ilk olarak, aynı zamanda Habitat II'nin de gündeminde olan sürdürülebilir kalkınma kavramına, yukarıda işaret ettiğim yolla yaklaşılmaya çalışacağım, ikinci olarak şöyle bir kavramın yarattığı yanılsamaları içinde taşıdığı temel çelişkilere bakarak çözmeyi deneyeceğim. Son olarak bir karşı söylemin kurulabilme yollarını arayacağım.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, arkasında 1970'li yıllardan itibaren gelişen çevre hareketinin kazanımları olmakla beraber, ilk kez Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1980 yılında yayınlanan Dünya Koruma Stratejisi adlı raporda telaffuz edilmiştir. Ancak, kavramın dünya ölçeğinde yaygınlaşarak uluslararası politikalarda zikredilir hale gelmesi, Brundtland Komisyonu'nun 1987 yılında yayınladığı Ortak Geleceğimiz adlı rapordan sonradır. Böylece, sürdürülebilir kalkınma, çevresel sorunlarla, nüfus artışlarıyla ya da az gelişmişlikle ilgili bilimsel gelişmelerde ve politika üretmelerde merkezi bir kavram haline gelmiştir. Özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerde, sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin kuramsal (bilimsel) bir temelin ve onun (bilimsel) bir metodolojisinin geliştirilmesi yönünde yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Bu tür çalışmaların çoğunda, IUCN ve WCED tarafından zikredilen fikirler doğrultusunda, global çevre sorunlarına karşı durabilmenin ve bu yönde gayret sarf etmenin yolları aranmaktadır. Yine bu tür çalışmaların ortak bir nosyonu ise, sürdürülebilir kalkınmanın, ekonomilerin ve toplumların idarelerinde temel değişiklikler gerektirdiğidir. Nitekim, 1992 Rio Konferansı'nda Gündem 21 formüle

edilirken, büyük ölçüde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili idari konular üzerinde durulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma kavramına yaklaşmayı asıl dünya gündeminde yer almasını sağlayan Brundtland Raporu'nu temel alarak sürdürmeye çalışalım. Rapor, sürdürülebilir kalkınmayı, iki farklı hedefi belirterek tanımlamaktadır; "gelecek nesillerin kendi gereksinmelerini karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin bugünün gereksinmelerini karşılayabilmek". Hedeflerden bir tanesi, bugünün yoksullarının temel gereksinmelerinin karşılanmasına yöneliktir. Bir diğer hedef ise, çevreden yararlanmanın geleceğin gereksinmelerinin sağlanmasını garanti edecek biçimde sınırlandırılmasına yöneliktir. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınma kavramı, bir yandan toplumun bugünkü haline (mekansal adalet), bir yandan da geleceğin ekolojisine (zamansal adalet) referanslıdır. O zaman, geleceğin yaşanabilir dünyasına giden yolun, bugünkü dünya nüfusunun yandan fazlasının durumunun düzeltilmesinden, dünya kapitalinin bu büyük grubu gözetecek şekilde yeniden dağılımından geçtiği tam da bu kavramın içinde kalınarak söylenebilir. Yani sürdürülebilir kalkınma kavramına, rahatlıkla, toplumun bugünkü halinin aynen yeniden üretiminin reddine işaret eden bir anlam yüklenebilir. Daha açık bir ifadeyle sürdürülebilir kalkınma kavramının içi mevcut hiyerarşilerin çözülmesine yönelik olarak doldurulabilir. Kaldı ki, sürdürülebilir kalkınma kavramı meşruiyetini bu ikili hedef yapısı yoluyla kurmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, bu iki hedeften herhangi birisinin ihmali bile, kavramı, tüm dünya ulusları önünde meşruiyet bunalımına itmeye yetecektir. Oysa zaman içinde, uluslararası platformlarda üretilen politikaların türüne ve kavramın neye kaynaklık ettiğine bakılarak, daha ziyade ekolojik içeriğinin ön plana çıkarıldığı, birinci hedeften neredeyse hiç söz edilmediği söylenebilir. Ulusal politikalarda da, hatta az gelişmiş kategorilerde de bu duruma uyan bir gelişme vardır. Konu, sürekli olarak geleceğe referansla, depolitize edilmeye çalışılarak, teknik alana indirgenmektedir. Bu da, özellikle bizim çözmek durumunda olduğumuz en ciddi yanılısama alanını oluşturmaktadır:

II.Ortak Geleceğimiz.

Aynı zamanda Brundtland Raporu'nun başlığını da oluşturan bu kavram özellikle gelişmiş kapitalist platformda sık sık vurgulanmaktadır. Hatta çoğu zaman, çeşitli çevrelerde bu kavramı meşru kılacak bir başka kavram daha kullanılmaktadır. Neredeyse kavramın evrensel söylemine de işaret eden bu kavram Ortak Miras kavramıdır. Gerçekte, sürdürülebilir kalkınma kavramının sihirli görüntüsünün, yani fantazmagorisinin ardında, mevcut ilişkiler sistemini aynen yeniden üreterek geleceğe çıkma isteği vardır. Dolayısıyla böyle bir talebi haklılaştırmanın bir yolu da yaratılacak yanılısama alanının sınırlarını geçmiş de kapsayacak şekilde genişletmektir. Öte yandan, bugünün aktüel gerçekliğinden hareketle geleceği bir ortaklığa indirgemek tam bir yanılısama yaratmaktan başka birşey değildir, çünkü, bugünün eşitsiz ortaklığını oluşturanlardan kimilerinin gelecekte olmayabileceğinden (olmama olasılığından) rahatlıkla söz edilebilir. Nitekim, kapitalizm, en yüksek aşamasına gelene dek bu konuda oldukça sabıkalıdır. Yani, tarih,kapitalizmin bu konudaki vukuatlarıyla doludur.

Dolayısıyla, herkesin geleceğe ortak olarak çıkacağına garantisini kim verecektir? Sürdürülebilir kalkınma, böyle bir sürecin garantisi olarak gösterilebilir mi? Dahası, sürdürülebilir kalkınma, toplumsal mücadeleleri ikame edebilir mi? Bu soruların yanıtları olumsuzluk yüklüdür. O halde,

bugünkü varolma yeteneğini geleceğe doğru giderken yitirme olasılığına her zaman sahip olan birinden gelecek için sözleşme istenebilir mi? İşte, sürdürülebilir kalkınma kavramı, başlangıçta koyduğu hedeflerden en önemlisini, toplumun bugünkü haline ilişkin olanını gündemden düşürerek sözleşmesini uzattığı Üçüncü Dünya ülkeleri önünde içine düştüğü meşruiyet krizinden çıkamamaktadır. Bu nedenle de, konuyu depolitize edecek şekilde sürekli olarak ekolojik içeriğini ön planda tutarak teknik alana taşıma eğilimi göstermektedir. Nitekim, Türkiye'de de konu, örneğin araçlara yapıştırılacak egzoz pullarına yönelik emisyon ölçümleri düzeyine kadar indirgenebilmiştir. Gerçekte, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili hemen bütün raporlarda doğal çevrenin titizlikle korunabilmesi ve bunun gelecek nesillere aktarılabilmesi için hükümetlerce sıkı kuralların konması doğrultusunda yoğun tavsiyeler vardır. Nitekim son yıllarda kapasite yaklaşımlarının planlama gündemine girmesinin bir nedeni de budur. Ne var ki, öte yandan, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının Türkiye gibi ülkelere dayatmış olduğu yapısal uyum programlarının en açık tavsiyesi özelleştirme olmuştur. Bunun için üç temel strateji önerilmektedir; basitleştirme, merkezden uzaklaştırma ve kural azaltma. Daha açık bir ifadeyle, Türkiye'ye uzatılan iki akitten UN kaynaklı olanı sürdürülebilir kalkınma için sıkı kurallar konması gerektiğini söylerken, IMF kaynaklı olanı borç krizinden çıkılabilmesi için kuralların kaldırılması gerektiğini ileri sürebilmektedir. Başlangıçta, burada ciddi bir çelişki olduğu söylenebilir, öyle ya, bir yandan sürdürülebilirliğin bir ön koşulu olarak kaynakların sıkı bir şekilde korunmasına özen gösterilecek, diğer yandan da söz konusu kaynaklar özel girişimcilere satılacak, örneğin, önemli bir kaynak kategorisi olarak topraklar satışa çıkarılırken, üzerlerine hiçbir yatırımın yapılamayacağı koşulu konacak. Dünyanın bir noktasından iki ayrı elden çıkan iki farklı tavsiye böylesine çelişkili olamaz. Belki de bu noktada hangi kaynakların sınır bağımsız tam global, hangilerinin sınır bağımlı olduklarının, müdahale olanakları açısından ayrıştırılması gerekecektir. Hatta, sınır bağımlı olanların global yarar ya da etkileri taşıyanlara bile farklı kategorilerle yaklaşmakta fayda vardır. Bu konu da, yine çözmek durumunda olduğumuz ikinci yanılısma alanını oluşturmaktadır:

III.Sürdürülebilir Kentleşme

Türkiye, içine düştüğü borç bunalımından çıkabilmek için birikim tarzını kentleşmeye endekslemek zorunda bırakılmıştır. Bu nedenle, sermayenin çıkışı, üretken alanlardan ziyade kentsel rant kategorilerinde aranacaktır, (örneğin, borç krizi, yüksek enflasyon, yüksek faiz oranları, sermayenin kentlere gömülmesi, giderek üretici güçlerin gelişmemesi ve tabii bir emek blokunun oluşmaması). O halde, Söke Ovası ya da Antalya kıyıları, hatta İstanbul ormanları ya da Çeşme yarımadası bu süreçte rahatlıkla ihmal edilebilecektir. Böyle bir süreçte popülizm temel politika olacaktır. Ama, örneğin Güneydoğu Anadolu Projesi için durum böyle değildir. Projenin Orta Doğu'nun sıcak, siyasi coğrafyası açısından taşıdığı önem bağlamında, Türkiye'nin de, gelişmiş dünyanın da, farklı açılardan GAP'a ihtiyacı vardır. Bu nedenle, GAP sürekli destek görerek bitirilmek zorunda olan bir projedir. Bu noktada, sürdürülebilir kalkınma kavramının iki yüzü, daha belirgin bir hale gelmektedir. Bir yüzüyle, geleceğin dünyasını ve gereksinmelerine işaret ederek (örneğin, global beslenme meselesi, hava kalitesi, vs.) büyük tarımsal gelişmelere sıcak bakacak, öteki yüzüyle her türlü kaynak tüketimine karşın kentleşmenin sürdürülmesini meşru göstermeye çalışacaktır. Nitekim

sürdürülebilir kalkınma söylemi, dünyanın gelişmiş kesiminden kirli sanayilerin Üçüncü Dünya'ya transferi önerilirken, bu yüzünü ele vermek zorunda kalmıştır. Ne var ki, bunu yaparken de, global olana etkileri nedeniyle, teknolojiyi yenilemesi gerektiğini düşünecektir. Dolayısıyla, Türkiye'deki çevre hareketi, büyük kentlerin çevrelerindeki ormanlar ya da kıyılar yağmalanırken belki arkasında UN'i bulamayacaktır. Ama, büyük kırsal projeler söz konusu olduğu zaman Dünya Bankası desteğini esirgemeyecektir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye kente ve kıra gömülecektir. O zaman, sürdürülebilir kalkınma kavramının gelecekte öngördüğü temsil şemasının, içinde iki seviyeli krizini de taşıyarak, bugünkü ilişki sisteminin aynen yeniden üretimine dayanacağı söylenebilir. Bu da, çözeceğimiz bir başka yanılsama alanını oluşturmaktadır.

IV. Kavramın İnsan Merkezli Olması

Sürdürülebilir kalkınmanın, geleceği, bugünün aktüel gerçekliklerinden hareket ederek determine etmeye çalıştığı söylenebilir. Yani, kavramın bizzat kendisinin, tarihin bir düzeni olması gerektiği gibi bir gizli kabulü vardır. Bu nedenle, nasıl bir temsil şemasından hareket ediyorsa, içinde barındırdığı temsil krizlerini de geleceğe taşıyacak biçimde, benzer bir temsil şeması öngörecektir. Kavramın, merkezine insanı koyması ise, hangi insan sorusu saklı kalmak kaydıyla, geleceğin insanlığının adına doğanın kontrol edilmesi gerektiğine ilişkin bir amaca işaret etmektedir. Dolayısıyla, insan ile doğa arasındaki fiili gerçekliğin temsil şemasına hakim olan hiyerarşik yapının korunması talep edilmektedir. O halde bu, içinde özgürleşme momentlerinin serbest kalacağı bir toplumsal ekoloji projesi olamaz. Öte yandan, bizzat daha da etkili bir biçimde denetlenen doğanın, zamanla insanın denetlenmesini, kontrol altında tutulmasını sağlayan bir diğer boyut olma özelliğinin sürdürülmesi istenmektedir. Bu kere de, kuzey ile güney, yani insan ile insan arasındaki aktüel gerçekliğin temsil şemasını oluşturan hiyerarşinin aynen yeniden üretimine yönelik olmaktan kurtulamayacaktır. Belki de sadece bu nedenle, kavramın arkasında modernist diye tanımlanabilecek bir insan ve toplum kavrayışı olduğu, pozitivist-determinist bir tarih anlayışıyla bezenmiş olduğu ileri sürülebilir. Böyle olunca, bunun bir arıza karşısında geliştirilen bir telafi söylemi niteliği kazandığı ve giderek ideolojik bir işlev yüklendiği de belirtilmelidir. Zira söylem alanını, hareket ettiği aktüel gerçeklik kategorisini aynen yeniden üreteceği, dolayısıyla riskleri asla göze alamayacağı dar bir evrim koridoruna mahkum etmeye çalışmaktadır. Ama, böyle bir aynen yeniden üretim koridorunun duvarlarını yıkacak olan özgürleşme momentlerinin açığa çıkarak serbest kalacağı toplumsal ve siyasi mücadelelerdir. Dolayısıyla böyle mücadelelerin işlevini, bir kavramın yerine getirebileceğini varsaymak da bir başka ciddi yanılsamadır. Sürdürülebilirliğin bu süreçte tam da bir fırsat olduğunu kabul ederek ve bir karşı söylem oluşturacak şekilde içini doldurarak ek kazanımlar sağlamak, en azından şimdilik, en doğru yol olarak görünüyor.

O zaman, karşı söylemin bir anlam bütünlüğü içerisinde kısaca ileteceği bildiri şu olmalıdır; önce "mekansal adalet". Türkiye, böyle bir karşı söylemi, kısa vadede örneğin, Habitat II'nin tartışma zeminini doğru bir biçimde kullanarak, dünya bilim çevrelerini etkilemek üzere oluşturmak zorundadır. Ama, geleceğin aydınlık dünyasına giden yolun bugünkü eşitsizliklerin giderilmesinden geçtiğine vurgu yapan bir karşı söylemin Türkiye'den çıkması yetmez. Bunun için, tüm az gelişmiş dünyayı kapsayacak şekilde karşı gücün

eşit bir biçimde kurulması yolunda da mücadele edilebilmelidir. Ancak, böyle bir durumda, tartışmanın, müzakerelerin, eleştirilerin ve söylemin kurum ve süreçleri hem pratik-normatif olarak, hem de teknik-araçsal olarak toplumsal öğrenmeyi mümkün kılacaktır. Bu, tüm dünya yüzeyinde adeta bir kamu alanı fonksiyonu gören demokratik politikaların ve bir eleştiri ve fikir oluşturma alanı fonksiyonu gören bilimin asla yerinden edilemeyeceği anlamına gelir. Zira, bu yolla artık ilgili argümanlar birer meşru politik tartışma meselesi haline gelebilmiş demektir. O zaman, böyle bir ortamın bizzat kendi içinden çıkmış "geleceğin yaşam dünyası" gibi bir paradigmanın meşrutiyeti de tartışılmaz olur.

İhsan KARABABA -Sayın GÖKSU, teşekkür ediyoruz. Şimdi, elbette Sayın GÖKSU'ya sorular vardır; yalnız, konunun bütünselliği açısından, derseniz, tartışma bölümünü, diğer üç konuşmacımızı da dinledikten sonra, bir bütünsellik içerisinde yapalım. Üç konuşmacının sonunda -eğer sizin de vaktiniz müsaitse- soruları ve yanıtları, o aşamada sunalım. Teşekkür ediyorum.

I. OTURUM

Oturum Yöneticisi: İhsan KARABABA

Konuşmacılar:

Doç. Dr. Fikret BAŞKAYA

Prof. Dr. Tülay ARIN

Aydan Bulca ERİM

İhsan KARABABA -Şimdi, birinci oturuma başlıyoruz. Burada, konuşmacılarımız, Sayın Doç. Dr. Fikret BAŞKAYA, Sayın Prof. Dr. Tülay ARIN, Sayın Aydan Bulca ERİM. Kendilerini kürsüye davet ediyorum. Sayın izleyiciler, biz, bu tür seminerleri düzenlerken, siyasileri de çağırıyoruz. Tabii, amacımız, bu tartışma ortamına siyasetçilerin de katılması; fakat, genellikle kendileri bir yıldırım telgrafıyla teşekkür ediyorlar ve katılamayacaklarını bildiriyorlar. Şimdi, elimde, sayın bakanlardan gelmiş bir dizi telgraf var; bunların isimlerini okuyacağım: Metinlerden baktığımız zaman, bu sürdürülebilir kalkınma konusunda tek bir satır olmadığını görüyoruz. Yani biz, gelin bizi onurlandırın, şeklinde bir nezaket davetinde bulunuyoruz, onlarda bize, nazik davetimizden dolayı teşekkür ediyorlar. Bu kadar ciddi bir konunun siyasetçilerimiz arasında bir yansıma bulmaması ilginçtir. Ben, telgraf gönderen sayın bakanların isimlerini okuyorum: Sayın Necmettin Cevheri, Sayın Adnan Ekmen, Sayın Mehmet Alp, Sayın Fikri Sağlar, Sayın Hamdi Üçpınarlar, Sayın Oğuz Tezmen, Sayın Fuat Çay, Sayın Mustafa Kul, Sayın İrfan Gürpınar ve Sayın Abdurrahman Oğultürk (Belediye Başkanı). İçerik hepsinde aynı, işleri var, gelemiyorlar ve teşekkür ediyorlar. Biz de kendilerine, bu nazik tebriklerinden dolayı teşekkür ediyoruz.

Sayın Fikret BAŞKAYA'nın konusu "Sürdürülebilir Kalkınma Kavramının Politik Ekonomik Boyutları"

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMININ POLİTİK EKONOMİK BOYUTLARI

Doç. Dr. Fikret BAŞKAYA - Sayın Başkan, değerli arkadaşlarımız,

dostlarımız; ekseri Batı'da bir kavram ortaya atılıyor. Bu kavram, bize, biraz geç ulaşıyor. Bir süre tartışıyoruz. O tartıştığımız sürede, Batı'da yeni bir kavram daha ortaya atılıyor. Sonra, onu tartışmaya başlıyoruz; sonuçta şöyle bir tablo ortaya çıkıyor. Biz, her zaman pazara geldiğimizde bakıyoruz ki, pazar dağılmış. Sanıyorum ki, bu sürdürülebilir kalkınma kavramındaki durum da öncekilerden farklı görünmüyor. Ben, konuşmamı bazı sorular sorarak ve mümkün olduğu kadar o sorulara cevaplar biçiminde sürdüreceğim. Sorular şunlar: Buraya neden ve nasıl gelindi? Sürdürülemezliğin semptomları; yani, emareleri nelerdir? Sürdürülebilir kalkınma nasıl tanımlanabilir? Sürdürülebilir kalkınma, bir retorik olmanın ötesinde bir anlam ve değer taşıyor mu? Ulusal ve uluslararası planda mevcut eşitsiz ilişkiler, egemenlik ve sömürü ilişkileri devam ettikçe ve kapitalist egemenlik altında sürdürülebilir bir kalkınma mümkün müdür? O halde, bizim ne yapmamız gerekiyor? İnsan toplumlarıyla doğal çevre arasında her zaman bir uyum olmamıştır, insan toplumlarıyla doğal çevre arasında sanayi devrimi öncesinde de bazı sorunlar vardı. Biliyorsunuz, bunların en bariz olanları, ormansızlaşma ve çölleşme gibi sorunlardı; fakat, 19. yüzyıla kadar ilişki, insanların daha çok doğadan zarar gördüğü, etkilendiği bir manzaraya denk düşüyordu. Sanayi devriminden sonra, bu ilişki, yavaş yavaş tersine döndü. Bilhassa, ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra, riskler, artık, insandan, insan faaliyetinden kaynaklanmaya başladı; yani, özetle, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, insan soyu, uygar insan, doğrudan bir gezegen riski ortaya çıkarmış bulunuyor. Dolayısıyla, kapsamlı sanayileşme ile birlikte, insan toplumlarıyla küresel ekosistem arasındaki geçerli denge ve ilişki eşiği aşılmış ve yeni bir dönem başlamıştır. Bu kirlenme ve çevre bozulması biçiminde tezahür etmektedir. Canlı hayvan ve bitki türleri yok olmakta, gıda üretimi altüst olmakta ve yetersiz kalmakta, radyoaktif atıklar, yüzlerce hatta binlerce yıl insanların yaşamını olumsuz etkileyecek bir biçimde atmosfere, suya ve havaya karışmakta, sonuç olarak atmosferin kimyasal kompozisyonu değişmektedir.

Öte yandan, ormansızlaşma ve tarımsal ürünlerdeki durum, sanayileşme, kentleşme ve beslenme, önemli bir sorun olarak kendisini dayatmaktadır. İklim değişikliğine neden olan süreçler ve eğilimler, tehlikeli bir eşiğe doğru hızla yaklaşmakta olduğumuzu haber veriyor. Bir başka sorun da, hızlı nüfus artışıyla ilgilidir. Eğer, mevcut nüfus artış trendleri tahminler doğrultusunda devam ederse, 2050 yılında dünya nüfusu 11 milyar sınırını aşacaktır. Bu sorun belki, tartışma bölümünde gündeme gelebilir; şimdi, buna girmiyorum; çünkü, girersem zamanı harcama bakımından sorun olabilir. Aslında tartışılması gereken önemli noktalardan biri de, neden dünyanın bazı bölgelerinde nüfus "çok artıyor" da, diğer tarafta artmıyor. Bence, bu tartışmayı da çok iyi yapmak lazım; çünkü, bunun da temelinde, yine, kapitalist üretimin ortaya çıkardığı sonuçlar vardır. Öte yandan, çölleşme devam ediyor ve tabiatıyla, su baskınları, önemli bir sorun haline dönüşüyor. Bu arada Güneyin yoksulları -şimdi, aslında, artık, üçüncü dünya denilmiyor, az gelişmiş ülkeler de denilmiyor, güney deniliyor- yaşamlarını sürdürebilmek, ayakta kalabilmek için doğal çevreyi aşındırıyorlar. Kuzeyin şımarık zenginleri de şımarık tüketimlerini sürdürmek için doğal çevreye zarar veriyorlar; fakat, ikisi arasında önemli bir fark var: Madem ki sürdürülemez, o halde, sürdürülemezliğin semptomları; yani, emareleri nelerdir. Kalkınmanın sürdürülemezliğinin semptomları, dört grup altında toplanabilir; yani emareleri dört grup altında toplayabiliriz. Bir tanesi, kirlenmedir. Kirlenme şunlardan

oluşuyor: Sera etkisi ve onun neden olduğu küresel, (global) iklim değişikliği, atmosferin ısınmasına bağlı olarak. Bunların hangi gazlardan ileri geldiğini geçiyorum, ikincisi, ozon tabakasının zayıflaması. Bu da kloro flor karbon - CFS - emisyonunun sonucunda ortaya çıkıyor. Bazı gazların emisyonu sonucu ortaya çıkan asitleşme, asit yağmuruna neden olan gazlar, zehirli atıkların neden olduğu kirlenme. Bunlar, partiküller, ağır metaller, hidro karbonlar, karbonmonoksit, tarımsal kimyasal maddeler, radyasyon vesaire. Birinci emare grubu bunlardır.

İkincisi, yenilenebilir kaynakların azalması veya zayıflaması, canlı türlerinin yok olması, -ki bunlar küresel planda ortaya çıkıyor- tarımsal toprakların kullanımındaki değişiklikler, sürdürülemez, devam ettirilemez hasat toprağa aşırı yüklenmeden, aşırı kullanımdan ileri gelen, ayrıca iklim değişikliğine bağlı olumsuzluklar, tabii, ozon tabakasının zayıflamasına kadar giden olumsuzluklar. Küresel ve bölgesel ormansızlaşma. Bu da tarımsal toprakların kullanımındaki değişiklikler, nüfus baskısı, uygun olmayan toprakların gıda ve başka amaçlarla kullanılması, ekilebilen toprakların kötüleşmesi, suların azalması ve kirlenmesi, tabii, burada suların aşırı ve yanlış kullanılmasıyla ilgili bir durum söz konusu. Tabii, bir çok nehrin şimdi suları azalıyor, en büyük nehirlerin suları azalmaya devam ediyor. Balık türlerinin yok olması, balık neslinin azalması; bu durum da, aşırı avlanma, kirlenme, balık yataklarının tahribinden kaynaklanıyor.

Üçüncü grup emareler de şunlar: Bir dizi yenilenemez kaynağın tükenmeye yüz tutması, işte, bildiğimiz, en açık örnekler madenlerin ve fosil yataklarının tükenmesidir. Dördüncü grup emareler de, şehirlerdeki trafik tikanıklığı, gürültü vesaire. Şimdi, tabii, bunları teker teker açmaya gerek yok. Bunlar, herkes tarafından hem biliniyor hem de yaşanıyor. Şimdi, buradan şöyle bir sonuç çıkıyor: Bugün emperyalist ülkelerde geçerli tüketim ve üretim biçimi, yaşam tarzı sürdürülemezdir.

Dünyada iki grup insan var: Birinci grup insanlar emperyalist dünyada; bir de bunlara üçüncü dünyanın ayrıcalıklarını eklemek gerekir. Mesela, az gelişmiş ülkelerde 1 milyon dolarlık otomobillerle dolaşan, havuzlu evleri olan, son dönemde yeniden kompradorlaşmış olan azınlık, emperyalist ülkelerin kabaca nüfusu; ki, onu da, tabii, nüanse etmek gerekir, bunlar çok ürettikleri ve çok tükettikleri için, bir doğa tahribatına, toplumsal ekolojik sorunlara neden oluyorlar. Bir de, yeteri kadar tüketemediği için, "yeryüzünün lanetlilerinin" verdiği bir zarar var doğaya. Elbette, bu ikisi aynı şey değil; çünkü, birisini şımarık tüketimiyle, diğerinin yaşam savaşı için yaptığı tahribatı aynı kefeye koymak tabiatıyla yanlıştır. Bakın, şimdi, ortalama bir Amerikalı yılda 20 ton yeni madde kullanıyor. 12 ton kömüre eşit de, enerji tüketiyor. Eğer, önümüzdeki yüzyılda dünyadaki herkes Amerikalı "kardeşi" kadar enerji tüketmeye kalkarsa, enerji üretimini tam 14 kat artırmak gerekecek. Böyle bir şey yapılırsa, dünyada mevcuttum enerji türleri ve kaynakları, 14 yılda bitecek; yani, kullanılan değil, potansiyel olanlar da -bugünkü potansiyelden bahsediyoruz- aynı şekilde dünyanın yoksullarının da şımarık azınlığın beslenme düzeyini taklit etmeleri durumunda bugünkü hububat üretiminin -ki, bu hububatı çok geniş almak lazım- 8 kat artırılması gerekecek. Oysa, bugünkü düzeyi bile şimdiden sürdürmek sorunsal hale geliyor. O zaman dünyada iki grup ülke var. Bunlardan bir kısmı "aşırı kalkınmış" ülkelerdir, bir azınlığı oluşturuyorlar. Birde, asla kalkınması mümkün olmayan ülkeler var. Bugünkü yaklaşımlar çerçevesinde söylüyoruz. Bu ekolojik sorunların temelinde yatan, doğrudan doğruya aşırı üretim ve aşırı tüketimdir.

Unutmamak gerekir ki, her Amerikalının, ortalama bir Amerikalının her yıl kullandığı 20 ton madde, doğadan alınıyor ve artık olarak, kirlenme olarak, çöp olarak vb. tekrar doğaya dönüyor. Bu durumda, atmosfer bilimcileri, fosil yakıt tüketiminin %60 oranında azaltılmasını teklif ediyorlar. Eğer gelecek yüzyılın ortasında dünya nüfusu 11 milyar sınırına dayanacaksa, zengin ülkelerde kişi başına ortalama fosil yakıt kullanımının 18 kat azaltılması gerekecek. Aksi halde, fosil yakıt kaynağı tükenecek; ama, ondan da önemlisi, fosil yakıtların neden olduğu sera etkisi, atmosferin ısınması ve iklim değişikliğinin ortaya çıkaracağı felaketler gündeme gelecek. Eğer bir ulusal ekonomi yılda %3 oranında büyürse, 70 yıl sonra başlangıçtaki 8 katı kişi başı gelire ulaşılacak; ama, dünya nüfusundaki artış göz önüne alınarak, büyümenin %5 düzeyinde olması öneriliyor. Tabii, bu bazı iktisatçıların önerisidir. Bu senaryoya göre, 70 yıl sonra kişi başına gelir 32 kat artmış olacak. Bu senaryolardan hangisi geçerli olursa olsun, ortaya çıkacak manzarayı hayal etmek bile ürperticidir. Buradan tekrar bir ara sonuç çıkıyor ki, kesinlikle bugünkü eğilimleri devam ettirmek mümkün değildir ve buradan çıkan birinci sonuç şudur: Bugünkü büyüme trendi, üretim ve tüketim kalıbı kesinlikle sürdürülebilir değildir, ikinci sonuç da, mevcut girişi ve eğilimleri tersine çevirmek için gerekli zamanın giderek daraldığıdır. Gezegen üzerindeki yaşamı tehdit eden bir üretim ve tüketim söz konusudur. Aşırı tüketim söz konusu; ama, bütün bu akıl almaz tahribata rağmen, dünya nüfusunun sadece yüzde 22'si bu biçimde yaşıyor. Dünya nüfusunun yarısı, zengin ülkelerdeki yaşam standardının altında birine sahip ve 1 milyardan fazla insan da mutlak yoksulluk içerisinde yaşıyor. Dikkat ederseniz bir taraftan aşırı üretimden şikâyet ediyoruz, şımarık üretimden şikâyet ediyoruz, savurganlıktan şikâyet ediyoruz, bir de bakıyoruz ki, dünya insanların çoğunluğu ya mutlak açlık içerisinde ya da açlık sınırlarında... Ya doğru dürüst kullanma ve içme suyuna sahip değil ya da başka bir sürü sorunlarla yüz yüze. Mesela, bu vesileyle, size, bir rakam verebilirim. Tabii, gecekondulafı biraz yakın bir kavram; ama, ona benzer konutlar veya yaşanan alan, evleri kastederek, 1800 yılında kent gecekondularında yaşayan insan sayısı 7 milyon. Şimdi, dünyada gecekondularda yaşayan insan 600 milyon. Bakın bir taraftan gelişmeler oluyor, teknoloji harikalar yaratıyor; bir taraftan da, aşağı yukarı şu kadar zamanda şu kadar yeni gecekondula sahneye çıkıyor. Demek ki şimdi, ortada bir çarpık manzara var. Bu çarpık manzara, herkese yetecek yaşam araçlarının yetersizliğinden mi kaynaklanıyor? Aslında bu manzara, tamamıyla ve bütünüyle kapitalist üretimin mantığından, işleyişinden ve onun ortaya çıkardığı sonuçlardan kaynaklanıyor. Zira, üçüncü dünyadaki açlık, kötü beslenme, sefalet, yeterli kaynakların bulunmamasından değildir. Üçüncü Dünya'nın insan kaynakları da dahil toprak üstü ve toprak altı kaynakları emperyalist dünyanın şımarık üretimi ve tüketimi için kullanılıyor. Kapitalist üretim ilişkileri ve kapitalist sömürü devam ettikçe, pazar ekonomisi sistemi mevcut dengesizliği ancak derinleştirebilir. Üçüncü Dünya'da elbette bir "kalkınma" var ama bu kötü şeylerin kalkınmasıdır, uygun olmayan şeylerin artmasıdır. Mesela, beş yıldızlı oteller, 15 milyara satılan otomobiller. Şimdi, bunlar için para bulunuyor da, sağlık ocağı yapmak için para bulunmuyor. Üretim, dünyanın her yerinde zengin azınlığa göre planlanıyor, kurgulanıyor ve sürdürülüyor. Eğer, yeryüzünün kaynakları adil dağıtılsaydı, Üçüncü Dünya'nın kaynakları Batının ihtiyaçları için kullanılsaydı, kuzey ve güney arasında akıl almaz dengesizlikler olmasaydı, bugünkü beşeri ve ekolojik sorunlar da asla gündeme gelmeyecekti. Tabii, o zaman, biz de

burada, sürdürülebilir kalkınma değil de başka bir şeyi tartışıyor olurduk. Böyle bir tablo, iç savaşlara, uluslararası çatışmalara, silahlanmaya, daha çok kaynak ayırmayı zorunlu hale getiriyor. Bugün araştırmacıların en büyük çoğunluğu veya en iyi araştırmacıların %40'ı silah sektöründe çalışıyor. Biz de, ondan sonra, bir bilim fetişizminden, teknoloji fetişizminden kendimizi kurtaramıyoruz. Şimdiki dünyada kapitalizm her şeyi metalaştırmış, çürütmüş bulunuyor; bunların başında da bilim geliyor. Onun için, bir kere bilim ve teknoloji fetişizminden kendimizi kurtarmamız lazım, bunu yapmazsak, önümüzü görme şansımız gittikçe zorlaşacaktır. Tabii, bu Üçüncü Dünya'da yoksulluk var, açlık var, sefalet var da, sanki, öbür tarafta harikalar mı yaratılıyor; sanki, öbürlerinin yaşadığı dünyada işler çok mu yolunda? Batı'da da kişi başına düşen gelir arttıkça, intiharlar artıyor. Kişi başına kullanılan sinir ilaçlarının tüketimi artıyor, sinir ilaçları üretimi artıyor, işte, uygar dünyanın manzarası da -uzun uzun açıklama yapmam mümkün değil- o kadar parlak değil. Parlak olması da zaten mümkün değil. Niçin mümkün olmadığını belki birazdan tartışacağız.

Demek ki, şöyle bir sonuç çıkıyor: Burjuva toplumu, kapitalist toplum, insanları, aç bırakmadığı zamanlarda ve en iyi koşullarda maymunlaştırıyor. Yani, ortalıkta maymunlar dolaşiyor netice itibariyle; ama, kimse o kadar maymunluğunun farkında değil. Demek ki, bugünkü kalkınma, kalkınma değildir. O halde, sürdürülebilir kalkınma nasıl tanımlanabilir? Sürdürülebilirliğin temel anlamı, az çok belirsiz bir gelecekte, insan ve toplum varlığının sürekliliğini sağlamaktır; yani, bu Brundtland Raporu'ndan biraz farklı bir tanım oluyor. Oysa bugünkü eğilimler ve süreçler böyle bir iradenin, yeteneğin mevcut olmadığını ortaya koyuyor; yani, bugünkü süreçler devam ettikçe sürdürülebilirlik mümkün değildir. Zira, sürekliliğin maddî temellerini aşındıran, varlık nedenini tehdit eden bir kör gidiş söz konusudur. Bakın, bir laf var; o laf ilk defa yerine oturuyor; yani eskiden beri söylenir de, "binmişiz bir alamete gidiyoruz kıyamete!" Hakikaten, bakın bir espri değil, bir plazenteri de değil, bu bir gerçekliktir. Her yaşam tarzı, zorunlu olarak, bir dizi karmaşık değerler, amaçlar, kurumlar faaliyetler içerir ki, etik, ekolojik, ekonomik ve sosyal veçhelerin diyalektik bir bütünüdür. Demek ki, sürdürülebilirlik bir dizi koşula cevap vermekle mümkün olabilir. Bunların başında etik kaygı gelmektedir. Bir üretim tarzının insana bakışı, doğaya, doğal çevreye bakışından farklı olamaz. Mutlaka bir üretim tarzının insana bakışı ile doğaya bakışı arasında çok yakın bir ilişki, doğru yönde bir ilişki bulunmaktadır. O halde ne yapmak lazım: Her ulus içerisinde ve uluslararası düzeyde, asgarî bir sosyal adaletin varlığını gerçekleştirmek lazım. Bunun, bir de gelecek nesillere dönük yanı var. Yani, demek ki, etik sorunda iki yan var. Birincisi halen var olan toplum içerisindeki, toplumlar arasındaki dengesizlikleri ortadan kaldırmak veya asgariye indirmek; ikincisi de aynı duyarlılığı gelecek nesillere dönük olarak da taşımak. Bu aşamada, büyüme ve kalkınma kavramlarına kısaca değinebiliriz. Ekonomik büyüme, tek boyutlu ve nicel bir olgudur. Kişi başına gelir, millî gelir, sanayi üretimi vb. gibi ifade edilir ve belirli bir dönemdeki, ekseri, bir yıldaki büyümeyi ölçer. Elbette, büyüme zorunludur; zira, insan ihtiyaçlarını karşılar ve sistemin varlığı da onun dinamizmine, - dengelerine değil ama- bağlıdır; fakat, aşırılıklar söz konusu olunca, yetersizlikler söz konusu olunca ve uygun olmayan yönelişler ortaya çıkınca, doğa üzerinde çevre üzerinde, olumsuz etkiler ortaya çıkar. Oysa kalkınma, saf bir nicel büyümeden farklı bir şeydir. Bu durumda sosyokültürel değerlerle ekolojik çevre arasında bağ kurma zorunluluğu ortaya çıkar. Eğer, kişi başına

gelir, üretim artışı, sosyokültürel değerlerin ve doğal çevrenin aşınması pahasına gerçekleşiyorsa, orada büyümeden söz edilebilir; ama, asla, kalkınmadan söz edilemez. 19. yüzyılda ortaya çıkıp hegemonya kurmayı başaran liberal okul; yani, burjuva iktisadı, iktisadın kıt kaynaklarının yönetimi sorunuyla ilgili olduğu tezini ortaya atmıştır ve doğa ürünlerinin, bol, sonsuz, sınırsız olduğu ve insanın sınırsız teknik becerileriyle buna egemen olabileceği, olması gerektiği tezini de kafalara sokmuştur; fakat, tabii, bunun daha öncesi var. Bu aydınlık felsefesi, aydınlık felsefesi filozoflarının doğa ve toplumla ilgili görüşlerinden kaynaklanan liberal tezlerin bir geri planı mevcuttur. Şimdi, bu durumda sürdürülebilir kalkınma bir retorik olmanın ötesine geçebilir mi? Kalkınmayı, önce gerçekten kalkınmaya dönüştürmek ve sonra da sürdürülebilirliğini sağlamak için çok teknik olarak şunlar yapılabilir: İklim değişikliği, ozon tabakasının zayıflaması gibi küresel istikrarsızlık unsurlarının ortadan kaldırılması gerekiyor. Biyolojik çeşitliliği ve her türlü canlının yaşamasını tehdit eden eğilimler ve süreçler tersine çevrilmelidir. Yenilenebilir kaynakların yenilenmesini, genişletilmiş bir tarzda sağlayıcı yöntemler devreye sokulmalıdır. Mesela, toprak verimliliğinin korunması, biyolojik çeşitliliğin korunması, uygun ürün alma olanaklarının korunması. Yenilenemez kaynakların korunması ve onları ikame edecek yenilerinin bu zaman zarfında üretilmesi. Tabii, bu amaçla yeni enerji kaynaklarının devreye sokulması. Toprak, su ve havaya yönelik kirlenici emisyonun belirli bir eşiğin altında tutulması. Nükleer enerji gibi mutlaka tehlikeli olan enerji türlerinin üretiminin durdurulması. Tabii, bunlardan çok daha önemli olan da şudur: Başta Kuzey - Güney arasındaki aşırı dengesizlik olmak üzere her bir ulus ve uluslararası düzeydeki gelir, servet ve zenginlik dağılımının adil hale getirilmesi. Kapitalist üretimin egemenliği alımda, üstelik kapitalizmin yeni bir alt devresi olan küreselleşme çağında sürdürülebilir kalkınma olanaklı mıdır? (Şimdi, aslında, bana yapılan uyarı 5 dakikamın kaldığını söylüyor. Burada size bir eleştiri değil; ama, genel bir düşüncemi söylemek istiyorum. Şimdi, siz adamı Hindistan'dan getiriyorsunuz, tam adam meramını anlatacağı zaman "vaktin bitti" diyorsunuz. Şimdi, ben burada meramımı anlatamayacak olduktan sonra...) Kapitalizmin 1980'lerde içerisine girdiği küreselleşme denilen yeni evre, gelişmeler ve eğilimler, gerçek dünyadaki durumun retorikten çok farklı olduğunu ortaya koyuyor. Bir taraftan her yerden sürdürülebilir kalkınma şarkıları yükselirken, küresel firmaların gözü maksimum kârdan başka bir şey görmüyor. Üstelik tam tersi istikamette eğilimler ve sonuçlar da ortaya çıkarak. Dev şirketler faaliyetlerini ucuz emek ülkelerine, sosyal güvenlik sistemlerinin ve çevre koruma mevzuatının bulunmadığı ülkelere doğru kaydırıyor. Zehirli atıklarını oralara ihraç ediyor. Her zamankinden daha çok üretim için yapılanlar sürdürülebilirliğin maddî temellerini hızla aşındırıyor. Daha da önemlisi, küreselleşmeyle gelen sermayenin saldırısı üç alanda sürdürülebilirliğin maddî temellerini ortadan kaldırıyor. Bunlar şudur: Bir kere emek ile sermaye arasındaki güçler dengesi, emek aleyhine daha da bozuluyor. Tabii, bu, gelir dağılımının bozulması demektir. Sermaye içinde üretici sermaye aleyhine ve rantıye-finans sermayesi lehine bir denge oluşuyor ; yani, kapitalist dünya ekonomisi bir çeşit gazino ekonomisi görüntüsü alıyor. 16. yüzyılda oluşmaya başlayan ulus devlet -ki, bunun en gelişmiş modeli Fransız Devrimiyle ortaya çıkan Fransız Ulus Devletidir- 1980'lerden bu yana bu küreselleşme olgusuyla beraber aşınmaya uğruyor. Ulus devletler aşınıyor; Birleşmiş Milletler zaten bir bostan korkuluğu halindedir; yani, bizim parlamento ne kadar Türk toplumunu temsil

ediyorsa, Birleşmiş Milletler de dünya halklarını ondan daha da az temsil eder. Şimdi, tabii, Birleşmiş Milletlerin misyonu balkondaki seyirciyi oynamaktır. Dünyanın egemenleri lehine insanları 50 yıl oyaladı; fakat, oyalaması giderek zorlaşıyor ve bundan sonra, bu daha da zorlaşacaktır. Bu ulus devlet aşınıyor, uluslararası düzeyde de bu global sorunlarla ilgilenecek bir irade oluşmuyor. Allah'tan ki oluşmuyor; çünkü, bunlardan insanlara sadece, netameli şeyler gelir; yani emekçi insanların, ezilen halkların, kadınların, yeni bir enternasyonalde buluşmaları; tabii, başta işçiler olmak üzere olmadan, insan çoğunluğu lehine etkin bir odak oluşamayacak; öyle görünüyor. Küreselleşmenin, tabii, dördüncü bir sonucu eski kutuplaşmayı korumakla beraber -ayrıca derinleştiriyor- yeni kutuplaşmaların ortaya çıkmasıdır. Bunun burada tartışmasına girmiyorum. Ama şu oluyor: 1920'lerden 30'lardan başlayarak özellikle ikinci Dünya Savaşı'ndan sona emek lehine, mütevazı toplum kesimleri lehine, çalışan insanlar lehine, yoksullar, çocuklar, sakatlar, yaşlılar lehine oluşan mevzuat aşındırılıyor, yani, işler daha da kötüye gidiyor. Bütün bunlar olurken, biz, burada kahramanca sürdürülebilirliği tartışıyoruz. Üçüncü Dünya'daki rejimler, yeniden kompradorlaşmış bulunuyor. Yani, küreselleşmenin emperyalist dünyadaki devletle ilgili sonucu, oradaki ulus devleti aşındırmaktır; çünkü, o ulus devlet, artık, küresel sermayenin çıkarlarına cevap vermiyor; ama, oradaki aşınmanın bizim gibi ülkelerdeki karşılığı da yeniden kompradorlaşmadır. Karşımızda, şu anda Türkiye'de ve benzer ülkelerde yeniden kompradorlaşmış rejimler bulunuyor. Bunların sorunu ne çözüme yeteneği, ne öyle bir niyetleri vardır ne de böyle bir şeye kalkışmak akıllarının köşesinden geçmektedir. Üçüncü Dünyanın devletleri esas itibarıyla çok uluslu devletlerin buralardaki bazı zabıta işlerini üstlenmiş bulunuyor; işin özü budur; ama, tabii, siz bunu, bu kadar net ifade etmezseniz, biraz da tırnak içerisinde bilimsel bir şekilde ifade ederseniz, işte, küreselleşme, tren kalkıyor, tren şimdilik istasyonda, biraz acele etmezseniz gidecek, giderse de işiniz bitecek denir. Benzer bir durum küreselleşmeyle ilgili olduğu gibi, bu, Avrupa gümrük birliğine katılmakta da söz konusu. Adamın birisi gece dükkânı soyuyormuş. Oradan da bir adam geçiyormuş "hemşerim ne yapıyorsun" demiş; adam "keman çalıyorum" demiş. "Sesi çıkmıyor ama" deyince adamda "yarın sabah çıkar" demiş. Şimdi, tabii, bunun sesi çıkacak; yani, yakında çıkar. Bakın, bizim ne yapmamız lazım? Ben, konuşmayı daha fazla uzatmayacağım. Bir kere bizde Avrupa merkezli bir bilimsel ideolojik yabancılaşma var ve bunu kendimiz için söylüyorum. Haa, diyeceksiniz ki, başka yerde yok mu; var. Bizde de çok köklü bir yabancılaşma var. Şimdi, bu köklü yabancılaşma, Avrupa merkezli ideolojik bilimsel yabancılaşma, bizi, kendi toplumumuza, kendi realitemize yabancılaştırıyor, kendi toplumumuza, kendi coğrafyamıza yabancılaştırıyor. Bence, bizim, oturup, bunu hesabını yapmamız lazım; birincisi budur. İkincisi de, egemenlik altında bırakın sürdürülebilir kalkınmayı, insan soyu, artık, sadece insan soyu değil, canlı türlerinin yaşaması problematik hale gelmiştir. O zaman ne yapacağız; o zaman, şunu yapacağız: O zaman, ayağa kalkacağız. Şimdi, biz hiç ayağa kalkmıyoruz hep oturuyoruz. Ayağa kalkacağız, bize dayatılanın ne olduğunu bir kere çok iyi tespit edeceğiz, o açık. Bu konuda ideolojik bir netleşme sağlayacağız. Şimdi, bu küresel saldırı bizim için ne ifade ediyor; bu çevre bozulması insanlığı hangi felakete doğru götürüyor; yaşanabilir bir dünya nasıl kurulur, niçin kurulamıyor? Eğer kapitalist sistem egemen olmaya devam ederse, bakın, bu tip toplantılar da devam eder. O zaman başka kavramlar tartışılır. Onun için, bence insanlığın

kurtuluşunun yegâne koşulu şudur: Bu gidişten zarar gören çoğunluğun örgütlenmesi, yeni bir enternasyonal oluşturması, sömürürün, baskının, hiyerarşinin, sınırların olmadığı, kadın erkek arasındaki sosyal eşitsizliğin ortadan kalktığı bir sosyalist toplum ve dünya için süratle harekete geçmesi gerekiyor. Teşekkür ediyorum.

İhsan KARABABA - Sayın BAŞKAYA'ya biz de teşekkür ediyoruz. Şimdi, söz sırası, Sayın Tülay ARIN'ın. Sayın Arın "Uluslararası İktisadî Kuruluşlarda Sürdürülebilir Kalkınma Konusunda Belirlenen Yaklaşımlar" konusunda bir bildiri sunacaklar. Buyurun Sayın ARIN.

ULUSLARARASI KURULUŞLARDA SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KONUSUNDA BELİRLENEN YAKLAŞIMLAR

Prof. Dr. Tülay ARIN - Efendim, hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bu toplantıyı düzenleyen TMMOB'ne ve Çevre Komisyonu'na bana konuşma olanağı verdikleri için çok teşekkür ediyorum. Toplantının zamanlamasının da çok iyi olduğunu düşünüyorum. Ben bu bildirimde, sürdürülebilir kalkınma konusunda uluslararası kuruluşlar arasında son zamanlarda gündeme gelen tartışmaları ve yaklaşım farklılıklarını dikkatinize sunmak istiyorum. Söz konusu kuruluşlar, Uluslararası Para Fonu (IMF), özellikle de kalkınma konusunu asıl uğraş alanı olarak kabul eden Dünya Bankası; Birleşmiş Milletler (BM), özellikle kalkınma konusu ile ilgilenen Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD); ve İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD). Zaman sınırı nedeniyle, sonuncusu ile ilgili olarak sadece bir-iki değinme yapabileceğim.

Sayın Fikret BAŞKAYA biraz önce "Birleşmiş Milletler" diye bir kuruluştan pek de söz edilemeyeceğini, BM ve ona bağlı kuruluşların balkondaki seyirciyi biraz oyalama amacını güttüklerini ifade etti. Bu bir bakış açısı; böyle bir değerlendirme yapılabilir. Benim yaklaşımım ise biraz farklı. Sözünü ettiğim kuruluşların kalkınma stratejileri konusundaki yaklaşımlarını ve birbirlerinden farklılıklarını dikkatle izlemek gerektiğini düşünüyorum. Aslında günümüzde sorunlar iki eksen etrafında tartışılıyor: Ya kapitalizm içinde ne tür bir kapitalizmle daha iyi çözümler bulunabileceği; ya da kapitalizm karşısında kapitalist olmayan bir toplumsal örgütlenmede çözüm yollarının neler olabileceği, ilk eksen etrafındaki tartışmalar açısından bakarsanız Sayın BAŞKAYA haklı. Eğer sorun kapitalizm içinde çözüm aramaksa, IMF de, Dünya Bankası da, BM de aynı kanatta yer alıyor; asıl bölünme kapitalizm ile kapitalist olmayan çözümler arasındadır. Bu doğru bir yaklaşımdır. Öte yandan, ilk kanadın homojen olduğunu söylemek de pek mümkün değil. Büyük bir genelleme yapmadan, en azından belli kayıtlarla yaklaşarak ve biraz daha ayrıntılı inceleyerek konuya baktığımızda, bugün dünyada kapitalizme yaklaşım bakımından ciddi bir kutuplaşma olduğunu yadsıyamayız. Bu kutuplaşma uluslararası kuruluşların yaklaşımlarında da görülüyor. Dünya Bankası ile Birleşmiş Milletlerin kapitalizme yaklaşımları bakımından farklı cephelerde yer aldıklarını söylemek mümkün. Bu fark bence küçümsenecek bir fark değil, çünkü uzantıları en azından kısa vadede önemli. Bu fark günümüzde vahşi bir serbest piyasa kapitalizmi ile sosyal kapitalizm arasındaki farka tekabül ediyor. Ek olarak, günümüzde az gelişmiş ülkelerin daha hızlı ve daha istikrarlı nasıl kalkınabileceği ile ilgili tartışmalar ve stratejiler birtakım uluslararası çevrelerde geliştiriliyor ve/veya bu çevrelerin söylemlerinde yankısını buluyor. Uluslararası bir kamuoyu oluşturmanın

ötesinde, söz konusu uluslararası çevreler güçlü etkileme ve uygulatma kanallarına da sahipler. IMF'nin ve Dünya Bankası'nın böyle bir uygulatma ve yaptırım gücünün büyük olduğunu hepimiz yakından biliyoruz; çünkü ellerinde doğrudan doğruya borç verme, program ve proje kredisi verme, dünyadaki mali akımları yönlendirme, uluslararası borçları yönetme ve bütün bunların koşullarını belirleme gibi güçlü silahlar var. Birleşmiş Milletler'in elindeki kaynaklar elbette pek fazla değil. Ama açık ki Birleşmiş Milletler çok büyük bir platform ve bu platformda oluşan görüşler ne olursa olsun geniş bir çok taraflılık temelinde biçimleniyor. BM kararları, bağlayıcılığı olmasa bile bir siyasi kararlılığı ifade ediyor. Hele son yıllarda Birleşmiş Milletler konferanslarında, zirvelerinde, kongrelerinde resmi delegasyonlar yanında sivil toplum kuruluşları veya gönüllü kuruluşlar da seslerini duyurabilme olanağına sahip oldukça, bu toplantıların dünyada çok farklı görüşlerin tartışıldığı ve bir ideolojik iklimin oluştuğu ortamlar olduğunu düşünüyorum. Gene bilindiği gibi, kendi yapısının özelliğinden dolayı, Birleşmiş Milletler'in üyelerinin büyük çoğunluğunu Güney ülkeleri oluşturuyor ve Birleşmiş Milletler güneyin sorunlarını öne çıkarmaya daha yatkın bir yaklaşım sergiliyor. Halbuki IMF ve Dünya Bankası son zamanlarda "Washington Konsensüsü" olarak isimlendirilen görüşlerin sözcülüğünü yapıyor. Bu konsensüs bir yandan IMF ve Dünya Bankası, diğer yandan Büyük Yediler yani G7'ler ve uluslararası sermaye çevreleri arasında oluşmuş durumda. Bu konsensüsün karşısında Bağlantısızlık veya Üçüncü Dünya organizasyonu gibi sözü edilmeye değer herhangi bir cephe yok. Güney ülkelerinin birarada kendi sorunlarını gündeme getirebileceği tek platform varsa o da gene Birleşmiş Milletler olma durumunda. Günümüzde iktisat politikalarının uluslararası oluşumunda bence sadece böyle iki temel çevre var, diğerleri bu ikisinin çeşitlemeleri veya destekçileri veya inisiyatifçileri. Tartışmalar ve kavgalar sonuçta bu iki platforma yansıyor ve/veya oralardan yayılıyor. "Sürdürülebilir kalkınma" konusu sözünü ettiğimiz uluslararası platformların önemli bir gündem maddesi veya odağı. Bu platformlardaki tartışmalar hızla farklı ülkelere yayılıyor ve kuramların oluşmasında, politikaların biçimlenmesinde tartışmalara yansıyor. Ben bu kısa sunuşumda sürdürülebilir kalkınma yaklaşımlarını ancak çok temel ana hatlarına değinebileceğim, özellikle de çevre ile bölüşüm arasındaki ilişkilere eğileceğim.

Bilindiği gibi ve benden önceki konuşmacıların belirttiği gibi, sürdürülebilir kalkınma konusunun ortaya çıkışında 1987'de yayınlanan Ortak Geleceğimiz raporu veya Brundtland Raporu çok etkili oldu. Çevre sorunlarının kalkınma bağlamında tartışılması elbette bu raporla başlamadı. Fakat, raporun kalkınma ile çevre sorunları arasındaki bağlantıyı kurarken yaptığı "gelecek kuşakların yaşam standartları olanaklarını azaltmadan bugünkü kuşakların yaşam standartlarını sürdürebilme" gibi birtakım, sürdürülebilir kalkınma kavramında hareket noktasını oluşturdu. Raporun bu tanımının bence en önemli uzantısı, kuşaklar arası adalet ve bunun yanında kuşaklar içi adalet sorunsalının kalkınma sürecinin odak noktası haline gelmesidir. Yakından bilindiği gibi, IMF ve Dünya Bankası (DB) iktisat politikaları bakımından bütün 1980'ler boyunca iki ayaklı bir strateji önerdi: Esas olarak IMF'nin yönettiği makroekonomik istikrar politikaları ve esas olarak DB'nin yönettiği yapısal reform programı. Önce IMF'nin yönettiği makroekonomik istikrar programı sonradan süreklilik sağlamak üzere DB'nin yapısal reform programı ile bütünleştirildi ve tekleştirildi. Hepsinin amacı

liberalleşme, piyasalaştırma, parasallaştırma, devleti küçültme ve devlet harcamalarını kısma idi. 1980'ler boyunca bu programların odak noktası dış ticaret, sermaye piyasaları ve devletin küçültülmesi idi. Ama 1990'da ilginç bir değişim oldu ve DB'nin Dünya Kalkınma Raporu'nun teması "Yoksulluk" olarak seçildi. Bu seçim biraz şaşkınlık yarattı. Çünkü, 1980'lerde liberalleşmenin bu denli hakim olduğu bir ortamda, yoksulluk, gelir dağılımının bozukluğu, çeşitli sosyal sorunların büyümesi gibi konular gündemden düşmüştü. Bu seçim DB'nin politika önerileri konusunda ayaklarının biraz yere basması ve 1974'de kabul ettiği yaklaşıma geri dönmesi olarak yorumlandı. Gerçekten, Mac Namara'nın Başkan olduğu dönemde, Dünya Bankası, o zamana kadar yapılmış en kapsamlı gelir dağılımı çalışmasını yapmış ve "büyüme eşliğinde gelirin yeniden dağılımı" stratejisini geliştirmişti. Bu stratejiye göre, kalkınma hızlı bir şekilde sürüyor ve pek çok ülke yüksek büyüme hızları yaşıyordu; fakat herkes kalkınmanın nimetlerinden yararlanamıyordu. Kalkınma politikalarının görevinin, kalkınma sürecinde bozulan gelir dağılımının dengesizliklerini azaltmak, özellikle yoksulluğu önlemek olduğu kabul ediliyordu. Elbette yoksulluk son derece sınırlı biçimde tanımlanıyordu ve strateji temelde kırsal kesimin en yoksul insanların gelirlerini artıracak yatırım politikalarına yönelik olarak tanımlanıyordu. 1990 raporu da yoksulluğu benzer bir yaklaşımla değerlendirdi. 1991 raporu "piyasayla barışık" veya "piyasaya dost" kalkınma stratejisi ("market friendly") olarak isimlendirilen yapısal reform programını sundu. Bu raporda da yoksulluğun önlenmesi iktisat stratejisinin bir parçası olarak kabul edildi, ama bir koşulla ki uygulanacak politikalar piyasa mekanizması doğrultusunda olacaktı. Bunun ne anlama geldiği bir yıl sonra, yani 1992'de yayınlanan raporda ortaya kondu ve kalkınma ve çevre sorunları ile yoksulluk arasındaki ilişkiler tanımlandı. Ben "sürdürülebilir kalkınma" konusunu, işte bu rapora dayanarak, özellikle de kuşaklar içi ve kuşaklar arası mekansal ve grupsal adalet açısından kısaca ele almak istiyorum. DB 1992 Dünya Kalkınma Raporu'nun teması "Çevre" idi. Bu rapor çıktığında aslında BM Rio Konferansı henüz toplanmamıştı. DB, raporda, Brundtland Raporu'nda tanımlanan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının tümüyle benimsendiğini açıkça ifade etti. Yani, çevre sorununda bugünkü kuşaklar ile gelecek kuşaklar arasındaki bölüşüm meselesi ile ilgili tanımı kabul etti. Fakat DB'nin raporla ilgili kabulleri bu kadar. Bundan sonra benimsediği yaklaşım olayı tümüyle farklı bir eksene oturtuyor. Dünya Bankası 1992 raporuna göre, Brundtland Raporu'ndaki ve daha sonra ortaya konan dokümanlardaki yaklaşım doğrudur ve haklıdır. Fakat, insanlığın serveti sadece doğal kaynaklardan oluşmuyor. Bu servet doğal, beşeri ve fizik sermayeyi ve hepsinin yararlandığı teknoloji bilgisini kapsıyor. Bugünkü kuşakların gelecek kuşaklara bırakacağı servet bütün bunların toplamından oluşuyor. Bugünkü kuşakların gelecek kuşaklara kalacak doğal sermayeyi tükettiği, onlara pek birşey bırakmadığı endişelerini abartmamak gerekir. Bugünkü kuşaklarla gelecek kuşaklar arasındaki bölüşüm dengesini, doğal, beşeri ve fizik sermayenin toplamı açısından fayda-maliyet analizi yaparak kurmak mümkün. Bugünkü kuşakların gelecek kuşaklara bıraktığı olumlu mirasla olumsuz mirası karşılaştırmak ve bir optimum dengeye ulaşmak gerekir. Bunun anlamı şudur: Gelecek kuşaklara daha az doğal kaynak bırakıldığında, bu eksiklik ve maliyetin onlara devredilen beşeri ve fizik sermayenin yararlarıyla dengelenmesi mümkündür. Benzer şekilde, kuşaklar arası mekansal ve grupsal eşitsizliklerin azaltılması da bir fayda-maliyet analizi çerçevesine

oturtulabilir. Belli bir gruba veya bölgeye sağlanacak yararlar başka bir grubun veya bölgenin zararına olacaksa, gene zararlar ile yararlar arasında optimum bir denge kurulması gerekir. Böyle bir fayda-maliyet analizi ile çevre sorunlarına yaklaşmak, aslında çok ilginç bir kapitalist mantığın, piyasa mantığının sonucudur. Bilindiği gibi, piyasa mantığında, zamanlar arası ve mekanlar arası farklar, yarar ve zararların hesaplanmasında sorunlar doğurur. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için bulunmuş yol, zaman ve mekan meselesini "iskonto etme" yöntemiyle bugüne indirgeyerek ve bir tek noktaya indirgeyerek yok etmek, ortadan kaldırmaktır, iskonto işlemi belli bir faiz haddinin iskonto oranı olarak kabul edilerek gerçekleştirilir. Bu yöntemle bugünkü kuşaklar ile gelecek kuşaklar arasında bir karşılaştırma yapmak üzere projeler değerlendirilir, bugünün değerleri ile gelecekte ortaya çıkacak değerleri karşılaştırabilmek amacıyla, bugün ortaya çıkacak yararlar, bu yararları sağlamak için, örneğin on yıl sonra ortaya çıkabilecek çevre hasarının belli bir iskonto oranı ile indirgenmiş bugünkü değeriyle karşılaştırılır. Eğer proje nedeniyle bugünkü kuşaklara sağlanacak yarar gelecek kuşakların karşılayacağı hasardan büyükse, bu projenin sadece gelecekte ortaya çıkaracağı hasar nedeniyle reddedilmemesi gerekir. Ek olarak, bugünün kuşaklarını yararlandıran projeler aynı zamanda beşeri ve fizik sermaye birikimi sağlayıp bunu gelecek kuşaklara aktardığı ölçüde gelecek kuşaklara da yararlı olacaktır. Gelecek kuşaklara bırakılan çevre hasarı bu tür yararlardan dolayı daha küçük olacaktır, işte Dünya Bankası'nın çevre sorunlarının kuşaklar arası adalet sorunlarının çözümünde izlenmesi gereken yol olarak kabul ettiği yöntem budur. Açıktır ki, gelecekte ortaya çıkacak yarar ve zararlar, yararlar ve zararların bugünkü değerini hesaplamak üzere kullanılan iskonto oranının büyüklüğünden etkilenecektir, iskonto oranı ne denli yüksekse (düşükse) bugünkü değerler o denli düşük (yüksek) olacaktır, yani gelecekte ortaya çıkacak çevre hasarı o denli küçük (büyük) görünecektir, işte bu nedenledir ki, Dünya Bankası iskonto oranının "yapay" olarak düşük seçilmiş bir faiz haddi (ya da sosyal iskonto oranı) olmaması gerektiğini söylemektedir. Özellikle son yıllarda sıkı para politikası nedeniyle faiz hadlerinin hele bazı gelişmekte olan ülkeler için ne denli yüksek olduğu düşünülürse, yüksek iskonto oranları gelecek kuşaklara yansıyacak zararları çok düşük düzeylere indirgeyebilecektir. Bu mantık piyasa mantığına da çok uygundur, çünkü piyasa kararları dar ve kısa vadeli bir bakış açısıyla kârların azamileştirilmesi temelinde alınır. Dünya Bankası'nın kuşaklar içi adaletsizliğe bakış açısı gelir ve servetlerin sınıflar, toplumsal katmanlar, gruplar, mekanlar arasında eşitsiz dağılımı ile ilgilenmemektedir, ilgi alanı "yoksulluk" ile sınırlandırılmıştır. 1992 raporuna göre, yoksullar hem çevre hasarının kurbanları hem de çevre hasarını yaratan suçlulardır. Yoksullar birtakım kötü yakıtlarla evde ısınmak ve yemek pişirmek durumunda kaldıkları için çok ciddi ev içi hava kirliliğine maruz kalmakta, kirli su kullanmak ve/veya temiz veya kirli suyu çok uzaklardan taşımak zorunda kalmakta, bozulmuş ve verimsizleşmiş toprakları ekmeye mahkum olmakta, yani kısacası çevre sorunlarının kurbanları olmaktadır. Öte yandan, yoksulluklarını aşmak, var olmak için toprağı ve su kaynaklarını kötü kullanmakta, ormanları tarım alanı açmak ve ısınmak için yakmakta, kentlere göçerek kent çevrelerini işgal etmekte ve kentlerde de çevre sorunlarının artırmaktadırlar. Çevre sorunlarını azaltmanın en önemli yollarından birisi, yoksulları yoksulluktan kurtararak çevreye zarar vermelerini önlemektir. Aslında, fayda-maliyet analizi çerçevesinde, yoksulluğu azaltmak için

toplumun diğ er kesimlerinin yükleneceğ i maliyet bu yolla sağ lanacak ç evre koruma yararlarına değ ecektir. Yoksulluğ u azaltmayı hedefleyen bir kalkınma stratejisi aynı zamanda kalkınma ile ç evreyi bağ daştırmayı mümkün kılacaktır. Fakat aynı zamanda Dũnya Bankası yoksulluğ u azaltmanın maliyetini asgariye indirmenin de yollarını arıyor ve "piyasaya dost" kalkınma stratejisine uygun olarak, bu alanlarda piyasa mekanizmasının daha iyi ç alışmasını sağ lamanın ç özũm olacağ ını iddia ediyor ve önerilerini bu yönde geliştiriyor. DB'ye göre, doç al kaynakların kötüye kullanılmasının iki temel nedeni var ve ç özũmler bu nedenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik olmalı: Kaynaklar üzerindeki mũlkiyet haklarının tanımlanmamış olması ve değerli doç al kaynakların gerçek kıtlıklarını yansıtacak fiyatların oluşumuna izin verilmemesi. Her iki ç özũm önerisi de piyasalaştırma ve liberalleştirme amacını taşıyor. şimdi bu önerilere biraz daha yakından bakalım. Piyasa mekanizmasının düzgũn ç alışmamasının en önemli nedeni olarak, özellikle yoksul kesimlerin kullandığ ı kaynakların ortak kullanılan kaynaklar olması ve mũlkiyet haklarının iyi tanımlanmamış olması; dolayısıyla, kimin yararına kimin zarar gördüğ ünün muğ lak, belirsiz olması gösteriliyor. Buna göre, ortak kullanılan kaynaklarda kaynağ ı kimin nasıl kullandığ ı belli değ ildir ve kaynak talan edilir. Ortak meralardan ortak orman ve su kaynaklarına kadar pek çok kaynak için durum böyledir. Halbuki piyasanın temelini mũlkiyet haklarının kesin olarak tanımlanması oluşturur. Böylece, kaynaklardan kimin yararlanacağ ı, kimin alıp satabileceğ i, yatırım yapılırsa kimin yararlanacağ ı ve yararlanmayı sürdürürebilmek için kaynağ ı kimin koruyacağ ı da belli olur. Bu durumda ilk akla gelecek olasılık toprak reformu olabilirdi; fakat toprak reformundan hiç söz edilmiyor. Onun yerine, orman, mera, göller, balık alanları gibi ortak alanların özelleştirilmesi ya da bedelini ödeyerek kullanmaya razı olacak insanlara devredilmesi öneriliyor. Bu çok ironik, ç ¼nkü kapitalizmin mũlkiyet hakları da dahil her veç hesinin mükemmel geliştiğ i ÷lkelerde sanki bu alanlarda hiç ç evre sorunu yokmuşçasına bu yöntemlerin azgelişmiş kapitalist ÷lkelere önerilmesinin nedeni herhalde sadece ç evre sorunları değ il. DB raporuna göre, piyasa mekanizmasının iyi ç alışmamasının ikinci nedenini, devlet müdahalelerinin doç al kaynakların fiyatlarına müdahale etmesi ve gerçek piyasa değerlerinin ortaya ç ıkmasını engellemesi oluşturuyor. Aslında doç al kaynaklar çok pahalı mallar, fakat devlet bunların çoğ unun kullanımını sũbvansede ediyor; petrol ürünlerinin fiyatlarını düşük tutuyor, kentsel alanlarda elektriğ i ucuza satıyor, köylüye sulama suyunu düşük fiyatla kullanđ ırıyor, gübreyi ucuza veriyor. Bütün bunların sonucunda düşük fiyatlı doç al kaynakları kullanan malların talebi aşırı artıyor, doç al kaynaklara aşırı yüklenilmesine neden oluyor ve aşırı gübre kullanımı toprağ ın niteliğ ini bozuyor. Bütün bu tür sũbvansiyonlar kaldırılmalı ki mallar piyasa mekanizması içinde gerçek değerlerini bulsunlar ve fiyatları kıtlıkları yansıtacak şekilde yükselsin. Yenilenebilir kaynaklarda kıtlık yok, kıtlık olması ihtimali de pek yok. Ç ¼nkü bu kaynaklar üzerindeki mũlkiyet hakları iyi tanımlanmış ve piyasa fiyatları oluşmuş, piyasalar ç alışıyor, alım satım işleri müdahalesiz sürüyor, herkes de bu kaynakları etkin, iktisatlı kullanmaya uç raşıyor. Fakat yenilenemez kaynaklarda daha çok ortak mũlkiyet hakim, bu nedenle de aşırı kullanıma, aşırı sũmürölmeye açık çok daha fazla açıklar. Peki piyasaya bırakılamayacak hiç bir alan yok mu? DB'ye göre, burada "belirsizlik" ve "bilgisizlik" önemli. Kaynakların kullanılmasının sonuçlarının ne olacağ ı belli değ ilse ve sonuçta geriye döndürülemez biçimde kaynakların hasar görmesi veya yok olması tehlikesi varsa, ancak bu durumlarda

regülasyon uygulanabilir, kurallar ve sınırlamalar getirilebilir. Öte yandan, az gelişmiş ülkelerin bu tür politikaları uygulama kapasitesi sınırlıdır. Kaynakları sınırlıdır ve sistem kurma ve işletme kapasiteleri sınırlıdır. Bu nedenle, bu gibi emir-komuta türü çevre koruma önlemleri mümkün olduğunca asgari düzeyde tutulmalıdır. Elbette bu tür bir öneri DB'nin iktisat felsefesi ile tutarlıdır.

Bütün çevre yazını ve politika önerileri arasında herhalde en popüler olanı ve evrensel olarak kabul edileni "kirleten öder" ilkesi. Bu ilke Brundtland Raporu tarafından da açıkça kabul edilmişti. Daha bu tartışmalar çıkmadan çok önce, OECD'nin önerdiği ve uyguladığı politikalar "kirleten öder" veya "kirleten engellenir" ilkeleri etrafında oluşturulmuştu. Aslında Dünya Bankası da bu ilkeyi kabul ediyor. Fakat burada önemli olan kirletene ödetmekten ziyade kirletmenin engellenmesi ise, bunu sağlayabilecek yöntem kurallar ve sınırlamalar getirilmesi, yani olay olmadan önce müdahale edilmesi. Fiyatların yükselmesi yoluyla kirletenin daha yüksek fiyatlar ödeyerek kirletmenin bedelini ödemesi, aslında "kirleten öder" ilkesinin uygulamaya geçirilmesinin bir yolu. Bu nedenle, "kirleten öder" ilkesinin içeriği çok farklı biçimde doldurulabiliyor ve Dünya Bankası da bu ilkeyi serbest piyasa işleyişi çerçevesinde doldurmuş oluyor.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan yaklaşımın adalet ve yoksulluk ile ilgili hangi sorunu çözeceği, hangi sorunla ilgili olduğu elbette hiç açık değildir. Tam tersine, bütün bu önlemlerin yoksulları daha da yoksullaştıracağı herhalde tartışma götürmez. Bunun yanında, bir de çok ciddi bir sorun olarak iktisadi büyüme sorununun gündeme getirilmesi gerekiyor. Çünkü yoksulları yararlandırmak için iktisadi büyümenin de sürmesi gerekiyor. Bilindiği gibi, DB ve IMF'nin kalkınma stratejilerine göre, makroekonomik istikrar kalkınmadan önde geliyor. Kalkınma ancak makroekonomik istikrarı bozmadığı ölçüde sürdürülebilir olarak kabul ediliyor. Gerçekçi döviz kuru, fiyat ve miktarları piyasanın belirlemesi, liberalleşmek, dışa açılmak, devleti küçültmek, sosyal devleti mümkün olduğunca daraltmak, para arzını sıkı tutmak, faiz haddini piyasanın belirlemesine bırakmak gibi işleyişler makroekonomik istikrarı sağladığı kabul edilen önlemler. DB'nin sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında istikrar ile yoksulluk ve çevre arasındaki ilişki, ikisi arasındaki çelişki konusunda bir boşluk var. Bu sorun pek gündeme getirilmiyor. Birleşmiş Milletler'in "sürdürülebilir kalkınma" konusundaki analitik çerçevesi bana henüz tamamlanmamış gibi geliyor. Elbette yıllar içinde çeşitli dokümanlarda konu gündeme geldi, özellikle de 1992'deki Rio Konferansı bu konunun en kapsamlı tartışıldığı toplantı oldu. Ama gene de burada odak noktası kalkınma ve çevre ilişkilerinden çok çevrenin kendisi idi. Örneğin, esas olarak kalkınma sorunları ve uluslararası iktisatla uğraşan kuruluş Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı UNCTAD'ın metinlerinde DB'nin çerçevesiyle karşılaştırılabilir bir sürdürülebilir kalkınma stratejisi çerçevesi henüz yok. Zaten, UNCTAD'ın 1996'da yapılacak konferansının konusu "sürdürülebilir kalkınma" olarak seçilmiş durumda. Dolayısıyla, daha net bir çerçeve için bu toplantının sonuçlarını beklemek gerekiyor. Buna rağmen, BM'nin bu konudaki yaklaşımının ana hatlarını dokümanlarında görmek mümkün. BM Rio Konferansı sonuç bildirgesinde de "kirleten öder" ve "kirleten engellenir" ilkesi kabul ediliyor. Kirletenin engellenmesi ancak, DB'nin pek benimsemediği yöntem olan, regülasyon getirilmesi, kurallar konması, sınırlamalar, yasaklar getirilmesi ile mümkün. BM bu tür sınırlamaları benimsemeye çok daha yatkın görünüyor. Fakat burada ve başka BM

metinlerinde, çevre, ekoloji dengesi ve kalkınma sorununun, çevre kirliliği ve kirlenenin ödemesi sorunundan çok daha genel kapsamlı ve bunlardan çok öteye giden bir sorun olduğu kabul ediliyor. Aslında, Birleşmiş Milletlerin günümüz kapitalizmine yaklaşımına, dünya ekonomisinin Güneyin aleyhine işleyen mekanizmalarını vurgulayan bir tür "yeni-yapısalcılık" hakim. Bu da geçmişten beri BM'nin liberalizme karşı yapısalcı bir iktisat yaklaşımını savunma geleneğinin sürdürüldüğünü gösteriyor. Ama, ilginç bir biçimde; geçmişte daha çok içe dönük kalkınma stratejilerini savunan yapısalcılık yaklaşımı, günümüzde dışa açıklığın derecesinin arttığı bir dünya ekonomisinde serbestleşmenin artmasını savunuyor. Bu serbestleştirme artışını da azgelişmiş ülkelerden ziyade gelişmiş ülkelere yönelik olarak savunuyor. BM yaklaşımı ile DB ve IMF'nin yaklaşımı arasındaki temel fark da zaten burada. Nedeni gene yapısalcılık, çünkü BM piyasaların serbestleşmesini savunurken, Güney ülkelerinin Kuzeyin piyasalarına girmesinde Kuzey tarafından çıkarılan engellerin Güneyi olumsuz etkilediği, ya da bu piyasalara girilebilse bile, girişin Güney aleyhine çok eşitsiz koşullarda mümkün olabildiği görüşü savunuluyor. Buna çare olarak dünyada Kuzeyin piyasaları açısından daha çok liberalizm ve daha eşit koşullar talep ediliyor. Bu elbette oldukça çelişkili bir durum. Kalkınma stratejisi tartışmalarında, söz konusu koşulların, özellikle çevrenin bozulması, kalkınmanın yavaşlaması, gelir dağılımı adaletsizliğinin ve yoksulluğun artması bakımından olumsuz sonuçları büyük yer tutuyor. Zaman kıtlığından dolayı, ben burada olayın özellikle iki boyutuna işaret etmek istiyorum: Dış borçlar ve doğal kaynak fiyatları.

BM'ye göre, Güney ülkelerinin içine düştüğü borç bunalımı son derece ciddi ve bu bunalımın hafifletilmesi gerekiyor. Çünkü, bu borçlar ödenemez halde ve dış borçların ödenebilmesi için bugüne kadar azgelişmiş ülkeler satabilecekleri her şeyi satmaya uğraştılar, doğal kaynaklarını, işgüçlerini, ihraç mallarını mümkün olduğu kadar düşük fiyatlarla sattılar, bu yolla gelişmiş ülkelere büyük kaynaklar aktardılar. Böyle bir büyük kaynak aktarımı doğal kaynakların hızla tükenmesine, çevrenin tahribine, kalkınma için kullanılabilecek yatırım kaynaklarının tükenmesine, gelir dağılımının hızla bozulmasına ve yoksulluğun artmasına yol açtı. Ek olarak, günümüzün liberalleşmiş mali piyasalarındaki istikrarsızlık, gerekli donanıma sahip olmadan mali piyasalarını liberalleştiiren azgelişmiş ülkelerde büyük bir makroekonomik istikrarsızlık yaratıyor. Bu gelişmelerin en önemli nedeni de liberal kalkınma stratejileri. Çevrenin korunması ve dünya çapında ve tek tek ülkelerde kuşaklar içi gelir dağılımının daha çok bozulmasının önlenmesi için; liberalizmin olumsuz etkilerini hafifletecek, daha planlı, yatırımlara ve istikrarlı büyümeye öncelik veren, ana amacı temel gereksinimleri karşılamak olan, olumsuz etkilenen daha zayıf grupları korumak üzere sosyal devleti ve sosyal korumayı geliştiren, dünyada gelir dağılımı eşitsizliklerini biraz hafifletmek üzere Kuzey'den Güney'e bir ölçüde gelir transferi yapan, borçlanmanın ortaya çıkardığı sorunlarını sadece azgelişmiş ülkelere yüklemeyen bir kalkınma stratejisi uygulamak gerekiyor.

İkinci olarak, BM de doğal kaynakların piyasa fiyatlarının düşük olduğunu ve yükselmesi gerektiğini savunuyor, fakat burada amacı DB'ninkinden farklı. Bilindiği gibi, azgelişmiş ülkelerin ihraç ettikleri doğal kaynaklar - bunlara "primary commodities" veya ilksel mallar, hammaddeler deniyor- uluslararası piyasalarda satılırken düşük fiyatlarda satılıyor ve gelişmiş ülkelere satın alınan mamul malların fiyatlarına göre nisbi fiyatları düşüyor; yani dış ticaret

hadleri bu mallar aleyhine, bu malları satan azgelişmiş ülkelerin aleyhine geliyor. İşte BM bunu eleştiriyor, ve azgelişmiş ülkelerin bundan ciddi zararlar gördüğünü, bu malların fiyatlarının gelişmiş ülkeler tarafından düşük tutulduğunu söylüyor. Gelişmiş ülkelerin çok çeşitli yollarla tarife dışı engeller uygulayarak dış ticareti ve pazarlık gücünü engelledikleri savunuluyor. Bilindiği gibi, çevresel nedenler ve kirlilik nedenleri en önemli engelleyiciler arasında, işte BM Güney'i eşitsiz dış ticaret ilişkilerinden korumak için, Güney ile Kuzey arasındaki ticaretin daha serbest, yapay engellere takılmadan, ayrımcılığa maruz kalmadan iki tarafı da yarandıracak şekilde yapılmasını istiyor. Bu konu ile ilgili bir ek noktayı da kısaca vurgulamak istiyorum, bu da teknolojinin azgelişmiş ülkelere açık olması, kullanımının önünde büyük engeller olmaması yönündeki BM görüşü. Özellikle çevreyi temizleme teknolojilerinin büyük engeller olmadan ve sermaye sıkıntısı olmadan azgelişmiş ülkeler tarafından kullanılabilmesi, bunun gelişmiş ülkeler tarafından teknik ve finansal olarak desteklenmesi savunuluyor. Aslında Dünya Bankası da bu teknolojilerin azgelişmiş ülkelerde yaygın olarak kullanılmasını savunuyor. Fakat DB bu olaya uluslararası sermaye için çok önemli bir yatırım alanı olarak bakıyor. Bilindiği gibi, kapitalizm kendine çevre bozulmasından türeyen müthiş kârlı bir alan yarattı. Çevre temizleme teknolojisi ve yatırımları şu anda dünyanın en hızlı genişleyen, en moda, en acil faaliyet alanları arasında ve müthiş bir metalaşma alanı. Çevreyi bozuyorsunuz; sonra çevreyi temizlemek için müthiş kârlı alanlar yaratıyorsunuz; yatırımlar için "yap-işlet-devret" (veya "elde-tut") modelleri uyguluyorsunuz; yatırımlar için uluslararası konsorsiyumlar oluşturarak krediler buluyorsunuz, lisans bedellerini, faizlerini ödüyorsunuz; projelerin yeterli kârlı olmaması durumunda da kâr garantisi veriyorsunuz, işte BM bu yatırımların azgelişmiş ülkeler için daha dengeli yararlarla yapılmasını savunuyor.

Yukarıda anlatılmaya çalışılan iki yaklaşımın kapitalizme bakış açısı açısından farklılık taşıdığı açık. Fakat sonuçta bu farklılıklar piyasaların daha düzgün çalışması, düzgün çalışmadığında ise düzenlenmesi veya düzenlenmemesi gerektiği ile ilgili olmaktan öteye geçmiyor. Bu yaklaşımlar dışında üçüncü bir yaklaşım var ki, bu yaklaşım yukarıda anlatılan tartışmalarda gündeme gelmiyor. "Liberal" ve "yapısalcı" yaklaşımlara alternatif bu yaklaşım "Marksist Ekoloji" yaklaşımı. Bu konuda iki önemli yazar ön plana çıkıyor. Amerikalı James O'Connor ve Alman Elmar Altvater. Her ikisi de kapitalizm ile ekoloji dengesinin nasıl birbiriyle çeliştiğini, kapitalizm içi yöntemlerle çevre sorunlarının neden çözülemeyeceği üzerine kuramlar geliştiriyorlar.

Özellikle Altvater'in yaklaşımı bence has bir materyalist ve tarihi maddeci bir çerçeve içeriyor. Fizik biliminden ödünç alınmış "termodinamiğin üç kuralı"nı bir üretim tarzı olarak kapitalizmin işleyişi bağlamında yorumluyor. Buna göre, kapitalizmin ayrılmaz parçası sermayenin sonsuz yeniden genişleme eğilimi, kâr eğilimidir. Kapitalizm büyümenin azaltılması, tüketimin kısılması, kaynak kullanımının engellenmesi ile süremez. Fakat, doğanın ekolojik dengesinin niteliklerini ifade eden termodinamiğin üç kuralına göre burada çok ciddi limitler vardır ve bu limitler zaman içinde giderek iş yapma kapasitesini düşürür. Bu da entropiyi yükseltir. Entropi yükseldiği anda sistem kendini yenileyemeyeceği bir duruma doğru gider. Kapitalizmin ritmiyle doğanın entropi dengesi ya da sistemik zekası kesinlikle çelişir. Dolayısıyla, kapitalizmle ekolojik sorunlar halledilemez. Bugüne kadar gelmiş ekolojik

sorunları halletmek üzere önerilmiş piyasaların iyileştirilmesi veya zararlarının telafisi yöntemleri kapitalizmde sorunu çözmez. Aksayan piyasalar bir yana, en iyi çalışan piyasalar doğası gereği ekolojik denge ile tümüyle çelişir. Zamanımı aştığımı biliyorum, özür dilerim, dilerim çok fazla aşmamışımdır. Dinlediğiniz için hepinize teşekkürlerimi sunuyorum.

İhsan KARABABA - Oturumu yöneten de değişik baskılar altında. Bir kere, konuşmacılara saygılı olmak, sayın konuşmacılara gerekli süreyi tanımak gerekiyor, ikincisi, elindeki programı uygulaması gerekiyor. Üçüncüsü, dinleyicilerin dinlediklerinden sonuçlar çıkararak soru sormaları ve yorum yapmaları için söz hakkına saygılı olmak gerekiyor. Onların kendisini ifade etmesi için bir zaman ayırması ve bu arada ilginin dağılmamasına dikkat etmesi gerekiyor. Bu nedenlerle ben arkadaşlarımdan özür diliyorum, fazla müdahaleci olmadım; ama, bize verilen programı uygulamak üzere zamanı iyi kullanmaya çalıştık, biraz da sıkıştık. Şimdi söz Sayın Aydan Bulca ERİM'in. Şimdi, söz sırası sizin. "HABİTAT II Yolunda, Kentler Neyi Sürdürebilir?"

HABİTAT II YOLUNDA, KENTLER NEYİ SÜRDÜREBİLİR?

Aydan Bulca ERİM - Ben bu toplantıda, son yılların yaygınlaşan kavramı "sürdürülebilirlik" ana başlığı altında kentler ne yapıyor, ne yapabilir, ona bakmak istiyordum ve konuyu önerirken de, "HABİTAT II Yolunda" olarak düşünmemiştim. Programdaki başlık bu nedenle sürpriz oldu ; o bağlamda da birşeyler söylemeye çalışacağım.

Şu ana kadar, Fikret BAŞKAYA, toplu intiharla kanlı ihtilal arasında bir tablo çizdi. En azından ben ortaya çıkan çözümsüzlükleri öyle algıladım. Tülay ARIN, konuşmasının başında genel bir çerçevenin içinin doldurulması işlevinin önem ve gereğini vurguladı. Ben bu tartışmaların sürdürülmesinin gereğine ve hatta bu tür panellerden çok, daha katılımcı ve yoğun çalışma yapmaya olanak verecek atölyelerde konunun işlenmesinin gereğine inanıyorum.

İlk sorum biz yeni birşeyi mi tartışıyoruz olacak. Size şöyle bir cümle okusam : "Eğer, ahvadımız (gelecek kuşaklar) kendilerine kalacak ve hakları olan mirası büyük ölçüde azalmış bulmayacaklarsa - toprak ve toprağın sınırlı kaynakları aşırı kullanıma ve sömürülmeye karşı korunmalıdır." Bu sözleri, sürdürülebilir kalkınmanın en benimsenmiş ve bu kavramı yaklaşık bir yüzyıl boyunca içinde hapis olduğu entellektüel/akademik kulvardan ilk kez siyasal kulvara geçirmeyi başaran ünlü Brundtland Raporu tanımının kötü bir çevirisi sanabilirsiniz : "Gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma." Halbuki bu cümle 1800'lü yıllardan, 19. yüzyılın ikinci yarısında ABD'de gelişen koruma hareketinin ana fikirlerinden, ana söyleminden gelmektedir.

Kavramın özü, o yıllardan bu yana çeşitli akımlar ve yaklaşımlar içinde ancak farklı sözcüklerle ortadaydı. Günümüze daha yakın dönemlerde, örneğin 1980 yılında "ilan edilen" Dünya Koruma Stratejisi'nin ortaya koyduğu alternatifti. 80'li yılların başında çevre alanının önemli sayılan yayınlarında da izini buluyoruz. Ben, özellikle uluslararası gündemi esir aldığından beri, "sürdürülebilirlik" sözcüğüne takılıp kalmamaya, bundan yana ya da buna karşı olma etiketini taşıma eğilimlerinin tehlikesine düşmemeye, kısacası bu "ana başlığı" gereğinden fazla önemsememeye çalışıyorum. Bu kavramın

içersinde olanlar, olmayanlar ya da olması gerekenler şu toplantıdaki kıdemli Oda'cıların 20 - 30 yıldır mücadelesini verdiği pek çok şeyi içeriyor. O zaman ne fark etti, ne değişti, ya da bu süre içinde fazladan ne girdi gündemimize? Bana göre ister içtenlikli ve ciddi olsun, ister moda diye sarılınsın, son yılların sürdürülebilirlik söyleminin gene de belirli yararları oldu. Öncelikle, sürdürülebilirlik kavramı anlatılmaya çalışılırken ve bunun olumlu yanları ortaya konurken sistematik yaklaşımın gerek ve önemi daha bir vurgulandı, bakışlar bu bütünselliğe çekildi. Bu bize olumsuzlukları da sistematik olarak görmek, her birinin üzerine tek tek gitmek yerine bunların oluşturduğu bütünü daha rahat algılayabilmek ve sergileyebilmek alışkanlığını kazandırdı. Geçen yıllar ayrıca bize bilgi açısından daha iyi donanma olanağı sağladı. Dünyadaki yoğunlaşan ve kolaylaşan bilgi akışı ve iletişim olanakları söylemlerimizi zenginleştirebilirle ve güncelleştirebilirle kapasitemizi en azından bunun olasılığını arttırdı. Sürdürülebilirlik söyleminin önemli bir başka yararı da, elimize çok iyi bir sınaama ölçüsü vermesi oldu. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından benimsenen, dolayısı ile hiç bir ülkenin resmi olarak karşı çıkmadığı ve kağıt üzerinde bırakmaya niyetli de olsalar kabul etmiş göründükleri Brundtland Raporu, açık olarak, eğer var olan kalkınma söylemi sorgulanmayacaksa ve birtakım temel yapısal değişiklikler gerçekleşmeyecekse, bu kavramın bir önemi yoktur der. Bu da bizim elimize, karşımıza çıkartılan modelleri, tabloları ve çözümlenmeleri vurabileceğimiz bir kantar vermekte, temelde değişmeyen, değişemeyen karşı çıkışlarımızı bir kez de "farklı bir dille" yapmak, farklı bir strateji geliştirmek ve düşülen çelişkileri daha somut olarak ortaya koyabilmek olanağı sağlamaktadır. Ancak, bir kavramın yaygınlaştırılması onun yaygın benimsenmesi anlamına da gelmemektedir. Kalkınma ile "sürdürülebilirlik" sözcüğünün bir araya getirilmesi ve bir çok eski söylemin bu yeni ifadesinin temel ilkelerinin tartışılması 1970'li yılların ilk yarısında hız kazandı. Özellikle 80'li yıllarda, dünyada bir yandan yeni dünya düzeni, globalleşme ve sosyal devlet anlayışını ortadan kesinlikle kaldırmaya yönelik yapısal uyum programları hayata geçirilir ve dayatılırken, bir yandan da sürdürülebilir kalkınma anlayışının genel kabul görmesine çalışılması ve bu çerçevede dile getirilen hedeflere ulaşma gayretlerini bağdaştırmak zordur. Gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler, sonraki yıllarda farklı yaklaşımlar sergileseler de, 1970'lerde özellikle Stockholm Konferansı sırasında, "çevre" söylemi karşısında gösterdikleri tepkileri ve şüpheci tavrı bu gün Habitat Konferansı'nın hazırlık aşamasında "sürdürülebilir kalkınma" bağlamında ortaya koyuyorlar.

İkinci soru, ağırlıklı olarak genel kalkınma stratejisine yönelik sürdürülebilirlik söylemini kentsel boyuta indirgeme çabaları ne kadar geçerli, ne kadar anlamlı olabilir, sorusudur. Tabanla tavan, yerelle evrensel arasında, geneldeki çelişkiler içinde, bir özel ve yerel "olumlu alan" yakalamak olanağı var mıdır? Kentler ölçeğinde bakıldığında da yeni tanımın kendisini değilse bile, içerdiği temel öğeleri gene oldukça eski yıllara götürebiliyoruz. "Çevre duyarlılığının ilk çıkış noktası sayabileceğimiz "koruma" kavramının özünde bir "planlama" anlayışı içermesi, İngiltere'de başlayıp diğer Batı ülkelerine yayılan ve doğal kaynakların korunabilmesi kaygısından yola çıkan bir "kent planlaması" işlevini ortaya çıkartmıştır. Daha sonraları Patrick GEDDES, Lewis MUMFORD gibi kentler üzerine düşünüp yazan ustalarda ana tema, güncel tanımı ile "ekolojik planlama" diyebileceğimiz bir yaklaşım olmuştur. Seksenli yıllarda başlayan ve özellikle 1992 Rio Çevre Zirvesi'nin hazırlık

aşamasında yoğunlaşan "sürdürülebilir kentler" başlığı altına girebilecek hareketler giderek artmakta yeni örgütlenmeler ortaya çıkmaktadır. Pek çok örnekten birkaçını aktarmaya çalışayım : 1989 yılında ABD'de 35 kadar belediye başkanı Amerikan Bilim ve Mühendislik Akademisi'nde bilim adamları ile biraraya geldi ve o yıllarda gündemdeki sıcak konu olan ozon tabakasının yıpranması konusunu tartıştı. Bu toplantı sonunda katılanlardan ikisi oturup, uluslararası bir yerel yönetimler örgütlenmesine giderek bu tür bilgi akışını ve global çevre sorunları karşısında ve daha sürdürülebilir bir gelecek için ortak eylemleri eşgüdümleyecek bir sistemin kurulma olasılığı üzerinde fikir geliştirmeye başladı. Bu rastlantısal buluşma iki önemli sonuç verdi. Bu iki kişiden biri ABD'li bir belediye başkanıydı. Kentine dönünce meclisinden ozon tabakasını yıpratıcı kloro florokarbonların kendi yörelerinde kullanımını yasaklayan bir yerel yasa çıkarttı. Bu girişim başka kentlere de örnek oldu. İkinci sonuç, Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi (ICLEI) adıyla bir örgütün kurulması oldu. ICLEI, Rio Çevre Zirvesi hazırlık sürecinde uzunca bir süre unutulmuş kentlerin gündeme alınmasını ve özellikle de Gündem 21 belgesi çerçevesine Yerel Gündem 21 kavramının sokulmasını sağladı. Hatta "Yerel Gündem 21" kavramını kendi adına resmen tescil ettirdi. Bugün umulanın çok ötesinde ilgi ve destek gören ve güçlenen bu örgütlenme, kentler bağlamında bir iklim diğeri sürdürülebilir kentler alanında iki başarılı ve yaygın kampanya yürütmektedir. Bir kez daha yerelden globale dönersek; 1990'lı yılların Birleşmiş Milletler'in büyük çaplı uluslararası konferanslar yılı olduğunu görüyoruz. 1970'lerin de benzer bir "konferanslar kuşağı" ve bunu izleyen yeni kurumları olmuştu. Benden önceki konuşmacıya katılıyorum. Birleşmiş Milletlerin bütün aksaklıkları bir yana, yarattığı bu platformların kendine özgü bir enerjisi var. Bu "dünya konferansları", özellikle "öncesi" ve "sonrası" aşamalarında ve özellikle hükümet dışı kesimde önemli gelişmeler yaratmaktadır ve galiba sırf bu nedenle de olsa zahmetine değerlidir. Resmi kesime bakınca, devletlerin biraraya gelip bir dizi ilkeyi tartıştığını, birtakım belgeleri benimsediklerini, bazılarının ise bunlara çekimser kaldığını ya da karşı çıktığını görüyoruz. Örneğin, 1980'lerden, yani bu sürdürülebilirlik kavramının uluslararası siyaset platformuna aktarılmasından buyana, hükümetler düzeyindeki her toplantının sonuç belgelerinin giriş ve analiz kısmında, burada üstünde durduğumuz konuların hemen hepsi var: dengesizlik, adaletsizlik, Kuzey - Güney farkı, açlık, sefalet ve diğerleri. Bunlara bakınca, üzerinde anlaşmazlığa rastlanmayan bu saptamaların çözümlerinin de çıkış noktası olacağını sanmak gerekiyor. Belgeler, bu çıkış noktasından sonra bir dizi eylem planına, "taahhütlere", yaptırımlı ya da yaptırımsız bir dizi "imzalı belge"ye dönüşüyor. Sonra resmi kesim eve dönüyor ve herkes kendi ülkesini yönetmeye koyuluyor. İşte en önemli aşama bundan sonra ne olduğu, neyin yapıp yapılmadığı. Bu noktadan sonra "varız" denilenlerin çetelesi nasıl tutulacak? Bazı konferansların ardından bu çetele tutma ya da "izleme" işi gene Birleşmiş Milletler şemsiyesi altında örgütleniyor. Rio sonrası oluşturulan Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu örneğinde olduğu gibi, ülke temsilcilerinden oluşan uluslararası bir platforma, her ülke düzenli rapor vermekle yükümlü kılınıyor. Somut yaptırımı olmayan bu sistemler, bir anlamda "manevi baskı" ve "gizli yarışma" araçları üzerine kurgulanıyor. Peki ülkelerde ne oluyor? Bizler, yani "hükümet dışı kesim", buralara sunulan resmi raporların farkına varabiliyor muyuz? Kendi çetelemizin çerçevesini oluşturup, "izleme" işlevini sistematik ve düzenli bir şekilde yerine getirebiliyor muyuz? Bu sürece zaman zaman

İlgililerin yoğunlaşması, kalıcı olmayan düzenlemeler ve her zaman gönüllü katkılarla giriliyor ve doğal olarak ciddi bir izleme mekanizması yaratılmıyor. Bunun sonucunda da dünyanın herhangi bir köşesinde benimsenmiş temel ilkeleri Türkiye'deki uygulamalarla karşılaştırıp, hesabını sormakta ya yetersiz ya da geç kalıyoruz. Uzun yıllar yurt dışında, özellikle hükümet dışı kesimler düzeyindeki gelişmeleri izleme olanaklarımız da çok kısıtlı ve eksik kaldı. Artık bunun olanakları açık. Bu nedenle daha kalıcı ve profesyonelce kurgulanmış izleme mekanizmaları oluşturmamız zorunlu. Bunu, bizlerden başka kimse de başaramaz.

Bir hükümetin bu tür bir konferanstan benimsediği ilkeleri uygulamaya koymaya niyetli döndüğünü varsayalım. Diyelim ki, bir iklim konvansiyonunu veya sürdürülebilir kentleşme gibi bir kavramı gerçekten benimseyip döndünüz. Merkezi hükümetin bu alanda salt kendi başına yapabilecekleri gene de kısıtlıdır. Diğer partilerin desteğine, farklı kesimlerden ortaklara ve özellikle de yerel ölçeğe inmeye ve yerel yönü ile devreye sokmaya muhtaçtır. Gerçek yaşamla karşı karşıya kalındığında yerel ölçeğin önemi ortaya belirgin bir şekilde çıkmaktadır. Bu çerçevede içinde, yukarıda değindiğim gibi artık yerel yönetimlerin ve kentlerin kendi yarattıkları bir ivmenin ortaya çıktığını görüyoruz. Merkezi hükümetlerin imzaladıkları "taahhütler" in günlük yaşama aktarılmasında, uluslararası ölçekte yerel yönetim ortaklıkları, birlikleri ya da kampanyaları oluşmakta, her kent kendi yerel özellikleri ve önceliklerine göre kendi "taahhütlerini ve kendi "gündemini" masaya koymakta, böylelikle kağıt üzerindeki hoş sözler eylem ve projelere dönüştürülerek somutluk kazanmaktadır. Yerel yönetimler ayrıca kendi platformlarında vardıkları ilkesel birlikleri hükümetler arası platformlara da yansıtmada daha kararlı ve güçlü davranmaya, özellikle son yıllarda bu yansımaları yavaş da olsa "diretme"ye dönüştürmeye başladılar. Kısacası yerel yönetimler, kentleşen dünyada, yereli aşan siyasal güçlerini fark ediyorlar.

Uluslararası manzaraya baktığınızda alttan gelen bu dalganın üstteki geleneksel yapıyı zorlamaya başladığı artık görülebiliyor. Bunun ilk somut örneği Habitat II'de yaşanacak. Rio dahil tüm önemli Birleşmiş Milletler toplantılarında "hükümet dışı" kesim içinde özel sektörle ya da derneklerle bir tutulan yerel yönetimlere, Habitat'ta sınırlı da olsa farklı bir konum, "oy hakkı olmaksızın tüm görüşmelere katılabilme hakkı" olarak resmen tanındı. Bu gedik önemlidir ve büyük olasılıkla da giderek genişleyecektir. Sözümü kısa bir cümleyle bitirmek istiyorum. Toplantının başında sayın Başkanımız Yavuz ÖNEN'İ dinledik. Konuşmasını kaynakların kullanımı konusunda, çok desteklediğimiz, onun da usanmadan yinelediği çağrısı ile bitirdi. Ben iki ay önce uluslararası bir kentler toplantısında Nobel Barış Ödülü sahibi bir politikacıyı, eski Costa Rica Devlet Başkanı'nı dinledim. Ordusu olmayan bir devletin başkanlığını yapmış bu politikacı yaptığı konuşmayı toplantının çevre teması ile bağlarken, sözü silahlanmaya getirdi ve "ortada çözüm bekleyen ve çözülebilecek bu kadar sorun varken silahlanmaya giden paralar kaynak israfı değil, düpedüz ahlaksızlıktır" diyerek tamamladı konuşmasını. Yavuz'un konuşması dünyanın öte ucunda duyduğum bu sözleri hatırlattı bana. Daha az ahlaksız bir dünya dileği ile, hepinize teşekkür ediyorum.

İhsan KARABABA -Sayın izleyiciler, gerçekten memnuniyet verici bir izleyici kitlesi var. Son zamanlarda göremediğimiz yoğunlukta bir kitle var. Şimdi, biz, mikrofona salona tutuyoruz. Soru sormak isteyen veya görüş bildirmek isteyen arkadaşlarımızın, kısaca sorularını kime sorduklarını yahut da görüş

belirtmek istiyorsa, onu da belirterek söz almalarını rica ediyorum. Sayın GÖKSU'yu da buraya davet ediyorum; çünkü, size de soru sorulabilir. Tartışmaları bir bütünsellik içerisinde yürütelim.

Kemal KÜLEGE - Konuşmama ilk olarak Sayın ARIN'ın belirttiği, üçüncü şahısların belirttiği kirleten öder prensibi yerine, ödeyerek kirletemezsiniz diyerek, sorumu sormak istiyorum. Sayın BAŞKAYA'nın belirttiği, bir Amerikalının üretim ve tüketime yönelik eleştirisinden hareketle Sayın Sezai GÖKSU'ya bir soru yöneltmek istiyorum. Tabii, Sayın BAŞKAYA ve diğer konuşmacılar, sorunun kapitalist eksende bir sorun olduğunu çok iyi ortaya koydular. Şimdi, ben, bu anlamda, sürdürülebilir kalkınma kavramının kapitalist bir söylem olmasından öteye, çevre kavramını da bir kapitalist söylem olduğunu ve hatta, bunun da -biraz önce belirttiniz- bir fetiş boyutunda ülkemizde de özellikle çok fazla abartıldığını düşünüyorum; çünkü, Türkiye, aslında çevre konusu çok fazla tehdit altında olan ülkelerden birisi değildir, düşüncesindeyim. Şimdi, Sayın Sezai GÖKSU'ya şöyle bir soru yöneltmek istiyorum. Biraz felsefî bir soru olacak; ama, Türkiye, çevre konusuyla algılanan kapitalist anlamda ilgilenmese idi, ne kaybederdi? Teşekkürler.

Semih ERYILDIZ - Sayın Tülay ARIN'a. Bu, geriye dönmeyecek yok olmaların sınırlandırılmasına ilişkin bir iki örnek verebilir misiniz. Bir de bu, en iyi piyasa veya en iyi piyasanın ekolojik entropiyle çelişmesine dair bu O'Connor, Altwater söylemlerinin bu aradaki baş makalesi veya bu konuda bir iki bilgi olursa... Teşekkür ederim.

Nuran TALU -Aydan Bulca ERİM'e. Tabii, zaman açısından bir sorun olduğu için Aydan Bulca ERİM, HABİTAT II'ye hiç gelemedi; fakat, konuyla ilgili olarak şöyle bir soru yöneltmeye çalışacağım. Hep HABİTAT II'nin iki amacı olduğundan söz edilir ve ülkeler konferansı bunun üzerine işliyor. Birincisi, sürdürülebilir şehirler, ikincisi ise, barınak ihtiyacı ve HABİTAT II. Birleşmiş Milletler, bu iki amacı, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeler arasında veya gelişme yolundaki ülkeler arasında paylaşımı olarak da tanımlıyorlar; yani, birinci amaç, sürdürülebilir şehirler, gelişmiş ülkelerin kaygıları; ikincisi ise, az gelişmiş veya gelişme yolundaki ülkelerin. Bu noktada, bu toplantıda, Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınmadaki yeri düşünülürken, Türkiye, bu iki amaçta nerede yer alıyor. Bu ikiliği bir arada götürebilecek mi, yoksa, biz, ikinci amaç olan barınak ihtiyacında mı? Gerçek anlamda bu noktada mıyız, bunu sormak istiyorum. Teşekkürler.

Nur SÖZEN - Sayın BAŞKAYA'ya yöneltmek istiyorum. Ayrıca, tüm konuşmacılara, çok aydınlatıcı bilgiler için teşekkür ediyorum. Ben, o kadar kötümser olmamız gerektiğini düşünüyorum. Bilim konusunda ya da diğer konularda söylediklerinize de pek katılamıyorum. Birde, daha önce konuşan arkadaşlar aşırı kalkınmışlardan söz ettiniz; ancak, acaba bu mu yoksa aşırı tüketenler mi daha doğru bir kavram diye düşündüm söylerken. Bu, Amerika'da olduğunu söylediğiniz bu kişilerin, aşırı tükettikleri malum da, aşırı kalkınıp kalkınmadıkları kuşku götürür diye düşünüyorum. Kişi başına düşen tüketim maddeleri, gıda maddeleri vesaire gerçek anlamda kalkınmanın göstergeleri midir? Kalkınmadan neyi anladığımızı bir kez daha ortaya koyarsak, dünyanın gelişmiş gibi görünen ülkelerinde,

gerçekten her anlamda, her birey için bu kalkınma gerçekleşmiş mi; yoksa, gereksiz savurganlıktan, gereksiz tüketimden mi söz ediyoruz? Bugün için gündemde olan çok önemli konular var. Ben, bu toplantıyı çok önemli buluyorum; ama, Sayın Bulca ERİM gibi düşünüyorum. Bunun çok yönlü devam etmesi lazım; pek çok yerde içi doldurulacak şekilde devam etmesi lazım. Geçenlerde yine "GATT ve Çevre" diye benzer bir toplantı vardı; Çevre Vakfı tarafından düzenlenmişti; belki, bazı arkadaşlarımız katılmışlardır. Bu, "General Agreement on Tariffs and Trade" i açan bir şeydi; ona bağlı olan gelişmeler, gümrük birliği ve o bağlamda çevre katılımcıları çok önemli konuları gündeme getirmişlerdi, içinde olmak zorunda olduğumuz sistemler var. 1947'de başlamış, devam eden, gün geçtikçe gelişen, içerisine yeni yeni kavramları katan ve taraf olunan. Ya dünyanın tümünü reddedeceğiz, bir kenarda kendi başımıza yaşayacak, kendi çıkarlarımızı belirleyerek o doğrultuda, batıda ya da doğuda ya da kuzeyde ya da uzayda, bilim bilgi her nerede ise onu kendimize uydurabilecek ya da kendimizi ona uydurabilecek bir şekle girmemiz lazım diye düşünüyorum. O anlamda bazı söylenenlerde bunu net olarak algılayamadım. Ya, benim algılama eksikliğimden ya da farklı düşündüğümünden kaynaklanıyor. Sürdürülebilirliği, biz, burada tek bir kavram olarak tartışıyoruz; yani, bu sempozyumun amacını tam olarak kavrayamadım. Bir tek bu başlık altında tüm konuları mı tartışmayı düşünülüyor; yoksa, amacımız bunu ayrı parçalar halinde mi değerlendirmek? Örneğin, kent planlaması söz konusu olduğu zaman burada farklı parametreler gündeme gelebilir.

Birleşmiş Milletlerle ilgili görüşlerinize katılmamak mümkün değil; ama, yine de, bu örgüt, biz ne yaparsak o olacaktır; yani, bizden farklı bir şey mi? Türkiye'de bunun üyesi; o zaman, bize yeterince hitap etmiyorsa, biraz da kabahati kendimizde mi aramalı diye sormak istiyorum; çünkü, demek ki, gerektiği gibi etkin olamıyoruz. Yani, bu, üye ülkelerin dışında bir örgüt değil ki. Kendimizi farklı biçimlerde, orada, etkin hale getirmeliyiz diye düşünüyorum. Bilmiyorum bu fikrime katılacak mısınız? Dünyanın kapitalist olmayan bölümlerinde çevre faturaları da ağır çıktı diye düşünüyorum. O konudaki görüşleriniz nelerdir?

Nilgün ERCAN -Ben, sorudan önce, benden önce soru soran hanımefendinin özellikle sempozyumun amacına yönelik olarak getirdiği görüşleri, TMMOB Çevre Komisyonu üyelerinden birisi olarak kısmen yanıtlamak istiyorum. Şimdi, bilindiği üzere, bütün konuşmacılarımız da aktardılar; aslında, bu TMMOB Çevre Komisyonu şu noktada birleşmiştir, ilk başta yaptığı sunuşta da bunu açıklamıştır. Dünyada ortaya çıkan, global düzeye yükselen çevre sorunlarının dünyadaki kapitalist birikim rejimiyle yakından ilişkili olduğu düşüncesiyle yola çıkmıştır. Üstelik de, bu global çevre sorunlarının, biraz önce konuşmacılarımızın da belirttikleri gibi, giderek sistem tarafından içselleştirilmesi ve sistem içi mekanizmalarla çözülmeye çalışılması yönünde bir yanılısama yaratıldığı yönünde de bir fikri vardır, TMMOB Çevre Komisyonu'nun. Bu anlamda da, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olarak yapmayı düşündüğü etkinlikte, bugüne kadar söylenenlerin, bunu, gerek Dünya Bankası belgeleri veya birtakım uluslararası merkezlerin belgeleri olarak düşünmek mümkün, gerek ülkemizdeki Çevre Bakanlığı ve DPT ile somutlayabildiğini resmî belgeler olarak düşünmek mümkün, bunların bir tekrarını yapmaktan, teker teker global çevre sorunlarını, yöresel çevre sorunlarını tekrarlayıp bunlara yönelik birtakım teknik, ekonomik önlemleri

arka arkaya sıralamaktan öte, doğrudan doğruya bu kalkınmanın ya da ortaya atılan bu kalkınma paradigmasının mevcut uluslararası ekonomik ve siyasî ilişkiler içerisinde, sistem içerisindeki gerçekleştirilebilirliğini tartışmak istemiştir; ama, kuşkusuz ki, bu, ilk ve son etkinlik olmayacaktır. Buna ilişkin, zaten, meslek odalarımızın çeşitli boyutlarda etkinlikleri vardır. Dolayısıyla, Sempozyumun amacı, aslında, sivil toplum örgütü olarak TMMOB'nin kendi gündemi içerisinde bunu ele almasıdır. Resmî yapılar ise, diğer anlamlarda sorunu, çeşitli sektörel boyutlara indirgeyerek elbette ki, bu tür çalışmaları, toplantıları yapmakta, hatta raporlarını yayımlamaktadırlar. Sayın konuşmacılardan özellikle, örneğin Sayın GÖKSU, sürdürülebilir kalkınmanın içeriğini yeniden doldurup, bunu az gelişmişlerin bir politikası haline dönüştürmek mümkündür, dedi. Sayın BAŞKAYA da, yeni bir enternasyonalizm yaratılmalıdır, diye getirdi. Sayın ARIN, aslında nasıl bir kapitalizm tartışmalarının da önemli olabileceğini, dolayısıyla, mevcut örgütlenmeler içerisinde de, platformlarda da karşıt görüşlerin belki oluşturulabileceğini belirtti. İkinci konuşmalarında, cevaplarında, bu konuyu biraz daha açacak yönde görüşlerini bildirirlerse, memnun olacağım diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Aykut ALYANAK -izin verirse, Fikret Hocama sormak istiyorum. Dünyanın şu anda kalkınmadaki başarısı ve sonuç olarak yarattığı çevre kirliliğinin sorumluluğunu, ben, mevcuttum sistemlere mal etmek istiyorum; yani, vebali bütün sistemlerdir, salt kapitalizm değil. Hoş ne kadar ağırlığı kapitalizm olsa da, Avrupa ülkeleri, Üçüncü Dünya ya da eski Doğu Bloku ülkelerinde bu çevre kirliliği sorunlarında insanların memnuniyetsizliği bir şekilde ifade ediliyor. İşte, Ukrayna'daki durum bence, sosyalizmin de bir şekilde kendisini yenilemesi ya da eleştirel gözle bakmasına gerek olduğunu düşünüyorum. Acaba, insanlar, mevcut sistemlere duydukları güvensizlik nedeniyle bir üçüncü yola da gereksinim duyacaklar mı, böyle bir kayıt söz konusu mu? Teşekkürler.

İhsan KARABABA - İzninizle, ben soruları burada kesmek istiyorum; çünkü, konuşmacılara da cevaplandırmak için süre tanımak gerekiyor ve öğleden sonraki oturumu aksatmamak gerekiyor; ama, salon, öğle yemeğinden feragat edelim, güzel bir tartışmadır devam edelim derse, elbette ki, bu süreyi de, biz seve seve kullanırız. Şimdi, ben, Sayın GÖKSU'dan başlayarak cevaplamaları yapacağım, ardından devam edeceğiz.

Doç. Dr. Sezai GÖKSU - Şimdi, benim cevaplamam gereken bana özel bir soru, bir de hepimize genel bir soru var. Önce arkadaşımızın sorusunu yanlış anlayıp anlamadığımızı bir daha kontrol edelim. Türkiye, çevre konusunda kapitalist anlamda ilgilenmeseydi, ne kaybederdi? Herhalde, hiçbir şey kaybetmezdi; çünkü, kaybettiğini zaten kaybediyor. Dolayısıyla, böyle bir kavramın üzerinde ekstra bir kayıp olmazdı. Çünkü, bu, en nihayet bu tür ülkelere uzatılan bir sözleşme, bu tür bir ilgilenme. Ancak bir eleştirel bakışla kayıpları azaltabiliriz. Dolayısıyla, bakmak zorunluluğunda; ama, o bakışın eleştirel olması gerekir; yani, herhalde ilgilenmeseydi, ekstra bir kaybı olmazdı. İkinci konudaki soruyu biraz daha açayım isterseniz. Şunu kastediyorum. Türkiye'nin, kendi başına, çıkıp da, bana büyük bir yalan söylüyorsunuz demesi yeterli olmayacak inancındayım. Bunun bir blok teşkil etmesi lazım; çünkü, siyaset biliminde genelleştirilmiş bir güç kuramı var. Bu

kurama göre, iki farklı uç tarif ediyorlar. Bir uçta, güçlerden bir tanesi diğerine göre daha iyi kuruluyor. Öbür argüman, iddia, zayıf kuruluyor. Bu eziyor ve yok ediyor. Burada bir demokratik müzakere, bir demokratik politika, meşru politik tartışma söz konusu olamaz. Öteki uçta, iki iddiayı eşit biçimde kurduğunuz zaman, o zaman meşru politik tartışma meselesi haline geliyor; yani, ben, dünyanın gelişmiş ülkeleriyle aynı masada oturup aynı koşullar altında tartışabiliyorsam, o tartışma meşru bir tartışmadır; ama, grup raporunun veya Dünya Bankası'nın ya da IMF gibi kuruluşların kendi tartışma zeminlerinde ben o iddiayı eşit derecede kuramıyorsam, o zaman, burada bir meşru politik tartışma söz konusu olamaz. İşte, onun için, Türkiye'nin sadece kendi başına çıkması yetmez. Belki, arkasına Kara Afrika'yı, belki Hindistan'ı, belki Uzakdoğu'yu da alacak şekilde; yani, bu kapsamı genişletecek şekilde bir durum teşkil etmesi gerekir diye düşünüyorum.

Doç. Dr. Fikret BAŞKAYA - Şimdi, bana iki soru var; ama, ikinci soru da birincinin içerisinde var; çok kısa olarak söyleyeceklerim şunlar: Bir kere, modern bilim ve teknoloji insanlar mutlu olsun diye üretilmedi, daha çok kâr etmek için üretildi. Bilmiyorum, bunu tartışmaya gerek var mı? İkincisi, kapitalist üretim her şeyi metalaştırdı, soysuzlaştırdı, çürüttü. Bunların arasında bilim de var; bu da iki. Şimdi, siz buna rağmen, hâlâ bilim fetişizminden, teknoloji hayranlığından kurtulamıyorsanız, o, sizi ilgilendiren bir problem olur, fazla bir önemi de olmaz. Kalkınmaya gelince, sanıyorum açtım biraz; ama, kalkınma kantitatif bir kavram, tek boyutlu birşey. Dolayısıyla, etik kaygıları, sosyal kaygıları vb. dikkate almıyor; bir de çevreyi dikkate almıyor. Adam birşey ürettiği zaman, bunun çevre maliyetini asla dikkate almıyor; dolayısıyla, şimdi, büyümeyle kalkınma arasında bir ayırım bu bakımdan gereklidir; bunu yapıyoruz. Şimdi, sürdürülebilir kalkınmada başka öncelikleri gerektiriyor. Bakın, kapitalist üretim, kâr için üretimdir. Biraz daha öteye giderseniz, üretim için üretim. Yani, bu ne demek; araçlarla amaçlar kadar ters yüz olmuş. Şimdi, burada insanlık olabilir mi; yani, burada insan ihtiyaçlarını esas alan bir düzen olabilir mi? Üretim bir kâr maksimizasyonu kategorisi olarak ortaya çıkıyor; nihaî amacı üretim olan bir üretim tarzı ile karşı karşıyasınız. Böyle bir üretim tarzının ne insana, ne doğaya, hiç bir şeye saygılı olması ve insan ihtiyaçlarını karşılaması mümkün müdür? Onun için, bizim söylediğimiz şu: ve burada kötümserlik filan yok. Biz diyoruz ki, iki şey yapmalıyız. Bir, düşüncenin kötümserliğine ihtiyacımız var; niçin var; çünkü, her şey meydanda. İşte, sabah buraya gelmek için trafik sıkıntısı çektik; işte, hava kirliliği var vesaire. Yani, bir kere, düşüncenin kötümserliğine ihtiyacımız var; aksi halde, halimiz harap. İkincisi de, duygunun iyimserliğine de ihtiyacımız var. Zaten, bu ikisinin diyalektiği ve birleşimidir ki, bize ileriye ait hayırlı bir şeyler yapma imkânını sunacaktır. Onun için, ben, asla kötümser filan değilim, gayet iyimserim; çünkü, biz, sorunları görüyoruz, çözümleri üretebiliriz; dolayısıyla, böyle bir kötümser havanın olmaması gerekirdi. Şimdi, tabii, ikinci soruyu da içeren soruda şu vardı: Deniliyor ki, bu çevre sorunu yani ekolojik sorun bakımından, sosyalist ülkelerin performansı dahi son derece kötüdür; bu doğru. Yalnız, atlanan bir şey var. Biz, o rejimleri sosyalist toplumlar olarak hiçbir zaman görmedik. Siz, bir devletin sınır kapısına burası sosyalist diye yazınca, orası sosyalist olur mu? Şimdi, Türkiye, sınır kapılarına demokratik cumhuriyet yazıyor; demokrasiyle hiçbir ilgisi var mı? Onun için, o bir retorikti, bir resmî ideoloji kategorisiydi, sosyalizmle ilgileri yoktu. Buna rağmen, 17 Devrimi'ni de

sonuna kadar savunuyoruz, savunmaya da devam ederiz. Şunun için: İnsanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisidir. Elbette devrim sonra yozlaşmıştır, orada da prodüktivist bir anlayış geçerli oldu. Mesele, Aral Gölü'ne bakın, Baykal Gölü'ne bakın, Batı'dan çok daha vahim sonuçlarda oldu, bunların farkındayız; ama, insanlık önüne koyduğu projeden vazgeçmeyecektir. Yani, şundan vazgeçmeyecektir ki, eşitlikçi, sömürünün olmadığı, insanın kendisiyle, çevresiyle, doğayla uyumlu olduğu, her türlü yabancılaştırmadan uzaklaştığı, insan potansiyelinin harekete geçtiği, kadının sosyal eşitsizliğine son verdiği bir dünya, bir toplum ideali insanlığın gündemine girmiştir ve bu, öyle, kolay kolayda çıkmaz; birtakım başarısızlıklardan dolayı da çıkmaz. Zaten, başka seçenek de yoktur. Şimdi, o zaman bu soruya ilave olarak, yani çevre kirlenmesinden herkes sorumlu. Biz de sorumluyuz teker teker. Mesela, hepimiz çok fazla tüketiyoruz. Buradaki insanların, ben, haddinden fazla tükettiği kanaatindeyim. Şimdi, o zaman, Nijeryalı bir çocuk, Amerikalı çocuktan 250 kat az tüketiyor. Her doğan Amerikalı çocuğun çevre maliyeti, 55 Hintli çocuğunkine eşit. Demek ki dünyada nüfus artışını durdursanız da, çözüm olmadığını gösterir bu. Farz edin ki, Üçüncü Dünyada nüfus artışı durdu. Niçin orada nüfus artışı çok yüksek, kimse bunu tartışmaya yanaşmıyor. Niye İskandinavya'da nüfus artışı O, Almanya'da negatif; niye Fransa'da düşük; niye Nijerya'da çok yüksek; niye bu soru tartışılmıyor? Bakın, doğada bir canlı türü yaşam karşısında ne kadar çok dezavantajlıysa, o kadar çok üreme istidatındadır. Bu, bir doğa kuralıdır. Onun için, yapay yöntemlerle, dünya nüfus artışını engelleyemezsiniz; öyle, doğum kontrolüyle filan olmaz. Maddî yaşam koşullarını ve kültürü değiştirmeniz lazım; bu da kalkınmayla mümkündür. Bunun da yolu, dünya kaynaklarını mümkün olduğu kadar eşit dağıtmakla mümkün. Şimdi, bir Asya'lı bir Batı Avrupalı veya Amerikalı'nın 250'de biri kadar tüketirse, orada nüfus artışını siz nasıl engelleyeceksiniz; bu mümkün değildir. Şimdi, üçüncü bir yol bulunabilir mi; mutlaka bulmamız lazım, başka da bir seçeneğimiz yok. Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Tülay ARIN -Aslında bana da yöneltilmiş genel sorularda var. Birisi "kirlenene ödetilir" ilkesine karşı "ödeyerek kirlitemezsin" ilkesinin benimsenmesi ile ilgili. Aslında ikincisi de kapitalizmde aynı anlama geliyor. Şöyle açıklayabiliriz: Bildiğiniz gibi, kapitalizmde çevrenin kirlenmesi ve bedelinin ödenmemesi bir tür piyasa bozukluğudur. Piyasa "etkin" çalıştığında fiyatların bütün maliyetleri yansıtmaması, yani bütün maliyetlerin fiyat biçiminde bedelinin ödenmesi gerekiyor. Fakat piyasa etkin çalışmadığında fiyatlar bütün maliyetleri yansıtmıyor. Bu durum çevrenin kirlenmesinde "dışsal etkiler" biçiminde ortaya çıkıyor. Piyasanın kendiliğinden çalıştığı durumda, çevreyi kirleten, zarar veren birisi aslında üçüncü şahıslara yayılan, toplumsal zarara yol açan maliyetlere değil, sadece kendisinin yüklendiği özel maliyete (örneğin o kaynağı kullanmak için ödediği fiyata) bakarak karar veriyor. Bu durumda dışsal maliyetler yaratıyor, yarattığı bu dışsal maliyetleri kendisi yüklenmediği için dikkate almıyor ve bedelini ödemiyor. "Kirlenen öder" demek, işte çevreyi kirlenenin yol açtığı bu toplumsal hasarın ödetilmesi anlamına geliyor. Bu ödetme genellikle hasara eşdeğer bir vergiyi fiyatlara eklemek biçiminde oluyor (örnek olarak atık su vergisi, çevre temizlik vergisi, akaryakıt vergisi). Veya alternatif olarak, çevreyi daha az kirlenen alternatif malların kullanımını yaygınlaştırmak için bütçe kaynaklarından sübvansiyon veriliyor ve malların normal piyasa fiyatlarının altında fiyatlarla satılması

sağlanıyor (kurşunsuz benzinin fiyatlarının düşük tutulmasında olduğu gibi). Böylece piyasa aksaklığının vergi/sübvansiyon aracılığıyla "düzeltildiği" kabul ediliyor. "Ödeyerek kirletemezsin" ilkesi benimsendiğinde ise, bu, bedelini ödemek isteyen bile kirletmesine izin vermemek anlamına geliyor. Bu durumda yasaklar, limitler, standartlar vb. ile piyasanın regülasyonu. kurallarla düzenlenmesi söz konusu. Bu durumda kirletme artık bir "suç" haline geliyor ve kurallara uymayanlara ceza uygulanması gerektiriyor. Ceza para cezası, faaliyetten men etme, hapis cezası vs. olabilir. Aslında bu da kirletenin piyasa biçimleri dışındaki yollarla hasarın bedelini ödemesi anlamına geliyor. Tabii bunun ilkinden önemli farkı, bu bedellerin caydırıcı olacak kadar yüksek tutulması imkanı olmasında. Fakat açıktır ki burada suçu caydıracak kadar yüksek cezaların ne olacağı sorusu var. Örneğin dünyanın ozon tabakasından oluşan tavanını delme suçu aslında dünyalıların bir kısmının kollektif bir suçu. Burada zararlıların üretiminin tümüyle durdurulması gündeme geliyor; burada da kapitalizmin sınırlarına çarpıyoruz. Şöyle açıklayabiliriz:

1980'lerde yükselen yeni liberalizminin en büyük saldırılarından birisi çevre konusundaki regülasyonu hedeflemişti. Buna göre, çevrenin kirletilmesini önleyecek standartlara, sınırlara, yasaklara uygun olarak üretim yapılması üretimin maliyetini aşırı yükseltiyor, bu artış da tüketiciye çok yüksek fiyatlar biçiminde yansıyor, talebi azaltıyor, üretimi düşürüyor. Kısacası, kirletmenin engellenmesi malların kıtlaşması yoluyla sonuçta bu kez "kirletmemek için ödeme" biçimini alıyor. Bunun Dünya Bankası'nın doğal kaynakların gerçek değerlerini bulacak şekilde piyasa fiyatlarının yükselmesi önerisinden farkı yok. Burada temel sorun, doğal kaynakların hızlı tükenmemesi, çevrenin kirlenmemesi için fiyatının yükselmesinin bedelini kimin ödeyeceği, bazı malların kıtlıklarının artmasının ve fiyatlarının yükselmesinden dolayı hangi grupların bu malların tüketiminden dışlanacağı. Sonuçta, kapitalizmde çevre

sorunu gene bir bölüşüm sorunu olarak ortaya çıkıyor. Kısacası, şunu söylemek istiyorum: Piyasaların işleyiş mekanizması o denli, karmaşık ve çetrefil ki, işleyişine bir yerden sınır getirdiğinizde bir başka yönde bunu telafi etme eğilimi taşıyor. Bunu önlemek istediğinizde ek müdahaleler gerekiyor. O zaman da müdahale gerekleri çığ gibi büyüyor. Serbest piyasa taraftarları da müdahalelerin sistemi bozduğu, maliyetleri yükselttiği, kuralların uygulanmasında keyfiliği arttırdığı ve bürokratik yozlaşmaya yol açtığı, rant ekonomisi doğurduğu gibi eleştirilerini (ki bunlar Dünya Bankası'nın savunduğu teorilerin doğrudan uzantıları) yükseltmeye başlıyorlar.

Dolayısıyla, çözüm olarak önerilen yöntemlerin ne anlama geldiğini çok daha derinlikli incelemek gerekiyor. Hangi alanlarda ödetme, sınırlama veya yasaklama getirilebileceği konusunda bazı kıstaslar bulunabilir mi? Bence burada önemli bir kıstas "temel gereksinimler" kıstası olabilir. Ben bu konuda Fikret BAŞKAYA arkadaşıma çok katılıyorum, temel gereksinimler kıstası insanlık için çok önemli. Çevrenin bugünkü kuşaklar ve gelecek kuşaklar tarafından kullanılması açısından, insanların temel gereksinimlerinin karşılanması ilkesi temel hareket noktasını oluşturmalı. Bu konuda tartışma olmamalı. Temel olmayan gereksinimler için kullanılacak kaynaklarda uluslararası ve ulusal tartışmaların odak noktasında olmalı. "Bireylerin seçiş alanının genişletilmesi, zenginleştirilmesi" uğruna tüketimin birtakım ülkelerde ve bazı gruplar için müstehcen düzeylere ulaşmış olması meşru sayılmamalı ve sorgulamaya açılmalı. Bildiğiniz gibi, Rio Konferansı'nda Gündem 21'in en önemli tartışma konularından birisi nüfus artışı, diğeri de tüketim kalıplarının

sürdürülemez ölçüde aşırı yüksek olması meselesi idi. Gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelerin nüfuslarının çok hızlı artması nedeniyle ve yoksul olmaları nedeniyle kaynakları çok hızlı tahrip ettiklerini, o nedenle de nüfus artış hızını düşürmeleri gerektiğini söylediler. Az gelişmiş ülkeler ise, Fikret'in belirttiği gibi, gelişmiş ülkelerin tüketim düzeylerinin çok yüksek olması nedeniyle kaynakları daha da çok tahrip ettikleri görüşünü savundular. Tartışmalar sonunda bu iki görüş arasında bir "uzlaşma noktası" bulundu. Gelişmiş ülkeler az gelişmiş ülkelerin nüfus sorununa çok fazla ağırlık vermeyecekti; buna karşılık, az gelişmiş ülkelerdeki aşırı tüketim kalıpları da aşırı tüketim sorununa dahil edilecekti. Gündem 21'de sorun "gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde belli grupların sürdürülemez ölçüde aşırı tüketimi" şeklinde formüle edildi. Gerçekten, az gelişmiş ülkelerde de ne dünya standartlarıyla ne de ülke standartlarıyla bağdaşan aşırı bir tüketim var ve bu tüketim çok geniş halk kesimlerinin yoksulluğu pahasına gerçekleştirilebiliyor. Sayın ERYILDIZ'ın sorularına gelelim: Geriye dönülemeyecek şekilde tükenen kaynakların kullanımının sınırlandırılması konusunda örnekler için gene Rio Konferansı'na bakabiliriz. Deklarasyon, konvansiyon falan imzalanıyor ama bunların bağlayıcılığı yok; esas olarak, devletlerin resmi temsilcilerinin söz vermesi, siyasi kararlılık göstermesi gibi bir moral bağlayıcılıkları var, bu nedenle de dünya kamuoyu oluşturulması bakımından önem taşıyorlar. Fakat Rio'da 153 ülke tarafından bağlayıcılığı olan iki sözleşme imzalandı. Bunlar iklim değişikliği ve biyolojik çeşitliliğin korunması ile ilgili ve uygulamada kuralları saptıyorlar. Fosil yakıtlarla ilgili tüketim elbette geriye döndürülemez etkilere sahip. Bu konuda, petrol ürünlerinin fiyatlarının yükseltilmesi, vergi konması gibi önlemler dışında pek kesin önlemler yok. Daha kesin önlemlerin alındığı bir alan fildişinden yapılmış eşyalarla ilgili. Bu konuda ticaret ambargosu uygulanması kararı var. Yani filler avlansa ve dişlerinden mallar üretilse bile satılması mümkün değil. Burada bir biyolojik çeşidin ticari amaçlarla yok edilmesine karşı bir önlem söz konusu. Gene, ozon tabakasının korunması ile ilgili olarak floro kloro karbon gazının kullanılmasının sınırlandırılması ile ilgili bazı kararlar alındı. Türkiye'den bir örnek siyanür kullanarak altın çıkarma ile ilgili. Edremit civarındaki çevreci gruplar bu alanda çok önemli bir savaş verdiler; ne siyanürle çevrenin yakılmasını ne de oradan çıkarılacak altını istiyoruz dediler. Proje şimdilik durduruldu. Bu arada Fikret BAŞKAYA'nın bilim fetişizmi ve etik konusunda söyledikleriyle ilgili olarak birşeyler söylemeden geçemeyeceğim. Bence bilim fetişizmi diye birşey yok. Hepimiz biliyoruz ki özellikle sosyal bilimler sosyal mücadelelerin mümkün olduğu kadar kendi içinde tutarlı, sağlam dayanakları olmak için geliştirilmişlerdir. Bilimin pek de öyle saf bilim aşkına geliştirildiğini söylemek doğru değildir. Kapitalizmin bir tane mi teorisi var? Liberalizm kapitalizmin has teorisi. Ama sosyal liberalizm daha az has bir kapitalizm teorisi mi? Bence değil. Marksizm esas olarak kapitalizm teorisi değil mi? Elbette öyle. Açıktır ki bu teoriler birbirlerinin alternatifi olduğu ve birbirini eleştirdiği ölçüde birbirlerinin fetiş olmalarını da engelliyor. Bütün bu teorilerin Avrupa odaklı oldukları kesin ama kapitalizm de Avrupa odaklı olarak gelişmiş, işleyişi ve gelişmesi de kuramsallaştırılmış. Kapitalizmin teorisini sıfırdan başlayarak keşfedecek değiliz. Bunda da fetişizm olacak bir yan yok. Açıktır ki yerel sorunlar yerel olarak incelenmek zorunda, bizim sorunlarımızı başkaları da incelese bile asıl biz incelemek durumundayız. Ama bunun için bilimsel çerçevelerin tümüyle reddedilmesi gerekmiyor, değiştirilmeleri ve özgül durumlara uyarlanmaları gerekebiliyor. Bütün bu nedenlerle, fetişist falan

olmadan bilim olarak geliştirilmiş bütün bilgilerin hepsini değerlendirmek ve toplumsal mücadelelerde tutarlı bir temel olarak nasıl kullanılabileceklerini tanımlamak gerekir. Bilim bir donanım ve birikimdir. İnsanlığın bu birikim bakımından ulaştığı durumun sağladığı donanımının tümünden yararlanmasa kadar doğal birşey olamaz. Son olarak, Marksist ekoloji ile ilgili Sayın Semih ERYILDIZ'ın sorusuna kısa bir cevap vermek istiyorum. James O'Connor tekelci kapitalizm aşamasında kapitalizmi, özellikle de kapitalist devletin mali bunalımını incelemesiyle ünlü bir yazar. Son yıllarda bu çerçeveye çevre ve ekoloji sorunlarını katarak, kapitalizmin nasıl bir yandan çevreyi kirlettiğini, bir yandan da çevreyi temizlemenin maliyetlerini toplumsallaştırmaya çalıştığını anlatıyor. Sosyalist Ekoloji Dergisi'nin editörlüğünü yapıyor. Türkçede daha sonra da çıkan makaleleri olduğunu sanıyorum ama, ben kesin olarak bildiğim bir tanesini burada belirteyim: James O'Connor (Alexander Cockburn'ün yaptığı söyleşi), "Sosyalist Ekoloji: Ne Demektir, Neden Başka Türü Olamaz?", Onbirinci Tez Kitap Dizisi, No. 11, Marksizm'de Tartışmalar içinde, Belge-Uluslararası Yayıncılık, İstanbul, 1991. Altvater'in analizi bir kitabının içinde: Almer Altvater, The Future of the Market- An Essay on the Regulation of Money and Nature after the Collapse of 'Actually Existing Socialism'. Verso, London, 1993 içinde, özellikle, "Towards an Ecological Critique of Political Economy" başlıklı 5. Bölüm. Beni sabırla dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

Aydan Bulca ERİM - Habitat II'nin içerik açısından işi gerçekten zor. Seçilen iki ana tema uluslararası iki farklı platformda zaten bir süredir ele alınan ve işlenen konular. "Herkes Yeterli Konut" teması, Birleşmiş Milletlerin 1980'lerin ikinci yarısında benimsediği ve yürüttüğü 2000 Yılına Kadar Global Konut Stratejisi projesini, takvim değil içerik olarak aşmak zorunda. "Kentlerin Sürdürülebilir Gelişimi" temasına gelince, elimizde Rio Çevre Zirvesi sonunda kabul edilen bir Gündem 21 belgesi var ve eksik olmasın güneşin altında ne varsa içeriyor, değinmedik konu bırakmamış. Habitat Gündem 21'in kentler bağlamında söylediklerini ya da önerdiklerini de aşmak zorunda. Bütün bunların ötesinde Habitat, bu yüzyılın son "zirve" konferansı olarak Rio - İstanbul dönemi içinde yapılan nüfus, kalkınma ve kadın temalı diğer büyük konferansların sonuçlarını da daha öteye götürmek ya da bunların sonuçlarını, bir "kent zirvesi" olduğu için "ayağı yere basar" hale getirmek zorunda, İstanbul'da eğer beş yıl içinde çok önemli siyasal değişiklikler olmamışsa, ülkelerin neredeyse aynı insanlardan oluşan delegasyonları oturup bu kez bir A, B ya da C paragrafını tartışıp kabul edecekler. Elimde Habitat II'nin sonuç belgesi olacak olan Küresel Eylem Planı'nın Ekim tarihli taslağı var. Burada sürdürülebilir kentler konusunda dokuz hedef sayılıyor ve kendimizi bu konularda taahhüt altına sokuyoruz deniliyor. Bu dokuz madde burada dile getirilen bütün olumlu değerleri, olumlu yaklaşımları içeriyor. Belgenin giriş kısmı da öyle. Kaynakları daha iyi kullanan; doğal çevreyi olumsuz yönde en az etkileyen; insanlara daha sağlıklı, güvenli ve üretici bir yaşam sunan; sosyal gelişmeyi güvenceye alan eşitlikçi fırsatların yaratılmasından söz ediliyor. Ama bundan sonra ne olacak? Gerekli kaynaklar nasıl bulunacak? Ben şu aşamada, ötesini, sözden eyleme nasıl geçebileceğini pek göremiyorum. Türkiye, bu iki ana tema açısından bakınca, "konut" alanında "sürdürülebilir kentsel gelişmeye" oranla daha güçlü gidiyor konferansa. Bu açık. Birinde uzun yıllardır artışı eksisi dengeli olmasa da bir çaba var. Pek çok ülke ile karşılaştırıldığında önemli farklar var

olumlu yönde adım sayılabilecek. Ancak ikinci temada boynumuz tam bükük. Kentleşme ve kentler konusunda bırakın uygulanamamış ve başarılammamış iyi bir politikayı, son dönemlerde kötü bir politikamız dahi yok. Sadece seçilmiş bir tutum var: teslimiyet.

İhsan KARABABA - Bu güzel oturumun sonuna geldik. Şimdi, bir mesaj var; bunu okumak istiyorum. Daha evvel gelenleri belirtmişim. Bu yalnız bizim konumuzla ilgili, Aliağa Belediye Başkanı Sayın Hakkı ÜLKÜ'nün mesajı var; size iletmek istiyorum:

Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu Düzenleme Kurulu Başkanlığına Gelecek kuşakların da ortak olduğu çevreyi, onların haklarını koruyarak bugünkü ihtiyaçlarımızı karşılama çabası olarak tanımlayabileceğimiz "Sürdürülebilir Kalkınma" sempozyumunda, bunun nesnel temellerinin olup olmadığı, kavramın yarattığı kargaşanın, yanlış anlamların çözüm bulacağı, uluslararası kuruluşların konuya yaklaşımlarının sanayi ve teknolojiyle ilişkilerinin tartışılacağı ve çözüm önerilerinin çıkacağı böylesi önemli bir toplantıda bulunamamanın eksikliğini hissediyorum. Kongre düzenleyenleri, katkı koyanları ve tüm katılanları kutluyor; saygılar sunuyorum. Değerli izleyiciler, değerli konuşmacılarımıza ve konuşmaları daha da açan soruları yönelten arkadaşlarımıza ve toplantıya katılarak dikkatle izleyen sizlere teşekkür ederek, Çevre Komisyonu'nun bu başarılı sempozyumunu kutlayarak, bu oturuma son veriyorum. İyi günler diliyorum.

İKİNCİ OTURUM

Oturum Yöneticisi: Saffet ATİK

Konuşmacılar: Prof. Dr. Ayda ERAYDIN Doç. Dr. Arslan SONAT

Saffet ATİK- Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu'nun ikinci oturumunda konumuz "Çevre, Planlama ve Sürdürülebilirlik". İki seçkin konuşumuz var ve kendileri iki değerli bildiri sunacaklar. Bu konuşmaların sonunda, bildiri sahiplerine sorular olacaktır tahmin ediyorum. Birinci konuşumuz, Prof. Dr. Ayda ERAYDIN.

Kendisi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde görevlidir. Buyurun Ayda Hanım.

SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞMENİN PLANLANMASI KONUSUNDA YENİ YAKLAŞIMLAR

Prof. Dr. Ayda ERAYDIN - Sürdürülebilirlik tartışmaları dünyadaki gelişme eğilimlerinin ve bu gelişmelerin sonuçlarının tüm boyutları ile tartışılmasına ve eleştirilmesine büyük katkıda bulundu. Yeni gelişme stratejileri ve temel politikalar saptanmaya çalışıldı. Bu konuda da önemli mesafeler alındı. Ancak, tüm bu gelişmeler sürdürülebilir gelişmenin sağlanması açısından yalnızca ön aşama olma niteliği taşımaktadır. Asıl önemli katkı, bu kavramsal ve genel politika tartışmalarının somut uygulamalar haline dönüşmesini sağlamak olacaktır. Kavramdan uygulamaya geçmek için pek çok ara kademenin oluşturulması, kavramların içlerinin doldurularak ayrıntılandırılmasını gerektirmektedir.

Farklı disiplinlerde sürdürülebilirliğin yeniden tanımlanması, o disiplinlerde

sürdürülebilirlik açısından önemli olan konuların, bu konuların hangi göstergeler ve ölçütlerle tanımlanabileceğinin belirlenmesi ve kritik öğelerin saptanarak bunların nasıl etkilenebileceği ve yönlendirilebileceğinin tartışıldıktan sonra, bu amaçla araç ve kurum tanımlarının yapılması, izlenmesi gereken aşamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamaların pek çok disiplinde henüz bir arayıştan öteye gidemediği ve bu konudaki arayışların da oldukça uzun süreceği anlaşılmaktadır.

Bu bildiri kapsamında, ilk bölümde sürdürülebilirlik kavramının kentsel gelişme çerçevesine indirgenmesi ve kent planlama açısından somutlaştırılması konusunda izlenen farklı yaklaşımlar ve bu kapsamda yapılan çalışmalar gözden geçirilecektir, ikinci bölümde ise, bu konuda Türkiye'de hangi konularda somut adımlar atılması gerektiğini tanımlamak amaçlanmaktadır.

I. Kent Bilimci ve Plancılarının Sürdürülebilir Gelişme Konusuna Katkıları

Sürdürülebilirlik kavramının kent planlama çerçevesi içinde ele alış biçimi birbirinden oldukça farklı yaklaşımlarla yapılmaktadır.

A. Geleneksel Kent Planlama Çerçevesi içinde Sürdürülebilirliğin Araştırılması:

Sürdürülebilir Kentsel Form

Sürdürülebilirlik kavramının kentsel gelişme alanına indirgenmesine ilişkin yaklaşımlardan ilkinde şöyle bir yol izlenmektedir. Öncelikle sürdürülebilir gelişme enerji kullanımını en aza indirmek şeklinde somutlaştırılmakta ve bu tanım yapıldıktan sonra en az enerji kullanan kent formu nedir, bu form hangi ölçütlerle tanımlanabilir ve bu form nasıl gerçekleştirilebilir sorulan yöneltirerek kavramdan uygulamaya giden yol betimlenmeye çalışılmaktadır. Son on yılda dünyadaki kent bilimcilerinin ve plancılarının en fazla katkı sağladığı ve somuta inme becerisini gösterdikleri yaklaşım yukarıda tanımlanan indirgemeciliğe dayanmaktadır. Enerji kullanımının en az olduğu kent formunu tanımlamak üzere hem görgül hem de kavramsal model kurgulama şeklinde çalışmalar akademik ortam dışında uygulamacılar tarafından da araştırılmaktadır.

Gelişmiş batı ülkelerine ilişkin olarak sürdürülen bu çalışmaların hem bakış açısı hem de sonuçlar açısından oldukça fazla benzerlikler gösterdiği izlenmektedir.

1. Çalışmaların çoğunda enerji kullanımı olarak ulaşımda kullanılan enerji esas

alınmıştır. (Breheny, 1995; Commission for European Communities, 1990; Newman

ve Kentworthy, 1992). Bunun nedeni olarak, ulaşımda kullanılan araçların 1988'de

dünyada karbon dioksit emisyonunun %18'ini, nitrojen oksitlerinin %45'ini ve kurşun kirlenmesinin %50'sini yarattığı ifade edilmekte ve ulaşımdaki kirleticilerin %80'inin kara yolu ulaşımı sonucunda ortaya çıktığı belirtilmektedir.

2. Kirlenmenin ve enerji tüketiminin azaltılabilmesi için, farklı kentsel formlarda daha düşük seyahat talebinin, dolayısıyla daha az enerji tüketiminin olup olmadığı araştırılmaktadır. Bu çerçevede kentsel formu etkileyen iki öğe öne çıkarılmaktadır.

Kentsel yoğunluklar ve kent büyüklüğü.

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinin 1940'lardan başlayarak yaşadıkları kent dışına yayılma ve kent merkezinin nüfus kaybetmesi ve çeperde yeni yerleşim alanlarının oluşması sürecinin sonunda, kent bütünü için oldukça düşük yoğunluklar oluşmuştur. Özel araba sahipliğinin artışı ile desteklenen kentsel gelişme sürecinin sonucunda kentin giderek daha uzağında yaşayarak her gün kente yolculuk yapan ve bunu da çoğunlukla özel araçlarla gerçekleştiren nüfusun payı büyük oranlara ulaşmıştır. Örneğin, New York Bölgesinde kent merkezinde nüfus yoğunluğu 1016 kişi/ hektar, kentin iç kesiminde bu oran 433 kişi/hektar iken, dış çeperinde 53 kişi/hektar ve tüm kent ortalaması olarak 81 kişi/hektara inmektedir (Newman ve Kenworthy, 1989). Bu değerler kentin dış çeperinden merkeze olan ulaşım talebinin ne ölçüde büyük olabileceği konusunda bir fikir vermektedir. Öte yandan özellikle son yıllarda nüfus kazanan küçük yerleşmeler görece olarak çok düşük nüfus yoğunluğuna sahiptir. Bu kentlerdeki ulaşım talebinin tüm kentler arasında en üst düzeyde olduğu İngiltere için yapılmış çalışmalarda ortaya konmuştur (Banister, 1992).

3. Düşük yoğunluklar yaygın bir kent formu ve daha fazla yolculuk talebi anlamına gelmektedir. Bu varsayım tek merkezli ve çalışma alanlarının merkezde yığıldığı kentler için doğrudur. Çok merkezli ve çalışma alanı ile yaşam alanının birlikteliğinin sağlandığı kentsel alanlarda bu varsayımın geçerli olmadığı söylenebilir. Pek çok çalışmada yolculuk talepleri hesap edilirken, merkeze yapılacak yolculuklar dikkate alınmaktadır. Bu elde edilen sonuçların güvenilirliğini azaltmaktadır. Ancak, genelde düşük yoğunlukta olan kentlerde, bireysel araç sahipliğine dayanan yolculuk sayısının artacağı şeklinde bir ilişki kabul edilmektedir.

4. Ulaşımında değişik ulaşım tipleri ve bu ulaşım tiplerinin hangi kentsel formlar ve hangi kent büyüklüklerinde geçerli olduklarına dayalı varsayımlar yapılmıştır. Özel araba sahipliğine dayalı ulaşım ile kamu araçları ile ulaşım arasında kirlenme açısından önemli farklar olduğu varsayılmaktadır. Kentsel yoğunlukların az olduğu kentlerde kamu ulaşım araçları sunumunun daha az olduğu, özellikle raylı sistemlerin ekonomik açıdan gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir.

5. Plancıların enerji kullanımının azalmasına yoğunlukları artırarak, kent merkezini kuvvetlendirerek, kentsel merkez işlevlerini kent içinde dağıtarak, kamu ulaşım sistemini geliştirerek ve otomobille ulaşım altyapısında kısıtlamalara giderek yardımcı olabileceği ileri sürülmektedir (Newman ve Kenworthy, 1989). Bu görüş yağ lekeli şeklinde ve yoğunluğun fazla olduğu (compact) kent formunun sürdürülebilir gelişme açısından savunulmasında gerekçe oluşturmaktadır. Yoğunlukların düşük olduğu, yaygın kentsel gelişme ve küçük kent ve kırsal yerleşmelere kayan nüfus yerine, yoğunlukları fazla kent merkezinin egemen olduğu, kısıtlı bir alana yayılan kent formunun yeğlendiği izlenmekte ve yeni kentsel gelişme politikalarının bu doğrultuda geliştirilmesi gereği vurgulanmaktadır (Commission of the European Communities, 1990; Banister, 1992; Newman ve Kenworthy, 1992; Naess, 1992).

Yukarıda özetlenen görüş oldukça yaygın taraftar toplamaktadır. Bu konudaki eleştiriler de tek merkezli değil alt merkezlerin de geliştiği bir kentsel formun daha uygun olduğunu belirtmektedir. Kentlerin tek merkezli toplulaşma şeklinde değil, alt merkezlerin önem kazandığı, bu merkezler çevresinde kümelenmeler şeklinde geliştiği ancak yine de derli toplu bir kent formu oluşturduğu yerleşmelerin ulaşımında enerji kullanımını en aza indirgediği, bu nedenle de sürdürülebilir kent tanımı açısından önemli olduğu öne sürülmektedir.

6. Görgül araştırmalara dayalı olan bu tartışmalar en az enerji kullanan kent formunun hipotetik olarak tanımlanması çalışmalarını da desteklemiştir. Örneğin Ricarby (1987) kenti bir bölge içinde alarak en az enerji kullanımının nasıl bir kent formu ile sağlanabileceğini araştırmış ve altı farklı kent formu tanımlamıştır. Elde edilen sonuçlar daha önceki bulgulardan çok farklı değildir. Ya kent merkezinde yoğunlaşmış işlevler veya tam kentin çevresindeki kırsal yerleşmelerin olduğu kent formlarının en uygun olduğu öne sürülmektedir. Yine Ricarby (1991) merkez dışında yığınlaşmaların enerji sakınımı açısından en uygun kent formu olduğu sonucuna varmaktadır. Kavramsal çalışmalarla da desteklenen kentsel politika önerileri şu konu başlıkları ile özetlenebilir.

- Yayılmış düşük yoğunluklu kent değil, yoğunlukların daha yüksek olduğu, derli toplu bir kent formu,
- Kentsel işlevlerin kentin belirli parçalarında birbirlerinden kopuk gelişmesi yerine farklı işlevlerin bir arada yer aldığı karışık arazi kullanımı,
- Tek merkezli kent yerine çok merkezli kent formu,

7. Yukarıda kısaca özetlenen yaklaşım çerçevesinde kent formu arayışları doğal

olarak, giderek yoğunlukların azaldığı, nüfusun küçük yerleşmelere doğru kaydığı, bu şekildeki yaygınlaşma ile artan araba sahipliğinin daha fazla sayıda trafik yarattığı ülkelerdeki kentler için söz konusudur. Enerji kullanımının azaltılması tartışmaları sürerken bir yandan da kentsel alanların gelişiminde yukarıda belirtilen kentlerin yayılması ve küçük yerleşmelerin nüfus çekmesi eğilimleri sürmektedir. Breheny (1995), İngiltere örneğini baz alarak, kentsel alanlardan küçük yerleşmeye kayma sürecinin devam ettiği durumda, tüm bu merkezler çevresinde yoğunlaşmış kentsel form arayışlarının etkin olup olamayacağı tartışmasını getirmektedir. Öte yandan, yoğunlukların artırılması ve kentlerin yayılmasının engellenmesi, böylelikle daha az seyahat gereksinimi ve enerji kullanımı olan kentlerin yaratılması tartışmaları gelişmekte olan ülkelerin kentsel gelişme eğilimleri çerçevesinde büyük bir anlam taşımamaktadır. Bu tür bir ele alışı tek yararı, kentsel yoğunlukları azaltmaya ve dar alanlarda boğulmakta olan kentleri yaymaya çalışan bu ülkelerde uç gelişmelerin de sorunları olduğunu göstermesidir. Bugün yayılma ile ortaya çıkacak sorunlar Türkiye gibi ülkelerde hiç gündeme gelmemektedir. Ancak, büyük kentlerde şimdiden ortaya çıkan ulaşım-enerji gereksinimi önemli boyutlara varmıştır.

B. Geleneksel Kent Planlama Çerçevesi içinde Sürdürülebilirliğin Araştırılması: Doğal kaynakların korunması

Mevcut kaynakların analizi aşamasında çevresel değer olarak adlandırılacak kaynakların belirlenerek plan kararlarının oluşturulmasında

gözetilmesi mevcut planlama pratiğinin de içerdiği bir yaklaşımdır. Diğer bir deyişle, doğal ve çevresel değerlere duyarlılık kentsel planlamanın kapsamı içindedir (Eraydın, 1991 b). Ancak, bu ele alış iki boyutla sınırlı kalmaktadır. Kentsel gelişme - çevre ilişkisi, çevresel değerlere sahip alanlar üzerinde kentsel gelişmenin önlenmesi üzerine kurgulanırken, bu yaklaşımda çevre durağan ve etkilenen bir nitelikte ele alınmaktadır. Son dönemlerdeki çevre kirlenme ile ilgili bulgular, çok uzak bölge ve ülkelerdeki faaliyetlerin bile, üzerinde gelişmeye izin verilmeyen çevre koruma alanlarına zarar verebileceğini göstermiştir. Diğer bir deyişle, kentsel işlevler ile çevre ilişkisinin yan yana yer almak dışında bir takım etkilenmelere yol açacağıının düşünülmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu tartışmaların yine kent planlama pratiğine yansımaları vardır. Uzun yıllar iki boyutlu olarak kaynakların yer aldığı alanların kullanıma açılmaması ile sınırlı kalan (Eraydın, 1990) çevre kavramına farklı boyutlar kazandırmıştır. Bunlardan ilki, mühendislik projelerinin çevre açısından değerlendirilmesinde kullanılan Çevresel Etki Değerlendirilmesi yöntemlerinin kentsel gelişme planları, için uygulanmaya çalışılmasıdır (Massa, 1992). Bu girişimlerin, arazi değerlendirme çalışmalarına bazı ekolojik verilerin eklenmesi şeklindeki yöntemlerin (McHarg, 1971) daha iyi düzenlenmiş ve biçim kazandırılmış şekilleri oldukları gözlenmektedir.

İkinci bir boyut ise, kentsel gelişmenin flora ve fauna üzerinde yaratacağı etkilerin gündeme getirilmesidir. Kent parçalarının gelişmesi ile ortaya çıkacak kirlenmenin, kentin yakın çevresindeki bitki örtüsü ve yaban hayatı üzerinde olumsuz etkileri olacağı, bunun özellikle ekolojik olarak hassas alanlarda yer alan yerleşimlerde dikkate alınması gerektiğine çeşitli çalışmalarda değinilmektedir. Kentsel gelişmenin kent çevresindeki etkilerini irdeleyerek kentsel büyümenin yönlendirilmesi için kantitatif modellerden yararlanmak üzere çeşitli araştırmalar tasarlanmaya çalışılmıştır.

C. Kentsel Tasarım ve Yerel Planlarda Sürdürülebilirlik Kaygısının Gündeme Gelmesi: Kentsel alan parçalarının atıkları en aza indirecek veya kendi

atıklarını ortadan kaldıracabilecekleri şekilde tasarlanması

Bu yaklaşım özellikle yeni gelişme alanları planlanırken, bu alanlarda ortaya çıkacak kentsel atıkların geleneksel altyapı sistemleri ile uzaklaştırılması gibi yüksek maliyetli yaklaşımlar yerine, farklı sistemler geliştirilmesi ve bu amaçla gerekli alanların üretilmesi ve kent planlarının bu konuları gözeterek hazırlanması ana düşüncesine dayanmaktadır. Bu çerçevede bazı altyapı düzenlemeleri üzerinde özellikle durulmaktadır. Bunlardan bir tanesi katı atıklarla ilgilidir. Geleneksel yöntemlerle katı atıkların toplanması ve taşınmasının hem pahalı hem de toplam kirlenmeyi artırıcı olarak kabul edilmekte ve yeni yerleşmelerde üniteler bazında çöplerin toplanarak bunlardan organik olanlarının çamur haline getirildikten sonra bunların taşınmasının sağlanması önerilmektedir. Bu amaçla, kentsel alan düzenlemesi yapıldığı gibi, konutların planlanması sırasında bu amaçla da yer ayrılmaktadır. Kanalizasyon sistemlerinde yağmur suyu kirli su toplama şebekesinin dışında tutulmakta ve yağmur suyunun toplanması için kentsel alanlarda küçük göletler planlanmaktadır. Bu toplanan sular hem rekreatif hem de bahçe sulaması için kullanılmaktadır. Yağmur suyunun planlanan bu gölette birikebilmesi kentsel alan geliştirilmesi sırasında bu alanın yüzey şekilleri yeniden düzenlenmekte ve doğal akışla suyun birikmesi

sağlanmaktadır. Kentsel ekosistemin düzenlenmesine yönelik stratejiler ve yöntemler olarak yukarıda belirtilen içerikte Çalışmalar özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde yoğun bir şekilde sürmektedir (Tjallingi, 1992)

D. Sürdürülebilir kalkınmanın planlanması: Yeni yöntem arayışları ve karar destek sistemleri

Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için önerilen bir başka yaklaşım karar destek sistemidir. Karar destek sistemi yalnızca sürdürülebilirlik kavramına katkı sağlayan bir öneri olmayıp, tümüyle planlamanın başka bir düzleme taşıma çabasıdır. Karar destek sisteminin oluşturulması gereği aşağıda özetlenebilecek bir düşünce biçiminin sonucunda önerilmektedir (Giaoutzi ve Nijkamp, 1993).

1. Henüz sürdürülebilir gelişmeyi sağlayacak bir planlama paradigmasının gelişmediği, dünya üzerinde çevre - insan ilişkisine yönelik çok farklı görüşlerin olmasından ve farklı kurumların sürdürülebilirlik olgusuna farklı yanıtlarından anlaşılmaktadır.
2. Ancak henüz sürdürülebilirlik kavramı üzerinde anlaşılmamış da olsa, doğal kaynakların tükenmesi konusunun hem nesiller ve hem sınırlar ötesi önemi düşünülerek bazı politikaların geliştirilmesi gereklidir.
3. Bu koşullarda sürdürülebilir kalkınma için planlama, çevre koşullarının kalitesinin gözetilerek doğal kaynak kullanımının sürekli olarak izlenmesi, böylelikle gerekli olduğunda etkin politikaların üretilmesi olarak düşünülebilir. Doğal değerler ve kaynakların sürekli olarak stok durumunun gözetilmesi ve ekonomik gelişmenin diğer yüzü olarak dikkate alınması ile arada bir denge yakalanabilir. Bu durumda bir kaynak muhasebesini yapacak ve farklı gelişmelerin kaynak üzerindeki etkilerini sürekli tanımlayabilecek ve buna göre karar üretmeye yarayacak bir karar destek sisteminin geliştirilmesi gereklidir.

Bu sistem, disiplinler arası bilgiyi kullanarak, doğal kaynak kullanımı konusunda karar verme sürecinde yol gösterici olmayı amaçlamakta, karar verme süreçlerinde bilimsel bilgi yanı sıra, farklı ilgi gruplarının katılımının sağlanması ve karşılıklı iletişimi esas alan bir sistemin yaratılması esasına dayanmaktadır. Karar vermede tek (akılcı) bir doğru çözüm üretmek yerine, sistemin dinamiğinin kavranması ve bu sistemin yönlendirilmesindeki kararların irdelenmesini sağlayacak çeşitli çözümler üreterek, bunların kıyaslanması ile sonuca varılması şeklinde bir yöntem izlenmektedir. Kısaca etkileşimli karar destek sistemi (Interactive Decision Support System) bilgi, veri, uzmanlık ve olası eylemleri içererek seçenekler oluşturulmasına katkı sağlayan bir mekanizmanın oluşturulması (Andriole, 1989) şeklinde tanımlanmaktadır. Bir karar destek sistemi durumun tanımlanması, işleyişin tanımlanması ve beklentilerin tanımlanması gibi üç farklı ögeyi içermektedir. Bu ögeler daha önce üzerinde durulan araştırma, planlama yöntemleri terminolojisi içinde değerlendirildiğinde, sistemin yapısal özelliklerinin tanımlanması, yapıyı tanımlayan ögeler arasında ilişkilerin belirlenmesi ve bu ilişkilerle belirlenen yapının bir bütün olarak nasıl değişeceğinin öngörülmesidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde karar destek sistemi bir karmaşık sistemi ele alabilmek, kuramsal olarak tanımlanan çerçeveyi pratiğe indirmek için bir araç niteliği taşımaktadır. Bu aracın şu özellikleri taşıması gereklidir.

•her örnekte farklı olan sistemin yapısal öğelerinin ve ilişki sistemlerinin tanımlanmasını sağlayacak bir çerçeveyi oluşturmak,

- bu öğeler arasındaki ilişkileri tanımlayabilmek,
- tanımlanan sistemin potansiyelini ve kritik noktalarını belirleyebilmek,
- incelenen olgu üzerine getirebilecek kararların sistemi nasıl etkileyebileceği konusunda bilgi üretebilmek,
- karar mekanizmasını bu tür bir bilgi yolu ile yönlendirebilecek bir bütünlük.
- Bu çerçevede yapılmış çalışmalardan biri Giaoutzi ve Nijkamp (1993) tarafından Yunan adalarından Sporades için yapılmış olan çalışmadır. Bu çalışmada,
 - a. Sosyal ve ekonomik gelişmelerin adanın çevre koşullarına ve kaynak stokuna etkisini güncel olarak izleyecek bir bilgi sistemi ve buna yardımcı olacak çevresel modeller üretilmiş,
 - b. Farklı gelişmelerin ve projelerin hem deniz hem de kara ekolojisi üzerindeki etkilerini öngörebilmek üzere senaryo geliştirme ve simulasyon modelleri geliştirilmiş,
 - c. Farklı politikaların etkilerini karar vericilere gösterebilmek için coğrafik bilgi sisteminin de kullanıldığı etkileşimli bir karar destek sistemi oluşturulmuştur. Bu teknik içerikli yöntem geliştirme çabalarının son bir kaç yılda çevre, çevre yönetimi ve ekolojik içerikli planlama konusunda önem kazandığı görülmektedir. Özellikle farklı uzmanlık alanlarında değerlendirmelerin, gerek sayısal bilgiye gerekse uzmanlık bilgisine dayalı olarak yapılması gerektiği durumlarda karar destek sistemi yardımıyla, çok farklı bilim dallarında bilgi derleme ve değerlendirme konusunda doğru yöntemleri karar vericilere sunabilmektedir.

II. Sürdürülebilir Kalkınmanın Planlanması Çerçevesinde Gösterilen Çabaların Değerlendirilmesi

Önceki özetlenen yaklaşımlarda, sürdürülebilirlik kavramlarına içerik kazandırmak için öne sürülen çabaların mevcut planlama sistemi içinde kalarak bazı ipuçları sağlamaya yönelik olarak geliştiği görülmektedir. Ana teması kaynak kullanımının azaltılması olan bu yaklaşımlar, mevcut yenilenemez kaynakların kullanımını kısıtlamak, yenilenebilir kaynakların ise aşırı kullanımının engellenerek bu kaynakların varlıklarının sürdürülmesinin sağlanması, kısaca kaynak kullanımı ile kaynakların sürdürülmesi açısından bir dengenin sağlanması görüşüne dayanmaktadır. Ancak, tüm bu düzenlemeler sürdürülebilir bir gelişme için yeterli midir, gerçek anlamda sürdürülebilir bir kentin yaratılması için nasıl bir planlama çerçevesi gereklidir sorularına henüz kesin bir yanıt geliştirilememiştir. Sürdürülebilir kalkınma için planlama çerçevesinin kurulamaması ve bu doğrultuda önerilerin farklılaşmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır.

Bu nedenlerin ilki, çevre-kalkınma ilişkilerini farklı şekilde ele alan yaklaşımların bulunmasıdır. Bunların her biri insan ve insan eylemleri ile doğa-çevre arasındaki ilişkiyi ve öncelikleri farklı şekilde irdelemektedir. Çevre-kentsel gelişme ilişkisini irdeleyen yaklaşımların aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilirdiği görülmektedir (Naess, 1992). Çevreyi sadece veri alan ekonomik büyüme üzerine kurgulanan yaklaşımlarda, kentsel toprak, enerji gereksinimi ve artan trafik yaratan bir gelişme olarak ele alınmakta ve kentsel planlama bu artan baskıyı doğru yönlendirebilirle işlevini taşımaktadır. Bugünkü planlama pratiği bu aşamada belirtilen işlevlerle sınırlı kalmaktadır. Çevre koruma perspektifi içinde ise, kentsel gelişme ile büyüme ekonomisi çerçevesinde ortaya çıkan sorunların insan sağlığı için olumsuz olduğu ve

çevreyi de olumsuz etkilediği benimsenmekte ve büyüme ile koruma arasında yeni bir denge bulunması teması planlamanın ana işlevi olarak tanımlanmaktadır. Kaynakların sınırlı olduğu ve korumanın ötesinde bu kaynakları gelecek nesillere aktarma gereği üzerine gelişen kaynakların doğru kullanımı söylemi, sürdürülebilir kentsel gelişme kavramını öne çıkarırken, kaynakların nasıl kullanıldığı (kent metabolizmasının incelenmesi ve kentlerin kaynak kullanımını özellikle enerjiyi en aza indirgemesi) planlamanın ana işlevi olmaktadır. Kente, kaynak kullanan bir eylemler bütünü olarak bakılmaktadır.

Dördüncü çevre-büyüme yaklaşımı, kavramsal olarak çevreden ekolojiye geçmekte ve ekolojik açıdan anlamlı bir gelişmeyi, büyümeyi dışlamadan ekolojik öğeleri dikkate almak gibi bir ana tema çevresinde gelişmektedir. Ancak, bu çabalar henüz emekleme aşamasındadır ve uygulamaya aktarılmadaki başarısı kısıtlı kalmıştır. Örneğin, ekolojiden doğrudan taşıma kapasitesi kavramını taşımak, teknik boyutu içerilemediğinden oldukça yetersiz ve sığ kalmış (Nijkamp ve van der Berg, 1990; Eraydın ve Postacıoğlu, 1991) ve çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Buna karşılık son yıllarda ekolojik kavramların başka disiplinlere taşınmasında önemli gelişmeler bulunmaktadır. İzlenebileceği gibi, bu yaklaşımların ilki insan merkezli bir bakış açısını açıkça yansıtırken, diğerlerinde belirli boyutları ile de çevre öğesinin gündeme geldiği ve insanın gereksinim ve beklentileri ile çevre arasında bir denge bulunmaya çalışılmaktadır. Tüm sürdürülebilirlik tartışmaları içinde bu denge kavramı çok önemlidir ve üzerinde özenle durulması gereklidir. Ancak, denge kavramı ile ilgili hem teknik hem de ekonomi politik ve daha ötesi ideolojik anlayış farklılıkları vardır. İlk olarak dengenin hangi sistem içinde aranacağı önem kazanmaktadır. Burada sorun insan eylemlerinin ve bunları denetlemeye ve geliştirmeye yönelik oluşturulan mekansal birimlerin, çevresel öğelerin tanımladığı ekolojik birimlerle çakışmamasıdır. Bu durumda gelişme bölgesi ile ekolojik bölgenin tutarsızlığı denge arama çalışmalarında sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Çok güncel olan "taşıma kapasitesi" kavramının uygulamaya aktarılması sınırlı kalmaktadır. Nitekim Agenda 21'in planlama ve işletim sistemlerinin çevresel değerler ile eylemler arasında bütünleşik bir yaklaşım ortaya koymasında ekosistem ve havza bazında çalışmaların yönlendirilmesi önerilmektedir. Böylelikle denge arayışında bu tutarsızlığın üstesinden gelinebileceği varsayılmaktadır.

Teknik olarak nitelikteki bu sorunların yanı sıra denge kavramının tanımlanmasında ekonomik ve sosyal boyut önem kazanmaktadır. Özellikle uluslararası düzlemde ele alınan sürdürülebilirlik tartışmalarında bu boyut çıkar çatışmalarını da içeren bir nitelik kazanmakta ve gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkelerin bakış açıları farklılaşmaktadır. Gelişmiş ülkeler çok uzun yıllar herhangi bir maliyet ödemediği doğal kaynakları kullanmış ve çevreyi önemli boyutlarda kirletmişlerdir. Buna karşılık az gelişmiş ülkelerin çevreyi kullanma ve kirlenmeye katkısı çok daha kısıtlı olmuştur. Bugünkü koşullarda sürdürülebilir kalkınmaya ulaşılması için tüm dünya ölçeğinde kaynak kullanma -kalkınma dengesi kurulduğunda, az gelişmiş ülkeler için hem kısıtlama hem de yüksek maliyetle kaynak kullanımı söz konusu olmaktadır. Böylelikle bazı ülkelerin kalkınma fırsatlarında eşitsizlik yaratılmaktadır. Bu durumda, benzer kısıtlamalar yerine, farklılaştırılmış kaynak kullanma- kirlenme ölçütleri gündeme gelmektedir. Bu tür bir yaklaşımda evrensel planlama ölçütleri ve standartları geliştirmek çok zordur.

Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma çok genel ilkelerin tanımı ile birlikte uygulamanın çevreye duyarlı hale getirilmesi, bu konuda bilincin artırılması, kamunun karar sürecine katılımı gibi konuları gündeme getirerek bir anlamda her ülke ve bölgenin çaba göstermesi gerektiği şeklindeki söylemin daha ötesine gidememektedir.

Son Söz

Sürdürülebilir kalkınma ve mekansal planlama ile bu tür bir gelişmenin sağlanması düşüncesi ve bu konuda harcanan çabalar sonucu, çevreye daha duyarlı olma konusunda uyarılar yapılmış, kaynak kullanımının ve çevrenin kirlenmesinin azaltılması konusunda önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Ancak, sürdürülebilir kalkınma kavramının hem farklı bakış açıları altında anlamının farklılaştığı, hem de sürdürülebilir kalkınmanın nasıl sağlanacağına ilişkin tartışmaların odağını oluşturan denge kavramının somutlaştırılmasında referans noktalarının eksikliği gözlenmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınmanın planlanması mevcut durumda el yordamı ile, mevcut planlama sistemlerine eklenerek ve her ülke ve bölgenin kendi seçmeleri ile geliştirebileceği bir çerçevenin geliştirildiği yaklaşım şekline dönüşmüş olup, bu yaklaşımda çevre ve ekolojiye yönelik daha çok öge ve bilgi kullanılması bir ön aşama olarak değerlendirilebilir. Ancak, sürdürülebilir kalkınmanın planlanmasında evrensel bir bakış açısının yakalanması için dünyada daha pek çok konuda fikir ayrılıklarının giderilerek ortak noktaların oluşturulması gereklidir.

Saffet ATİK - Sayın ERAYDIN'a, bu değerli katkısı için biz teşekkür ediyoruz. Belki, geleneklerde, birkaç cümle ile ufak bir yorum getirmek gibi bir durum var; ama, ben bunu bir parça vakit geçtiği için, çok kısa keserek yapmak ve sizlere suallerinizi sorabilmeniz için zaman tanımak istiyorum.

Sayın ERAYDIN'a özellikle; bir defa, gerçekten, yedi sekiz yıldır tartışılan bir kavramı, akademisyen olmasına rağmen pratiğe indirebilecek açılımları bize getirdiği için ve de belki hepimize olayları çok soyut boyutlarda tartışıp pratiğe indirgeyemediğimizden dolayı bir eleştiri getirdiği için teşekkür ediyorum. Bazı notlarım da var; ama, bunları fırsat bulursam daha sonra sizlere aktarabilirim; ama, şimdi sizlerin sayın konuşmacıya soracağınız sualleri bekliyorum.

Orol ATAMAN - Şimdi, ben, Ayda Hanım'a bir soru soracağım; ama, önce bir değerlendirme yapma ihtiyacımdayım; onu yaparak sormam anlamlı olacak. Aslında, sabahki konuşmalarda da söz alıp onu sormak istemiştim, vakit olmadı.

Şimdi, efendim, sürdürülebilirlik kavramı, neyin sürdürülebilir olduğunun tartışmasından çıkması gereken kavram. Sürdürülebilirlik kavramının kendi içeriğinde de onunla bütünleşecek kavramın felsefî açıdan da, normatif açıdan da polar bir kavram, kutupsal bir kavram olması lazım. Skalar bir kavram olmaması gerekir. O yüzden, kalkınma kavramı, burada, sürdürülebilirlikte, doğru bir kavram oluşturmamaktadır; çünkü, kalkınma, skalar bir kavramdır, bunun hangi noktasında sürdürülebilirliğin kırılacağı belli değildir. Halbuki, burada doğru kavram, sürdürülebilir yaşamdır; çünkü, dünya üzerinde ekolojik açıdan, gerek diğer türlerin, gerek insan türünün yaşamının devam edip edemeyeceği tartışmasından çıkmıştır sürdürülebilirlik kavramı. O yüzden de, doğru tabir sürdürülebilir yaşam olarak alınırsa, şimdi

söyleyeceklerim çerçevesinde kalkınma konusu, tam tersine yavaşlatılması, durdurulması, azaltılması gereken bir kavram değil, biran önce hızla tamamlanması gereken bir kavramdır. Çünkü, bütün bu sürdürülebilirlik endişesinin altında, doğrusunu sorarsanız, asıl olarak dünya nüfusunun hızla artışı yatmakta. Biz, şu anda, 6 milyarlık bir dünya nüfusunda değil de, 1 milyarlık bir dünya nüfusunda olsaydık, hiç kimse sürdürülebilirlik kavramını tartışma noktasında olmazdı. O zaman, dünya nüfusunun gelişimine tarihsel perspektif içerisinde bakacak olursanız, hiç de Fikret Bey'in sabah söylediği gibi, yaşam endişesinden kaynaklanarak insanlar, yaşam riskleri nedeniyle çoğalmamaktadırlar. Eğer, böyle olsaydı, dünya nüfusu yaşamın çok daha riskli olduğu, ortaçağlarda patlama yapardı; hiç de böyle olmamış. Dünya nüfusunu ciddi bir incelemeye tabi tutarsanız, M.S. 1000 yılıyla 1700-1800 yıllarına kadar dünyada 300 milyon civarında sabit bir nüfusun sürekli olduğunu görürsünüz. Kadınların doğurganlık oranlarında veya insanların ölüm oranlarında hiçbir değişiklik olmadığı halde, birdenbire sanayi devriminin başlamasıyla, nüfus, önce aritmetik, sonra geometrik olarak artmaya başlamıştır ve dünya nüfus artışı ile -isterseniz daha gerilere giderek de inceleyin- çok yüksek korelasyon gösteren tek bir faktör vardır: Kol gücüne olan ihtiyaç. Nitekim, bu doğrulanmıştır. Daha sonra sanayileşme devrimini tamamlayan ülkelerde, nüfus, önce durağanlaşmış sonra düşmeye başlamıştır. Şu anda da, dünyada devam etmekte olan nüfus artışı, sanayileşme devrimini tamamlamamış olan ülkelerde, bu kalkınma tamamlanıncaya kadar kol gücüne olan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. O halde, dünya nüfusunun toplam olarak durağanlaşması ve azalmaya başlaması için, dünyadaki sanayileşmenin; yani, dolaylı olarak kalkınmanın - kalkınma sözcüğü eğer onu içeriyorsa- bir an önce tamamlanıp sanayi ötesi bilgi toplumuna geçişin sağlanması gerekir. Oysa, sizin konuşmanızda bahsettiğiniz nasıl bir sürdürülebilirlik ya da sürdürülebilirlik hangi çerçevede tartışılmalı sorusunun bence en kritik noktası, nüfus açısından bu olaya yaklaşıp dünya nüfusunun azalmasını, düşmesini sağlayacak değişkenlerin biran önce hazırlanmasıdır. Bu açıdan, Batıyla ya da Kuzey ve Güney arasındaki ihtilafa da bence çözüm getirilebilir. Kuzeyin sürdürülebilirlik tartışmasında samimî olup olmadığı ve dünyada sürdürülebilir yaşam dünya üzerindeki sanayileşmesini tamamlamamış toplumların bir an önce sanayileşmelerini tamamlayarak bu noktaya gelmelerine yardımcı olmasıyla bire bir orantılıdır. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Saffet ATİK- İsterseniz bütün soruları alalım; yalnız, çeyrek bir bildiri olmamak kaydıyla, lütfen!

Semih ERYILDIZ - Ayda ERAYDIN, bizim bilebildiğimiz kadarıyla, akademisyenler içerisinde, bu sürdürülebilirlikle ilgili post-fordist gelişmeyi en iyi takip eden kişi; ama, burada, konuşmada iki paragraf verdi; sonra-bana göre-durdu, sustu. O paragrafları özetleyeceğim. Birer paragraf, o paragrafların devamı olsa nasıl olurdu, diye soracağım.

Birincisi şunu söyledi: Derli toplu, yoğun kent, kent yoğunluklarının arttırılması, makul yoğunluk, orta büyüklükte kent ve kent merkezinin uzatılması veya çoklu hale getirilmesinin devamındaki, özellikle, bölgelem - yani, bu zoning dedikleri- faslı ve yoğunluk tartışmasının ve yükseklik tartışmasının bir paragrafı ne olurdu size göre?

İkincisi, bir cümle daha söyledi; koruma anlayışının değişmesinden

bahsetti. Koruma anlayışı eskiden bir şey geliştirememek gibi dedi; uzun mesafeli kirlenme hiçbir şey yapmasa da, üzerine bir şey yapılmayan yapıları tehlikeye sokuyor dedi yanlış anlamadıysam. Bunun ikinci paragrafı nedir? Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ayda ERAYDIN - Şimdi, efendim, ben bu bildiride aslında, şöyle bir yöntem izlemeye çalıştım: Bu bildiride, özellikle özetleme kısmı, biryerde, uluslararası platformda hangi konular tartışılıyor onu sunabilmek. Yalnız, dikkat ederseniz, şunu yapmadım: Bu tartışmalar, Türkiye için ne ölçüde anlamlıdır? Bu konuda üzerinde fazla bir yorum yapmadan bunları sunmaya çalıştım; çünkü, biz tartışıyoruz; ama, bu konu üzerinde bir sürü emek sarf eden insan da var. Onlar ne tartışıyor? Bunların bir kısmının, Türkiye için çok önemli bir tartışma olmadığı kanısındayım. Bir kere, onu, baştan söyleyeyim; ama, en azından bir bilgilenme ve değişik nasıl açılımlar var onu göstermeye çalıştım; yani, bu konuşmanın misyonu olarak böyle bir yöntem izlemeye çalıştım.

Şimdi, Orol Bey'in bana sorduğu fazla bir şey yok işin aslına bakarsanız.

Şimdi,

bu yaşam kalitesi meselesinin üzerinde bir miktar durmak istiyorum. Bütün bu sürdürülebilirlik tartışmalarının bize öğrettiği, kişisel olarak öğrendiğimiz bir şey, kendi çözümünüzü, kendi standardınızı ve kendi yönteminizi kendiniz bulacaksınız. Genel geçer birtakım indikatörler olabilir, birtakım standartlar olabilir; ama, her toplumun, her kentin, hatta, her yerel birimin, kendi çözümünü kendisinin üretmesi lazımdır. Burada, başka bir toplum, başka bir kent için doğru olan bir çözüm, bir başka yer için doğru çözüm olmayabilir. Şu anda, en azından, kent planlama açısından baktığınız zaman, evrensel olarak şöyle bir yöntemle yaklaşırsanız, şunu yaparsanız doğru çözüme ulaşabilirsiniz diye henüz üzerinde fikir birliğine ulaştığımız -belki ulaşacak mıyız o da bir tartışma konusu; ama- bir genel geçer reçete yok. Onun için, çeşitli araştırmalar, -hepsini, ben bir arayış olarak değerlendiriyorum-arayışlar var ve bu arayışlar içerisinde kendi sentezimizi de kendimizin bulması gerekiyor. Onun için de, mümkün olduğu kadar genel kurallarda anlaştıktan sonra, somut üzerinde de, enine boyuna tartışmamız gerekiyor. Bu tartışmayı, henüz pek derli toplu, pek geniş perspektifte yapamadık. Bazı konularda, çok farklı bağlamlarda bu tartışmalar yapılıyor; yani, bu tartışma hiç yok demiyorum; ama, bütünleşmiş bir genel platforma ulaşmış şekilde de değil. Şimdi, bu derli toplu kent, aslında, dünyaya sunulan bir reçete ve benim söylemeye çalıştığım, bunun aslında, hiç de çok yeni bir reçete olmadığı. Aslında, tam 20 sene önce de, aynı tür yaklaşımın geçerli olduğu ve de Batının buna karşılık, çok da yaygınlaştığı, şimdi bu reçeteye karşılık, tekrar ona dönmeye çalıştığı. Yani, burada garp cephesinde çok yeni birşey yok aslında; fakat, bu demek değildir ki, bu tartışmalar eskidi, bırakalım. Belki bir miktar bu gözden bakıp, bizim için yararlı mıdır değil midir diye tekrar bir gözden geçirmekte yarar var; ama, şu anda bu tür, hâlâ yoğunlukları artırmaya çabaladığımız bir kent formunda, metropoller dışında böyle bir şey anlamlı mıdır, değil midir doğrusu tartışmalı. Şimdi, bunun için; yani, ben Türkiye'de bundan birtakım örnekler alması şeklinde bir mesaj vermişsem, bu yanlış bir mesaj. Ama, bu tartışılıyor, bunu bilelim; bunun ötesinde fazla bir mesajı yok bu bildirinin. Kurum anlayışının değişmesi: Aslında, koruma kavramı, gerçekten, belki sürdürülebilirlik kavramı gibi, zaman içerisinde içeriği de oldukça değişen bir kavram olarak ortaya çıktı. Yani, 60'lardaki

koruma dediğiniz şeyle kastettiğiniz, 90'larda aynı şey değil. Bunun için de, yine burada söylemeye çalıştığım şu: Biz, bu arada, gerçekten, mühendislerden bir şeyler öğrendik ve onların bulguları, bizim bazı kavramlarımızı yeni birtakım içeriklerle sorgulamamıza neden oldu; bu açıdan da, bir katkısı var. Şimdi, "planlamayla sürdürülebilirlik arasındaki gerilime ilişkin görüşü" soruyor yazılı olarak bir arkadaş. Ben, burada, fazla bir gerilim olduğunu zannetmiyorum. Buradaki sorun, ilk başta ideolojik içerikten arındırduğunuz zaman çok çekici gelen sürdürülebilirlik kavramının, benimsesek de benimsesek de, bunu planlamada nasıl kullanacağımızı daha tam bilemiyoruz. Burada, bir gerilim değil, burada, bir kararsızlığımız, bilgisizliğimiz, ne yapacağımızı bilemezliğimiz var ve de tekrar ilk söylediğime döneyim: Burada kendi çözümümüzü kendimiz üreteceğiz. Buradaki bu bilinmezliği çözmek, Türkiye için, Türkiye'deki çok farklı kentler için. Çünkü, hepsi farklı ekolojik ortamlarda. Yeni sentezler yakalamak gibi bir sorumluluğumuz var ve bunun için de, gerçekten, araştırmak, tartışmak ve mümkün olduğu kadar slogan seviyesinden somuta inen yolu doğru düzgün çizebilmek lazım. Teşekkür ederim.

Saffet ATİK - Biz teşekkür ederiz. "Bütünleşmiş Planlama Stratejisi İçerisinde Çevre" isimli bildiriyi Sayın Doç. Dr. Arslan SONAT takdim edecek. Kendisi, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim üyesi. Buyurun efendim.

SÜRDÜRÜLEBİLİR BÜYÜMENİN EKONOMİK VE POLİTİK SINIRLARI

Doç. Dr. Arslan SONAT -

1. Giriş

Sürdürülebilirlik ile ilgili iki ayrı soru var. Bunlardan birincisi tümüyle teknik. "Gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkanlarını ellerinden almadan" bir kalkınmayı, daha kapsamlı bir terimle büyümeyi sürdürmek mümkün müdür? Bunun için nasıl bir strateji gerekir? Hangi araçlar kullanılır? Birinci bölümde bu konu ele alınacaktır. Planlama kavramı da, bu sorunsal çerçevesinde konunun kapsamına giriyor. İkinci soru ise sözü edilen bu teknik çerçevenin, ulusal ve uluslararası düzlemde, mevcut üretim ve bölüşüm ilişkileri içinde gerçekleştirilme olanağının olup olmadığı. İkinci bölümde ele alınacak bu konu, teknik çerçeveyi ekonomi-politik temele oturtmaya yönelik olacak.

2. Sürdürülebilir Büyüme ve Planlama

2.1. Planlama Gereği

Sürdürülebilirlik -en basite indirgenmiş biçimiyle- bir büyüme oranına dayanır. Bu büyüme oranı yenilenebilir kaynaklar (renewable resources) için, yenilenebilirlik oranıdır. Gelecekteki üretimi bugünkü düzeyde sürdürebilmek ancak kaynak stokunun sabit tutulması ile mümkündür. Bu da büyüme oranının yenilenebilirlik oranı ile sınırlanması demektir. Bu sorun, bu oranın ne olması gerektiği sorusu, çevre ve doğal kaynaklar sorununun ortaya atılmasından çok yıllar önce iktisatçıların zihnini kurcalayan sorunlar arasında yer almıştır. Bu oran, bir başka tanımlama ile kaynakların yenilenme hızı bütün kaynaklar için farklı. Ayrıca bu sabit bir hız da değil. Kaynak geliştirme, kaynak yönetimi dediğimiz bir alan var. Bu alana yatırım yapılırsa bu hız daha da artar, daha yüksek büyüme oranlarına geçme olanağı ortaya çıkar. Ama

bunu yapmak için başka kaynakları buraya kaydırmak gerekiyor. Ya tüketimi ya da diğer yatırımları kısacağız. Bu konu makro ölçekte bir kaynak dağılımı sorunudur. Ancak hem çevre hem de gelecekteki yenilenebilir kaynak stoku, piyasası olan, bölünebilir mallar değildir. Dolayısı ile piyasa mekanizması içinde bunu çözmek mümkün değildir.

Bu kaynak dağılımını nasıl gerçekleştirilecek? İşte planlama zorunluluğu önce burada ortaya çıkıyor. Aynı durum, yenilenemeyen kaynaklar (exhaustible resources) için de geçerli. Burada seçilecek oran kaynakların öngörülecek bir süre dayanmasını sağlayacak bir kullanım oranıdır. Bu kaynakların piyasa fiyatı kıtlıklarını yansıtmaz. Dolayısı ile piyasa mekanizması içinde belirlenecek kaynak kullanım hızı ile yukarıda sözü edilen oran arasında önemli bir fark ortaya çıkacaktır. Bu farkın giderilmesi de bir müdahaleyi, planlamayı gerektirir. Ayrıca bu oran üretimde kullanılacak teknoloji seçimine ve yeniden kullanım (recycling) teknolojilerine yapılacak yatırımlara bağlıdır ki bu da yukarıda belirtilen kaynak dağılımı sorununun devamıdır.

2.2. Bütünleştirilmiş Planlama Stratejisi

Sürdürülebilir büyüme ile planlama arasındaki ilişki incelenirken, üzerinde durulması gereken ikinci nokta planlamanın yöntemi. Plan, eldeki kaynaklarla belli hedeflere ulaşmak için kullanılan araçlar, kurallar, yöntemlerdir. Aynı anda ulaşılmak istenen farklı nitelikte hedeflere göre farklı planlama süreçleri vardır. Bunlar iktisadi planlama süreci olabilir, fiziki planlama olabilir, çevre planlaması ya da turizm planlaması olabilir. Ancak sonuç olarak hepsi kaynak dağılımını etkileyecek süreçlerdir ve iktisadi planlama ile bütünleştirilmeleri gerekir. Bütün planlama süreçleri değişik aşamaların bütünleştirilmesi ile tamamlanır, iktisadi planlama mikro planlama dediğimiz yatırım projesi ile başlar ikinci aşamada sektör ya da bölge planları gerçekleştirilir. Üçüncü ve son aşamalarda bütün bu verilerin genel çerçevesi olan makro dengeler kurulur. Aşamalı planlama denilen bu süreç Türkiye'de de uygulanan planlama stratejisidir. Bu üç aşamanın uyumunun sağlanmasına, birbirleri ile bütünleştirilmesine dikey entegrasyon (bütünleştirme) denir. Bu dikey bütünleştirme gerçekleştirilmeden etkin bir planlama uygulaması olanaksızdır. Makro hedefler olmadığı sürece proje değerlendirmesi yapılamaz.

Değerlendirmede kullanılacak ölçütler uygulanacak genel politikalara ve hedeflere bağlıdır. Bu nedenle makro planlar gerek toplumsal gerek mali açıdan yatırım projelerinin değerlendirme ölçütlerini oluştururlar. Bunun tersi de doğrudur. Projelerin değerlendirilmediği ya da gerektiği biçimde değerlendirilemediği zaman makro dengelere ulaşacak temel veriler bulunamaz. Onun için planlamanın birinci koşulu dikey bütünleştirmenin sağlanmasıdır.

Aynı dikey bütünleştirme çevre planlaması için de söz konusudur. Proje ölçeğinde çevresel etki değerlendirmesi yapılması, projenin yaratacağı kirlilik ile ilgili verilerin tam olarak değerlendirilmesi gerekir. İkinci aşamada sektör, bölge ya da alıcı ortam ölçeğinde çevre nazım planlarının oluşturulması gerekir. Bu planların temel özelliği bu ölçekte alınacak çevre önlemlerinin başka bölge ya da alıcı ortamlarda yaratacağı kirliliği değerlendirmeye almasıdır. Her iki aşamanın etkin olarak gerçekleştirilmesi ise makro ölçekte bir ulusal çevre stratejisinin varlığına bağlıdır.

Planlamada ikinci entegrasyon yatay entegrasyondur. Bu farklı planlama süreçlerinin, sürdürülebilir büyüme bağlamında iktisadi planlama ve çevre planlaması süreçlerinin her aşamada entegrasyonudur. İlk aşamada

proje ölçeğinde ÇED ile yatırımın bütün etkileri proje ölçeğinde değerlendirilir. Leopold matrisleri ile çevreyle ilgili fiziki akımlar ortaya çıkartılabilir. Ancak bu değerlendirmeler ile iktisadi büyüme arasında bir bağ kurulacaksa bu fiziki akımların parasal olarak ölçülebilir ve ölçülmeyen bütün sonuçlarının parasal olarak ifade edilen değerlere çevrilmesi, çevresel etki değerlendirmesinin sosyal proje değerlendirme ölçütleri ile birleştirilmesi gerekir. Bu yatay entegrasyonun ilk aşamasıdır. Bu yapılmadıkça çevre ile iktisadi büyüme arasında bağ kurmak, dolayısı ile de sürdürülebilirlik konusunda -en azından teknik düzlemde -konuşmak mümkün olmaz. İkinci aşamada bölge ve sektör ölçeğindeki entegrasyon ortaya çıkıyor. İktisadi planlama sektörler arası akımları ve genel dengeyi, değerleri esas alan input-output tabloları ile inceler. Çevre kirliliği için bir bölge ya da alıcı ortamda alınacak önlemlerin diğer bölge ya da alıcı ortamlar üzerinde yaratacağı fiziki akımlar, atık akımları ise madde dengesi (material approach) teknikleri ile incelenir³. Ancak bunların ayrı ayrı gerçekleştirilmelerinin etkin bir çevre planlaması açısından anlamlı bir sonucu olmayacaktır. Input-output tablolarının kirleticilerinden oluşan fiziki akımları değerlere dönüştürecek tekniklerden ileride söz edilecektir. Makro ölçekteki entegrasyon, büyüme-kalkınma stratejisi ile çevre master planlarının entegrasyonu ise üçüncü ve son aşamayı oluşturur. Bu ikisinin çalışmaması gerekir. Bunlar eşanlı denklemler sistemi oluştururlar. Tek tek çözümleri mümkün değildir. Birbirlerinden ayrı ele alınmaları çevre ile büyüme arasındaki bağın, sürdürülebilirlik kavramının gündemden çıkması anlamına gelir. Ancak bu aşamada değer yargıları işin içine girer. Üretim diye adlandırılan olgu madde ve enerji kullanmaktır. Enerji kullanıldığında entropi ortaya çıkar, hiç bir şekilde geri kazanımı mümkün olmayan atık enerji artışı olur. Madde kullanıldığı zaman ise -mevcut kazanım teknolojilerinin sınırları içinde- bir bölümü geri kazanılabilir. Ama kalanı atık olarak doğaya bırakılır, kirlilik yaratılır. Hiç kirlilik yaratmamak üretim yapmamak demektir. İnsanlığın henüz maddi üretimi arttırmaya çok ihtiyacı var, böyle bir şey mümkün değil. Bu noktada, proje ölçeğinde karar verilecek konu, ne kadar kirlilik yaratılacağı. Bu yukarıda belirtilen sürdürülebilirliğin mekanik oranı. Bu oran da çevre kirliliğinin yarattığı hasar ile büyüme ve kalkınmadan umduğunuz yarar arasındaki değerlendirmeye bağlı. İşte bu noktada işin içine değer yargıları giriyor, konu teknik olmaktan çıkıp bütün planlama süreçlerinde olduğu gibi toplumun ya da yöneticilerin hedefler konusundaki bakış açıları, tercihleri konusu haline geliyor. Yani bugünden beklenenler ile gelecek kuşakların gereksinimleri arasındaki denge nasıl kuruluyor. Bu nokta, sürdürülebilirlik konusundaki stratejinin temel çıkış noktasıdır.

Özet olarak sürdürülebilir bir büyüme için hem proje ölçeğinde çevresel etki değerlendirmesinden başlayıp, makro ölçekte çevre stratejisi ve nazım plana uzanan planlama sürecinin bütün aşamalarının gerçekleştirilmesi ve bunlar arasında dikey bütünleşmenin sağlanması, hem de bu sürecin her aşamada iktisadi planlama süreci ile bütünleştirilmesi gerekiyor.

2.3. Kullanılacak Teknikler

Böyle bir planlama süreci için kullanılacak teknik araçların çoğu, çevre sorununun bu günkü boyutu ile gündeme girmesinden önce de kullanılan araçlardır. Çevre sorununun ulaştığı boyutlar ve sürdürülebilirlik konusundaki kaygılar bunların önemini daha da artırdı. Bunların başında, dışsallıkları planlama sürecine sokabilmeyi sağlayan, gelecek kuşakların kayıplarını değer cinsinden saptamaya yönelik maliyet fayda analizi teknikleri gelir. Kaynak

kıtlığını yansıtan gölge fiyatlar, hem maliyet-fayda analizinin hem de sürdürülebilirliği amaçlayan bir planlamanın temel araçlarından biridir. Kuşaklararası zaman tercihini gösteren sosyal iskonto oranları proje ölçeğinde sürdürülebilirlik hesaplanmasında kullanılan araçlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi bu araçlar çevre sorunu dışında da kullanılan, sosyal açıdan proje değerlendirme tekniklerini oluştururlar. Gerek çevre kirliliğinin yarattığı hasarın kaldırılmasından doğan faydanın, gerekse gelecek kuşakların gereksinmelerine verilen değerlerin planlama sürecine sokulmasında da kullanılmaları kaçınılmaz olan araçlardır.

Bütünleştirilmiş planlama stratejisinin ikinci aşamasında teknik sorun spesifik, fiziki çevresel etkileri, ekonomik verilere dönüştürecek ve karar alma süreçlerinde kullanılacak tek bir matriksin oluşturulmasıdır. Proje ölçeğinde değerlendirilen teknik araçların bütüncül bir yapı içinde kullanılabilmesi ise, proje ölçeğinde ortaya çıkarılan sosyal fayda, maliyet ve tercihlerin refah düzeyi üzerindeki etkilerini görmeye olanak veren yeni bir milli muhasebe sistemini gerektirmektedir. Bu muhasebe sistemi:

- Yenilenebilen ve yenilenemeyen kaynaklardaki aşınmayı, çevresel bozulmanın

refah üzerindeki olumsuz etkisini,

- Savunma harcamaları (defensive expenditures) denilen, kirliliğin giderilmesi ya da çevrenin korunması için yapılan ve mevcut milli gelir hesaplarına dahil edilen harcamaları hesaplama ve milli gelirden düşmeye yöneliktir. Gerçek refah düzeyi için daha gerçekçi bir gösterge olarak "sürdürülebilir gelir" ancak böyle bir milli muhasebe sistemi ile hesaplanabilir. Kuşkusuz milli gelir hesaplarının gerek planlama gerekse ekonomiyi yönlendirecek politikaların belirlenmesinde çok önemli bir yeri var. Mevcut ulusal muhasebe sisteminden, birdenbire henüz tam olarak olgunlaşmamış ve üzerinde görüş birliğine varılmamış bir sisteme geçiş bu açıdan çok büyük sorunlar yaratabilir. Bunu önlemek için, en azından bir geçiş dönemi için, ikili bir sistem uygulanabilir. Şıryandan geleneksel milli gelir hesaplama yöntemleri sürdürülürken, öte yandan fiziki akımları bu hesaplara dahil edebilecek biçimde parasal değerlerle ifade edilir hale getiren bir "uydu hesaplar sistemi" (satellite accounts) oluşturulabilir. B.M. İstatistik Komisyonu bünyesinde böyle bir çalışma 1989 yılında başlatılmış, yakın dönemde de bazı ülkelerde uygulamaya geçilmiştir.

3. Sürdürülebilir Büyümenin Ekonomi Politikası

Buraya kadar söylenenlerin özeti; teknik olarak sürdürülebilirlik mümkün. Bunu gerçekleştirecek teknik ve bilgi var ve uygulanabilir. Ama bunlar uygulanıyor mu? Ya da nereye kadar uygulanıyor? Burada teknik düzlemden politik düzleme geçiyoruz. Bu tekniklerin, mevcut sistem, ekonomik ve politik yapılar içerisinde gerçekleştirilmesi mümkün mü? Ulusal planda Ortodoks bir piyasacılığa, uluslararası planda hegemonik bir dünya düzeni ve onun bölüşüm ilişkilerine dayanan bir iktisadi büyüme sürdürülebilirliği gerçekleştirilebilir mi? Eğer bunun mümkün olmayacağını söylüyorsak o zaman yeni bir soru ile karşılaşırız; Dünya Bankası, Avrupa Birliği, OECD çevre, sürdürülebilir kalkınma programları için bütçelerinden en büyük payları ayırıyorlar, milyonlarca dolar akıtıyorlar, neden ? Bu çabalar, bunca para yalnızca kapitalizmin aldatmacası mıdır? Bu çalışmaların sonunda ortaya konan teknikler yalnızca üniversitelerdeki insanları oyalayacak araçlar mıdır? Ya da amaçlanan yalnızca o teknikleri kullanarak kirliliğin üçüncü dünyaya

ihraç edilmesinden mi ibarettir? Böyle bakıldığında sorun tek boyutlu bir sorun olarak görülmüş oluyor. Bu sorunun, kapitalist toplumları da tehdit eden global karakterini göz ardı etmek olur. Doğru yaklaşım, hem sürdürülebilirliğin sağlanamadığı durumda ortaya çıkacak katastrofik global karakterinin kabul edilmesi, hem de bugünkü dünya sisteminin kendisini de tehdit eden bu durum karşısındaki çözümsüzlüğünün temelindeki çelişkilerin açıklanması olacaktır. Bu yaklaşım içinde çevre ve büyüme ilişkisini iki ayrı grupta ele almak gerekir. Birincisinde hem çevreyi, doğal kaynak stokunu daha iyileştirip hem de büyümeyi daha hızlandırmak mümkündür. Örneğin, çevre ile ilgili önlemleri almadan büyüme hızı %5'dir. Belli koruma, kaynak - çevre geliştirme önlemlerini alır, yatırımları yaparsınız, üretimde verim artar, büyüme hızı % 6'ya yükselir. Bu mümkün ama belli sınırlar içinde. Bu durumun ortaya çıkabilmesi kaynak dağılımında bir aksaklığın sonucudur. Mal ve hizmet üretimi yerine çevre koruma yatırımı yapılması sermaye stokunun sektörler arası dağılımında bir değişiklik yapılması anlamına gelir. Fiyat yapısı veri iken kaynaklar optimal dağılmış olsaydı, bu kaynaklarla ulaşılabilecek en yüksek üretim gerçekleşecek, dolayısıyla, büyüme hızını artırmak olanağı olmayacaktı. Böyle bir durum, enformasyon eksikliği, teknoloji akışkanlığını engelleyen uluslararası düzenlemeler olması yada sermayenin marjinal veriminin artış aşamasında bulunması gibi nedenlerden doğabilir. Bunlar çevre politikaları yolu ile giderilebilir ve çevre kalitesi ve büyüme hızı birlikte artırılabilir. Ancak bu olanak sınırlıdır. Enformasyon ve teknoloji önündeki engeller kaldırıldığı, sermayenin veriminin ivmesinin negatif olduğu noktada bu olanaklar sona erer. Bu nokta piyasa mekanizmasının bütün kuralları ile işlediği noktadır. Dünya Bankası vd'nin çevre politikaları bu noktaya kadar herkes için iyi. Buraya kadar sorun yalnızca bu politikaların maliyetinin kim tarafından karşılanacağı, sorumluluğunun kime ait olduğu sorunu. Oysa sürdürülebilirlik tartışması asıl bu noktadan sonra başlıyor. Bu noktadan sonra sorunun niteliği değişiyor. Artık diğer malların tüketimini azaltmadan çevreyi iyileştirmek mümkün değil. Piyasa mekanizmasının, kar güdüsüne göre yönlendirilmiş tüketim toplumlarının alışkanlıkları ile büyümeyi uzun dönemde sürdürmek olanaksız. Dünya ölçeğinde yoksulluk ve böylesine haksız, adaletsiz bir refah-servet dağılımı ile sürdürülebilirlik mümkün değil, işte bu noktada yukarıda sözünü ettiğim çelişki başlıyor. Sorun global. Amazon ormanlarının yok olması yalnız Brezilya'yı değil onu yok eden tüketim toplumlarının geleceğini de tehdit ediyor. Akdeniz'in Doğu ve Güney kıyılarında yüzen zehirli atık dolu variller şimdilik yerel çevre sorunları oluşturuyor, yalnızca ilgili kıyı ülkelerini tehdit ediyor. Ama çok yakın bir gelecekte tehdit okyanuslara ve bütün yerküreye yayılacak. Dünya Bankası vb. kuruluşlar tehlikenin kendi sistemlerini, varlıklarını tehdit eden bu global boyutunun farkında. Bunun içinde büyümenin sürdürebildiği konusu gündemlerinde giderek daha ağırlık kazanıyor. Ancak burada bir çelişki var. Birincisi kapitalist sistemin, piyasa mekanizmasının içinde gelecekle ve bugün arasında zamanlar arası seçim yapacak güdülerini yok. Bugünkü tüketimin, bugünkü servetin ve gücün değeri çok yüksek. Teknik deyimle iskonto oranı çok yüksek. Sistemin bütünü ve geleceği adına düşünenlerin önerdikleri politikalar, iktidar ve güç mekanizmalarını elinde tutanlar için uygulanamayacak nitelikte. Kısaca sistem uzun dönemde yaşanabilirliğini sağlayacak koşulları yerine getirecek mekanizmalara sahip değil, hatta kısa dönemli yararlar için bu mekanizmalara karşı. Bu durumda yapabildikleri tek şey tehdidi, gelecekte daha büyük boyutlarda karşılaşmak pahasına, üçüncü

dünya ülkelerine doğru iterek uzaklaştırmak. "Yeni dünya düzeni", "Globalleşme" gibi kavramlarda, bu bağlamda böyle bir politikanın temelini oluşturacak bir uluslararası işbölümüne bunu gerçekleştirecek hegemonik ilişkiler ağına yönelik bir anlam kazanıyor. Rio konferansının hazırlık çalışmalarına yön veren resmi kuruluşların (Dünya Bankası da dahil olmak üzere) hazırlık çalışmaları yada raporları ile, başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülke hükümetlerinin konferanstaki tutumları arasındaki farklılıklar bu birinci çelişkiyi açıkça ortaya koyuyor.

İkinci çelişki ise başta Dünya Bankası olmak üzere benzer kuruluşların çevre ve sürdürülebilirlik konusunda içine düştükleri çelişki. Yukarıda kısaca değinilen gelişmiş politika araçları, üstün teknikler üretiliyor, bunlarla ilgili yüzlerce yayın yapılıyor, programlar hazırlanıyor. Ancak bu araçlar, yaklaşımın temel gereği olarak normatif refah iktisadının araçları. Ekonomiye değer yargısı içeren müdahaleler gerektiren araçlar. Oysa bu kuruluşların çalışma zeminini oluşturan, yeni dünya düzeninin ekonomik temelini oluşturması istenen pozitivist - ortadoks neoliberal çerçeve bu araçlarla bağdaşmıyor. Sonuçta sorunu basit bir dışsallık olgusuna indirgeyen, ve çözümü "pazarlanabilir kirletme izinleri"nde, "kirletme kotalarında arayan bu yaklaşım bütün o teknikleri ve araçları etkisiz, uygulama gücü olmayan akademik oyuncaklar haline getiriyor.

Sonuç olarak; sürdürülebilirliği gerçekleştirecek araçlar var. Bütün koşulların yerine getirildiği bir planlama süreci içinde bir sürdürülebilir kalkınma gerçekleştirilebilir. Ancak bunun için; hem ulusal hem de uluslararası düzlemde kaynak dağılım mekanizmalarının, üretim ve dönüşüm ilişkilerinin bu sürece uygun olması gerekir.

Saffet ATİK - Ben sayın konuşmacıya, en azından, planlamanın her türünün sorgulandığı, meşruiyetinin sorgulandığı bir dönemde, belli temel dayanaklara açıklık getirdiği için ve destek verdiği için teşekkür ediyorum. Söylediği diğer konular için, yorum getirmeye zaman müsait değil en azından; dolayısıyla, şu anda sizlerin kendisine ileteceğiniz sualleri bekliyorum.

Şenol UYSAL - (Peyzaj Mimarları Odası) Ekonomik büyümeyle çevre arasındaki dengenin korunabilmesi için bazı teknik araç ve gereklilerin olması gerektiğinden bahsettiniz; fakat, bunları pek açmadınız. Bence, bu teknik araç ve gereçlerin teknolojideki ilerlemeler olması gerekir; yani, bunu biraz açar mısınız.

Doç. Dr. Arslan SONAT : Bu teknik araçları açmama başkan izin vermez, çünkü çok uzun bir süre gerekiyor. Bu gereksinmeyi karşılamak için yazılı metinde, dipnotlarda, her araç ve teknik için kaynak belirtmeye çalıştım. Benim vurgulamak istediğim nokta şu: sürdürülebilirliği sağlayacak araç ve tekniklere sahibiz, Türkiye'de de kullanabiliriz. Oysa Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bu konuda en önemli araç olarak hukuki mevzuattan ve idari yapıdan söz ediliyor yalnızca. Birde bir satırla "Türkiye'de yeni bir muhasebe sistemi kurulacaktır" deniyor. Yani Türkiye'de o araçların, daha doğrusu bunların sürdürülebilirlikle ilişkilerinin çok iyi bilindiğini sanmıyorum. Yalnız, teknoloji konusu yanlış anlaşılmasın. Teknoloji bir araç değildir, teknolojiyi fiyatlar belirler. Yani teknoloji kendi kendine ya da bizim subjektif isteklerimize bağlı olarak gelişmez. Şu anda bizim teknoloji dediğimiz şey, sermaye yoğun gelişmedir. işgücünün yerine sermayenin ikame edilmesidir.

Bilgisayarlı fabrikalar, robotik üretim gibi hayranlık yaratan gelişmeler. Bunlar iki gelişmenin sonucudur. Bir yandan sermaye birikiminin sonucu faizlerin düşmesi, diğer yandan işçi sınıfının mücadelesi sonucu ücretlerin artması. Eğer tersine bir gelişme olsa, ücretler düşse, Tunç Kanunu yeniden işlemeye başlarsa - ki böyle bir gelişmeyi özlemle bekleyenler var- o zaman kapitalizm insan bilgisini yine kullanır. Ama tersine sermaye yerine emek ikame etmek için kullanır. Aynı şey doğa için de geçerli. Çevre teknolojisini nasıl geliştirirsiniz? Çevrenin bedeli sıfır olduğu zaman çevre teknolojileri, çevre tasarruflu teknolojiler gelişmez. Hiçbir kapitalist, piyasa mekanizması içinde, hiç bir karar birimi sıfır maliyetle kullandığı bir kaynaktan tasarruf sağlamak için bedel ödemez. Onun için çevre teknolojisinin gelişmesi insanlığın çevreye verdiği değer artması, onun için bir bedel ödenmesi ile mümkün. Ancak üreticiler çevre için bir bedel öderse çevre teknolojileri gelişebilir Teşekkür ederim.

Saffet ATİK - Başka soru sorman isteyen arkadaşımız.

Asil ENGİN - (İnşaat mühendisi) Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde çalışıyorum. Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin çalışmalarım, araştırmalarım var. Şimdi, dünyaya baktığımız zaman büyük bir çelişki yaşıyoruz. Teknolojinin belirli ülkeler elinde yoğunlaştığını görüyoruz ve bu teknolojinin belirli ülkelerin çıkarları için veya belirli firmaların çıkarları için kullanıldığını görüyoruz ve bu teknoloji, çevre değerlerini korumadan, dünyaya zarar veren bir durumda. Bunu engellemek de mümkün olmuyor. Bana göre, sürdürülebilir kalkınma bir bütündür. Sürdürülebilir kalkınma, sadece çevre değerlerini korumak değildir. Bütün dünyada bilginin dolaşımının sağlanarak, teknolojinin dolaşımının sağlanarak, belirli küreselleşmelerle, bütün dünyanın her konuda kalkındırılmasıdır; yani, bana göre sürdürülebilir kalkınma, küresel kalkınmayla eşdeğerdir. Bilimin ve teknolojinin bütün insanlar için, bütün kurumlar için kullanılmasıdır. Nerede üretilirse üretilsin, ister Amerika'da üretilsin, ister Çin'de üretilsin, bilim nerede üretilirse üretilsin bütün insanların çıkarına ve yararları doğrultusunda kullanılmalıdır ve bütün insanlar bilimden yararlanabilmelidir. Tabii, sadece bilim demiyorum, sanat, kültür diyorum, spor diyorum; bunun dışında, ekonomi diyorum. Tabii, dünyada iki tane sistem devam ediyor. Bir tarafta kapitalist sistem var, bir tarafta sosyalist sistem var. Her ikisinde de bazı sorunlar var. Kapitalist sistemin de sorunları oldukça büyük, sosyalist ülkelerde de sorunların olduğunu görüyoruz. Bu sorunları çözmek için de, büyük ölçüde bilimsel araştırmalar yapmamız lazım ve çevre değerlerini, bana göre, her yapılan şeyde, ön plana çıkarmamız lazım. Ankara'ya metro yapıyoruz; metro viyadükten geçiyor; ama, onu yeşillendirmeyi, onun altını yeşillendirmeyi çevre değerleriyle bağdaştırmayı düşünmüyoruz. Bu konuda, Peyzaj Mimarları Odası'yla ben konuştum, girişimde bulundum. Bunun dışında daha bir çok şey yapıyoruz; ama, çevre değerlerini unutuyoruz. Tabii, genç kuşaklar için, ben, şunu söylemek istiyorum: Bu suç genç kuşakların değildir. Marksizm onlara öğretmeyenlerindir ve artık, bundan sonra yapılacak her şeyde genel bütünlüğün ilkelerini düşünerek çevre değerlerine önem vermek gerekiyor. Siz, sürdürülebilir kalkınmayı -ben iki hocama da soruyorum- benim bu değerlendirmemin içerisinde mi değerlendiriyorsunuz; yani, sürdürülebilir kalkınma sadece ekonomik anlamda çevre değerleriyle bir bütünleşme midir; yoksa, sürdürülebilir kalkınma, sistemleri ne olursa olsun dünyadaki bütün

Ülkelerin, dayanışma ve yardımlaşma içerisinde her alanda -İran da dahildir buna- kalkınması mıdır; bunu sormak istiyorum.

Doç. Dr. Arslan SONAT - Tabii, kalkınma derim. Ben, iktisadî büyüme terimini kullandım; çünkü, kalkınma terimini kullanınca -sabahki oturumda arkadaşlarım da konuştular- kalkınma çok daha tartışmalı, çok daha geniş bir terim. Tabii, sizin söylediklerinize katılıyorum. Hiç bir sorun yok; yalnız, birtek şeyi söyleyeyim: Bilginin dolaşımı konusunda, bilgi konusunda söyledikleriniz doğru da, teknolojinin serbest dolaşımının sizin istediğiniz sonuçları vereceğini sanmam; çünkü, biraz önce de söyledim, teknoloji belli koşullarda, belli amaçlar için üretilir. Teknoloji nötr değildir. Mevcut teknolojileri alıp- çünkü, teknolojinin serbest dolaşımı derken bu kastediliyor-aynen uygulayarak, istediğimiz sonuçlara ulaşmak en azından bizim açımızdan - tabii, başka ülkeler açısından da öyle de- çok zor; ama, burada onu tartışacak zamanımız yok tabii. Bu, bizim tartışma sınırlarımızın içerisinde, teknolojiye fazla gvenmeyelim; yani, teknolojinin serbest dolaşımına fazla gvenmeyelim. Teknoloji, çok manpile edilmiş bir gelişmedir; iktisadî olarak da, kültürel olarak da...

Benim söyleyeceklerim bu kadar.

Orol ATAMAN - Aynı konuyu bilgi için de sileyemez miyiz; yani, şunu diyorum; Eğer hakikaten piyasada bir değeri varsa, bu, bilginin de aslında serbest dolaşımından söz etmek çok da fazla mümkün değil herhalde.

Doç. Dr. Arslan SONAT - Bilgi için aynı şeyi söylemiyorum. Sabah, Tülay'ın, Fikret'in bilgi fetişizmi kavramına cevap verirken, zannediyorum söylemek istediği birazda oydu. Teknoloji nötr değildir; bilgi nötr olabilir; ama, hangi bilgi; çeşitli bilgiler, çeşitli teoriler var. Çünkü, insan bilgisinden icatlara, teknolojiye geçerken, arada bir yerde, işte o piyasa mekanizmasından, kâr güdüsünden geçiyorsunuz. Bilgi için aynı şeyi söylersek, bütün ömrünü laboratuvarların, üniversitelerin, kitaplıkların bir köşelerinde geçirip kitaplar yazmış, bazen de bir kitaba dipnot olmaktan öte bir şey yapamamış; ama, hiçbir şekilde meta olmamış binlerce bilgi vardır, binlerce insan vardır. Bunlara haksızlık yapmış oluruz. Bilgi, ne zaman metalaşıyor; satın alındığı zaman metalaşıyor. Satın alındığı zaman da, kapitalizmin işine yarayan bilgi satın alınıyor. Bilgi, ondan ibaret değil; ama, mesela, ben, Amerikan kaynaklı kitaplardan çok şey ğreniyorum ve onlara para verilmiyor; yani, bilgi başka bir şey. Bilgi, teknoloji haline gelirken o metalaşma sürecinden geçiyor. Metalaşmış bilgi teknoloji oluyor, yoksa, gerçek anlamda saf bilgi dünyanın her yerinde var; ben ona inanıyorum; onun için, öyle bilgi fetişizmi, Batının bilgisi, Doğunun bilgisi diye bir şey söylemiyorum. O zaman, Batının bilgisi demek yerine, metalaşmış bilgi, kapitalizmin teknoloji haline dönüşmüş bilgisinden söz edersek, haklı oluruz; ama, bilgi çok daha geniş bir kavram. şunun için söylüyorum: İşte, bugün, Amerika diyoruz; ama, Amerikan niversitelerinde bilgi var. Türkiye'den çok daha fazla, çok da açık bir bilgi var.

Orol ATAMAN - şimdi, aslında, tabii, bu bilgi-teknoloji tartışması, söylediğiniz planlama teknikleri ve araçları için de bahis konusu. Tabii, burada gölge fiyatlar kullanmak veyahut intangible goods dediğimiz şeyleri fiyatlandırmak veya planlama kararlarında cost-benefit analizi (fayda-maliyet analizi) dediğimiz şeyleri fiyatlandırmak veya planlama kararlarında fayda maliyet

analizi yaparken de, hep aynı değer yargıları bahis konusu. Çünkü, toplumda, homojen bir toplum varolmadığı sürece, sizin birisi için fayda dediğiniz, toplumda bir başka grup için maliyettir. Bir başka grup için maliyet dediğiniz, ötekisi için faydadır. Doğrusu, toplumdaki bütün sosyal grupların kendi ağırlıklarının neler olduğu ve bu ağırlıklar çerçevesinde planlama kararlarına nasıl etki edebildiklerine ilişkin bir mekanizma ve teori geliştiremediğimiz sürece, klasik sosyal fayda maliyet analizlerinin de planının değer yargılarından öte çok anlamlı sonuçlar doğurması beklenilemez; bu konuda ne dersiniz?

Doç. Dr. Arslan SONAT - Tabii, haklısınız; ben, o konuda da size katılıyorum. Benim söylemek istediğim, iktisadî büyüme diye vurguladığım da oydu. Bu teknikler bu aşamada, yani, çevreye, doğal kaynaklara yapılacak sermaye yatırımlarının marjinal verimliliği azalmadığı süreç içerisinde sadece şunu sağlar: (kısaca) Daha iyi bir çevre ve daha yüksek iktisadî büyüme oranı; yani, bugünkü gayrî safî millî hâsılayla ölçülen büyüme oranı. Ama, bu gayrî safî millî hâsıla da yeterli değil tabii, ama, bunların hepsini birden tartışabilme olanağımız ve zamanımız olmadığı için, iktisadî büyüme diye sınırladım. Ama, bu süreç bittiği zaman, yani, sermayenin bu alandaki marjinal verimliliği azalmaya başladığı zaman, bunu da sağlayamazsınız. Vurgulamak istediğim ikinci nokta da bu; yani, çevreyi korurken, büyüme oranını artırmayı da sağlayamazsınız.

Cevat GERAY - Sayın Başkan, teşekkür ederim bu toplantıyı düzenleyenlere de, birbirinden güzel bildiri sunan değerli arkadaşlarıma da. Şimdi, son oturumla ilgili olarak, tabii, daha önce yapılmış konuşmalarla da birbiriyle bağlantılı sunuşlar dinledik. Son arkadaşlarımız burada olduğu için, onlara yöneltmek istiyorum. Yine, Ayda arkadaş, gerçekten, bu geleneksel planlama anlayışının sürdürülebilir kent yaşamını ve kentsel yaşam kalitesini sağlamakta sınırlılıklarından hareketle dört ayrı yaklaşımı değerlendirdi; fakat, bu yaklaşımlar, temelinde, acaba, birbirini dışlayan mı, yoksa, birbiriyle çelişkili yaklaşımlar mı? Ben de, hem soruyorum hem de yanıtını kendime göre vermek istiyorum. Yoksa, bunların hepsi bir bütünün ayrı ayrı boyutlarıyla ilgili bir yeniden yapılanmayı da içeren bir yaklaşımlar sentezi gibi geldi bana. Bu konuda aydınlanmak istiyorum. Eğer, yanıtlarsanız teşekkür edeceğim.

Arslan SONAT arkadaşımızın da, tabii, çok yere basan ve bugüne değin hep yadsınan planlama konusundaki açıklamaları. Çünkü, şimdi, bize, küreselleşme adı altında dayatılan şey, bildiğimiz planlamaları da sorgulamaya gidiyor. Bu her ölçekteki, hem ulusal ölçekteki hem de kent planlamasına kadar inen planlamaların meşruiyetini, tüzelliğini, haklılığını araştırma açısından bir anlam taşıyor. Burada, sürdürülebilir sözcüğünü Arslan arkadaşımız dikkatle ifade etti; ben de dikkat ettim, yanıtlarında da hâlâ onu sürdürüyor; çünkü, sürdürülebilirlik, farklı bir şey. Sürdürülebilir bir büyüme farklı bir şey; ama, kalkınma çok daha farklı yapısal değişiklikleri de içeren bir yaklaşım. Onun içindir ki, nedense konuşmacılar hiç değinmediler, işe başlarken, biz, Roma Zenginler Klübü'nün, aslında, sıfır büyüme, büyümenin sınırları diye işe başladıklarını da biliyoruz; yani, zengin ülkeler, geri kalmış, işte adına güneşli ülkeleri diyelim, bu ülkelerin kaynaklarını çarçur edencesine kullandılar; kullandılar fakat, sonradan onlara da, birtakım sınırlamalar getirmek istediler ve böylece de bu söylem sürüyor. Sürdürülebilir

kalkınma kavramıyla da, aksine, bu sıfır büyümeden medet umamayan birtakım çevrelerce -onu bütün çıplaklığıyla siz de anlattınız, daha önceki konuşmacılar da değindiler- buna bir çözümmüş gibi getiriliyor. Aslında, bu, yeni dünya düzeninin, özellikle bizim gibi insansızlaşmaya itilen, yabancılaşmaya ya da yalnızlığa itilen bilimlerinde, büyük ölçüde birtakım olumsuz sonuçlar yaratacak biçimde bir söylemi geliştiriliyor. Bu söylemlerden bir tanesi de, işte, sürdürülebilir kalkınma edebiyatı kullanılarak yapılıyor. Şimdi, burada, sizin de değindiğiniz teknoloji var. Teknoloji ne zaman yanlı olur? Teknolojiye kim sahipse, mülkiyeti kime aitse, onun kullanımı. Hangi amaçlar için kullanıldı. Yani, üretim bellidir, belli şeyleri üretmek için teknolojiyi kullanacaksınız. Orada, sizin iktisatçıların söyleyeceği işte hangisi daha az maliyetle nasıl üretilir konularına girmek istemiyorum. Ama, temelinde, bir teknoloji, bir de bu iletişim araçları ki, bilgi yaymada kullanılan şeyler var. Bunlar hep, belli bir yönde topluları yönlendirme için de kullanılma aracı olarak karşınıza çıkıyor. Hatta, şöyle bir şey var: Medya dedikleri bu kitle iletişim araçları o hale geldi ki, artık, bunların mülkiyeti, sahibi kimin elindeyse, (ki bugün de kimlerin elinde olduğunu, Türkiye'deki pazarlamacı basın, işte her şeyi pazarlayan bir basın), bunun mülkiyetini elinde bulunduranların bilgilenmeyle ilgili de belli yönlendirmeler yaptığı bir sav olarak ileri sürülebilir. Hatta, bir demokrasi, yurttaşsız demokrasi diye, yurttaş olmadan demokrasi diye bir kitap var elimde, henüz bitirmedim, bu kitle iletişim araçları yoluyla her türlü dayatmacılığı toplumlara, bizim gibi ülkelere benimsetmek ve buradan hareket etmek. Şimdi, HABİTAT Raporunun eleştirilebilecek bir yanı da, sürdürülebilirlik kavramına gerçi yaşanabilirlik -kentler açısından- diye bir içerik getiriyor; ama, orada da mevcut dünya küreselleşme söylemi büyük ölçüde yansımış, oradan hareket edilmiş görünüyor. Bu açıdan da sizin görüşlerinizi almak istedim Sayın SONAT. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. Arslan SONAT - Ben, size aynen katılıyorum.

Prof. Dr. Ayda ERAYDIN - Şimdi, efendim, Sayın Cevat GERAY'ın sorduğu bir soru vardı; ona, biraz değinmek istiyorum. Bu sürdürülebilirlik tartışmalarını kente taşıyan birtakım çalışmalardan, birtakım yaklaşımlardan bahsetti. Bunlar acaba birlikte ele alınmalı mı, birlikte olan süreçler midir, birbirini yadsıyor mu diye bir baktığımız zaman, şöyle bir noktadan bakmamız lazım. Aslında, kentsel sistemler çok karmaşık sistemler; yani, değişkenlerinin sayısı çok fazla olan şeyler. Şimdi, burada, genel, tamda sınırları belli olmayan bir kavramdan başlıyoruz. Ondandır, bu sisteme, bu kavramı uydurmaya çalıştığımız zaman; yani, adapte etmeye çalıştığımız zaman, ilk önce, o sistemdeki değişken sayısını azaltmanız, bir soyutlama yapmanız, ondan sonra da bu değişkenler üzerindeki ilişkileri belirleyerek, ilk kavramı daha somut düzlemde tartışabilmek için, belirli bir soyutlama düzeyinden geçmeniz gerekiyor. Şimdi, bu yaklaşımların farkları, bu genel sistemi nasıl tanımladıklarına bağlı olarak ortaya çıkıyor ve buradaki soyutlama düzeyleri çok da fazla. Aslında bu yaklaşımların; yani, sadece bir iki değişkene indirmek gibi bir temel çabaları da var. İlkinde bakıyorsunuz, mesela kentsel form tartışmalarında, bütün kenti sadece bir enerji kullanımı ile, sürdürülebilirliğin içeriğini enerji kullanımıyla özdeşleştiriyorum, tek bir değişkene indiriyorum ve o değişkeni azaltmayı amaçlayarak bu işi çözümlüyorum. Yani, ekonomik planlama olsun, kentsel planlama olsun, hangi tür planlama yaparsak yapalım, böyle bir soyutlamaya ihtiyacımız var; ama, bunu çok fazla yaptığınız

zaman, çözümleri daha da kolay; ama, neyi çözdüğünüz biraz tartışmalı. İkinci yaklaşımda, ben kaynakları koruyayım diyorsunuz ve üçüncüsünde atıkları azaltayım diyorsunuz. Tek bir değişkene indirgediğiniz zaman ve bütün planlamayı da o değişkene bağladığınız zaman işiniz rahat, tabii, bunun sağladığı belli bir başarı payı da var. Ama, tüm bu sürdürülebilirliğin içeriğini de tam tanımlayamadığımız bu kavramın neresine ne kadar katkıda bulunuyoruz sorusu, bir miktar açıkta kalıyor. Onun için, tabii, sorularınızı, yan yana sorduğunuz zaman, bunlarla birbirine değişik şekillerde çözümler üretmek mümkün. Yan yana olabilir; ama, bu yan yana oluşları, birlikte oluşları ek bir getiri ortaya çıkarır mı; bu, mümkün değil; çünkü, soyutlamanız ya da bakışınız tek bir değişken üzerinde hareket ettiği için, o soruyu bir başka soruyla bütünleşmiş halde soramıyorsunuz. Burada, aslında, konu biraz daha geniş kapsama girdiğinde, yeni post modern ideolojiler, post modern felsefe geldiği zaman, mesela şu soru da soruluyor: Bu değişkenler nasıl ele alınmalı? Değişkenler arasındaki ilişki mi önemlidir, değişken mi önemlidir? Değişkenlerin zaman içerisinde sürekliliğine nasıl bakılmalıdır? Değişkenin sürekliliği kavramı ne ölçüde anlamlıdır? Her zaman kesiti, acaba kendi içerisinde başka bir ilişkiyi mi içerir, farklı bir ilişkiyi mi içerir? Bütün bunlar, aslında, bir sistem tanımlaması da getiriyor; ama, bu yaklaşımlar bile, şu andaki mevcut paradigmalarımız içerisinde bile ancak kısıtlı başarıları olan çözümler olarak görülüyor. O da, üretildikleri toplum için; tüm toplumlar için değil. Evet, üretildikleri toplumlar ve onun da belirli parçaları için. Teşekkür ederim.

Saffet ATİK - Efendim, anladığım kadarıyla başka soru yok. Süreyi biraz da geçirdik. Ben, sayın konuşmacılara tekrar teşekkür ediyorum. Sizlere de katıldığınızdan ötürü teşekkür ediyorum.

FORUM

Forum Yöneticisi: Oktay EKİNCİ

Konuşmacılar: Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR

Akın ATAÜZ

Arslan Başer KAFAOĞLU

Prof. Dr. Can HAMAMCI

İsmail TÜMAY

Ethem TORUNOĞLU

Oktay EKİNCİ -Sayın Prof. Dr. Can HAMAMCI, Sayın Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR, Sayın Akın ATAÜZ, Sayın İsmail TÜMAY ve TMMOB Çevre Komisyonu Başkanı arkadaşımız Sayın Ethem TORUNOĞLU formumuza konuşmaları ile katılacaktır. Değerli arkadaşlar, takdir edersiniz ki, böyle bir konuda bir forumu yönetme görevi bana verildiğinde, ben, elimde olmayan nedenlerle, konuşmacı olmamama rağmen birkaç cümle ile giriş yapma ihtiyacını duydum. Bu ihtiyacı, birkaç nedenle duydum. Birincisi, uzunca bir süredir bu konular içerisinde üç aşağı beş yukarı bir çalışma yaptığımız için. Bu insanın yapısında var. İnsan doğal olarak bir şeyler söylemek istiyor.

Bir başka nedeni de şu: Doğrusu, benim de kafama takılan sorular var. Sayın konuşmacılar her ne kadar başlığı, sürdürülebilirlik ve teknoloji olarak belirlenmiş ise de, bu önemli toplantının son oturumunda, acaba, bu sorulara da, bir ara yanıt verme ya da tartışma gibi bir ricamızı yerine getirebilirler mi

diye düşündüm. Doğrusu, böyle bir konu bizim TMMOB Genel Kurulu'nda gündeme geldiğinde, aramızda konuştuğumuz çok net bir gerekçe vardı. Aslında buna gerekçe de denmez; ama, belki bir başlangıç söylemi olarak birkaç cümle vardı.

Genelde, bazı kavramların tersi gizlendiği zaman, o kavram daha da önem kazanıyor. Bu şu demek: Kimse, son on yıl, elli yıl veya yirmi yıl veya bu yıl içerisinde sürdürülemez kalkınma diye bir kavramla ortaya çıkmadı; bunu duyan yok. Yani, dünya platformlarında, yayınlarda, şurada, burada, kimse ortaya bu kalkınma sürdürülemez olmalıdır diye çıkmadı; fakat, durum bu idi. Kalkınma sürdürülemez idi; ama, kimse böyle çıkmadı; çünkü, böyle çıkana ahlaksız diye millet saldıracaktı. Bu işin sorumluları da, doğal olarak cesaret edip de, bu söylemle insanlığın önüne çıkamazlardı; ama, bu işin sorumluları vardı. Bu kalkınmanın sürdürülemez gidişinin sorumluları vardı. O nedenle, tersi gizlendiği için, asıl gerçek gizlendiği için söylemde, bizim sürdürülebilir kalkınma kavramı birden bire büyük bir destek buldu, büyük bir coşkuyla karşılandı herkesimde. Doğrusu, ben, bunu şuna benzettim: Örneğin, kimse, Türkiye'de sanata hayır diye birşey söylemedi. Kimse, çıkıp da, ben hayır diyorum diye ortaya çıkmadı; ama, olay bu idi, gizleniyordu. Sanata hayır diye ortaya çıksa, insanlık dışı yüzünü zaten kendisi itiraf etmiş olacaktı. O nedenle, o söylenmediği için, o bir vaka idi, bir gerçektir, sanata evet sloganı etrafında insanları buldu; ama, sanata hayır diyen yoktu. Mesela, desteklersek bu söylemi, dünya savaş günü diye bir gün kutlanmaz, böyle bir günü kutlayan yok. Halbuki, böyle bir gün ilan edilse, kutlayacak o kadar çok insan var ki, o kadar çok tekeli, tröstü, politikacısı, faşisti var ki; yani, dünya savaş günü diye bir gün ilan edilirse, bütün dünya karnavala dönebilir ama, böyle "ahlaksızca" bir şey kutlanmaz. Yapılır; ama, söylenmez, gizlenir; bunun gibi. Onun için dünya barış günü çok önemli. Asıl vaka; çünkü, savaş ortamında olmamız. Dünya barış içerisinde bir dünya olsaydı ve çok güzel, pembe, herkesin birbirini sevdiği, çiçekli, böcekli bir dünya olsaydı, dünya savaş günü ne zaman hiç kimse bunu bilemezdi. Anlatabildim herhalde. Biraz sonra, sanıyorum Yücel Bey anlatacak. Örneğin, ormanları yağmalama yasası diye bir yasa çıkamaz; yani, yasanın başına böyle yazılamaz. Halbuki, son çıkan yasa öyle; ormanları yağmalama yasasıdır! Cesaret edip de, biri, Resmî Gazete'ye ormanları yağmalama yasası diye yazsa, gerçeği ifade etmiş olacak; ama, bu yazı olamaz. Kötü gizlenilir; ama, onun yerine ne denir, işte, "orman köylüsünü kalkındırma" filan gibi birtakım meseleleri gizleyen şeyler yazılır. İnsanlığın aleyhine olan, gelişmenin aleyhine olan, kalkınmanın aleyhine olan, yağmadan yana olan, çıkar çevrelerinden yana olan, kötülüklerden yana olan şeyler gizlendikçe söylemlerde, bunun tersini çağrıştıran ve insanları tersi anlamında umut veren, tersi anlamında sanki bir kapı aralayan, bunun tersi yönünde insanları bir yöne kanalize etme gibi kıvılcımlar taşıyan söylemler önem kazanıyor, işte, galiba, sürdürülebilir kalkınma da böyle bir şey. Bu nedenle, böylesine geniş bir destek görüyor. Fakat, ben hemen şuraya gelmek istiyorum; tabii, Yavuz ÖNEN varken, benim bunu söylemem doğru değil; ama, bizim de üç aşağı beş yukarı emeğimiz var diye söylüyorum, aslında bu kavramı sürdürülebilir kalkınma meselesini TMMOB 40 yıldır söylüyor. Brundtland Raporu filan çıkmadan önce... Bütün böyle şeyler dünyada tartışılmadan önce, TMMOB'nin politikalarında, Türkiye'de duyarlı kesimlerin ya da ülke yararından ve ulusal çıkarlardan yana olan kesimlerin, zaten, gündeminde bu vardı. Bir örnek, geçenlerde bir bilimsel yayında, ulaşım politikasıyla sürdürülebilirlik üzerine

bayağı ciddî bir makale yayımlandı, işte, sürdürülebilir gelişme, sürdürülebilir kalkınma ilişkileri açısından ulaşım politikaları irdeleniyor. TMMOB, bizler, bizden öncekiler, 40 yıldır, 41.yıldayız, Türkiye'de ulaşım politikası demiryolu üzerine kurulmalıdır, 1939'larda, 40'larda, belli nedenlerle durdurulan demiryolu politikası, yeniden Türkiye'de egemen olmalıdır diyor. Bütün uygar dünyada olduğu gibi... Şu, karayolu rezaletinden, şu karayolu bağımlılığından, karayolu tahribatından, karayolu yağmasından bu ülkenin kurtarılması gerekir diyen görüşler, TMMOB'nin yayınlarında, hepimizin yayınlarında dünya kadar vardır. Ben, bu makaleyi okudum. Brundtland Raporundan almış, Birleşmiş Milletler'in herhangi bir konferansındaki bir bildirgeden almış, yurtdışında yayımlanan bir başka İngilizce makaleden almış, gelmiş gelmiş, bizim 1960'lardaki dergilerde bahsettiğimiz sonuca varmış. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, esasen bizim gibi ülkelerde zaten bir anlamda yaşamın içerisinde vardı ve de var olmaya devam edecek. Tabii, Boğaz Köprüsü tartışmalarında da bu sürdürülebilir kavramı vardı. Bir başka örnek vereyim; örneğin, Ziraat Mühendisleri Odası, biliyorsunuz, Toyota-Sa'nın birinci sınıf tarım arazisinde kurulmasına karşı dava açtı. Davayı kazandı; ama, ötekisi fiilî durum yarattı. Şimdi, sürdürülebilir kalkınma tartışması olmasaydı bile Ziraat Mühendisleri Odası bu davayı açacaktı. Yani, memleketin tarım toprakları işgal edilirken, acaba, bu, sürdürülebilir kalkınmaya girer mi girmez mi diye bir tartışma için bekleyerek açmayacak mıydı? Ziraat mühendisleri zaten bu davayı açacaktı. Park Otel davası zaten açılacaktı, diğer davalar zaten açılacaktı. Bu ülkenin değerlerini korumak için sürdürülen mücadeleler zaten yapılacaktı. O zaman, acaba ne oldu; nasıl bir gelişme oldu ki, birdenbire böyle bir kavram bütün bunların üstüne bina edilmeye başlandı ve asıl eksen biraz da kaybedilmeye başlandı diye düşünüyorum. Asıl eksen de biraz unutulmaya başlandı diye düşünüyorum.

Şimdi, buradan, şu noktaya gelmek istiyorum. Galiba, sürdürülebilir kalkınma kavramı, giderek, Atatürkçülük gibi, her yere çekilebilen bir kavram haline getirilmeye başlandı ve bunu özellikle buradaki tartışmacılar çok güzel sergilediler. Mesela, yanımda getirdiğim, bizim şu anda görev süresi bitmekte olan 19 Kasım 1991 tarihli Koalisyon Hükümeti'nin protokolü var. Burada, çevre bahsinde, sürdürülebilir kalkınmayı yaşama geçireceğiz diye bir ifade var. Oysa, bu protokol, mesela otoyolu savunuyor, özelleştirmeyi savunuyor. Şimdi, özelleştirmenin ne olduğunu biliyorsunuz; yani, bizim anladığımız anlamak istediğimiz, bize bir umut kapısı aralayan sürdürülebilir kalkınmanın (bizim anladığımız, Atatürkçülüğü de öyle anlıyoruz diyelim) söyleminin tam dışında bir sürü sayfa var burada, bir sürü şey getiriliyor, özelleştirmesi, otoyolu, hatta termik santraline kadar; ama, bu arada, çevre bahsinde de sürdürülebilir kalkınmaya bağlı olacağız diyor. Galiba, bu kavram, konuşmacılardan biri söyledi, tehlikeli ellerde, yanlış ellerde farklı noktalara gidiyor. O zaman, tartışma şu: Biz, bunun içeriğini doğru doldurup, amacını doğru tespit edip bunun insanlık yararına olan ya da toplumca yararlanan kesimlerine sahip çıkıp, tehlikeli kesimlerin eline teslim etmemek gibi bir görevle karşı karşıya mıyız diye düşünüyorum. Yanılıyor olabilirim; ama, ben konuşmacıların buna da yanıt vermesini istiyorum; çünkü, eğer, tamamen dışlarsak ve onlara teslim edersek, bir çok şeyimizi zaten teslim ettik, böyle bir tartışmanın, böyle bir kavramın da içeriğini, yansımalarını, başlıklarını, onlara teslim edersek, o zaman farklı bir noktalara gidecekmişiz gibi görünüyor. Ben, şu cümleyi söyleyerek sözü hemen Can Bey'e vermek istiyorum: Bizim Azerilerde -benim anneannem söylerdi- bir söz vardır. Derdi ki, "ay oğul; yani,

oğlum, mırt mırt deyinceye kadar de ki, armut..." Şimdi, acaba, özellikle sermaye kesiminin sürdürülebilir kalkınma tartışmalarına baktığımız zaman veya Hükümet Programı'ndaki söylem tarzına baktığımız zaman, bu sakın sürdürülebilir kapitalizm anlamında olmasın; yani, sakın bu söyleniyor olmasın. Öyleyse, şimdiden gardımızı alalım, ne yapacaksak yapalım anlamında acaba bu tartışma, bu sempozyum, belki bir sonuç bildirgesine doğru da gidebilir. - TMMOB ne diyor bu sürdürülebilir kalkınma konusunda kamuoyu bir beklenti içerisinde, O noktada, belki bunu da deşmemizde yarar var diye düşünüyorum ve vaktinizi aldığım için de özür diliyorum. Buyurun Sayın Hocam; söz sizin.

Prof. Dr. Can HAMAMCI - Şimdi, derseniz, Sayın Başkanın son söylediği sözlerden hareket edelim. Acaba, bu, sürdürülebilir kapitalizmi mi getiriyor? Burada bir nokta var, çok doğru, bu kapitalizmin de, aslında makyaj olarak kullandığı en önemli sloganlardan bir tanesi. Kapitalizm, zaten, aslında hoş bir sistem. Kendisini sürekli yenileyebilen ve değişik elbiseler bulan ve her dönemde kendisini demode olmaktan kurtaran bir yapısı var ve kendi kendisini bir şekilde üretiyor. Gayet tabii, 1972'de ilk defa uluslararası düzeyde konu tartışıldı; 70'li yıllar hep bununla geçti ve 80'li yılların başında Birleşmiş Milletler Dünya Kalkınma ve Çevre Örgütü, geniş kapsamlı bir çalışma yaptı. Azgelişmiş ülkelerin uzmanlarını da alan, onların da görüşlerine yer veren bir rapor hazırladı: Brundtland Raporu ve bunun sonunda da törensel bir şekilde "sürdürülebilir kalkınma" ilan edildi; ama, burada, bu dönem içerisinde bir başka şey ortaya çıktı. Çevre sorunları diye yakındığımız her şey -ya da çevresel değerler kayboluyor, ekosistem bozuluyor, geleceğimiz karanlık; bu durum "Sıfır Büyüme" tezinden beri ortada ve kapitalizmin bir ürünüydü. Bunda saklanacak hiçbir şey yoktu; belli bir şey. Bu açıdan bakıldığında liberalizmin, bunun ortaya çıkardığı bir kalkınma felsefesi ve doğal kaynakların acımasızca sömürülmesi; yani, bir tür vahşi kapitalizm ve "kalkınma" olayı var. Bunun önemi de, 1950'lerde ortaya çıktı. Hava kirliliği, su kirliliği önce insanların yaşamını tehdit etti... Bir süre sonra fark edildi ki, yalnız insanların yaşamını bozmuyor, bununda ötesinde, insanların, ihtiyacı olan doğal kaynaklar da elden gidiyor ki bunlar öyle canlı doğal kaynaklar ki, insanların beslenme zincirini oluşturuyor. Buradan bakıldığında, yaşamsal bir sorun ortaya çıkıyor. Çevrenin şu ya da bu şekilde korunması; özellikle sistemin ayakta durması için de gereklidir. Ancak, burada tüm günah, liberalizme yahut da, işte bu kapitalist kalkınma felsefesine yüklenmek istenmedi. Sistem bir bakıma kendisini de kurtaracak ipuçları buldu. Geçmiş, belki, kolay kötülenebilir. Tabii, bugüne kadarki stratejiler, politikalar yanlıştı; önce, bunlar söylendi. Bundan sonra, acaba, biz, kalkınma politikalarımızı, stratejilerimizi gözden geçirelim mi? Geçirdiğimiz vakit neyi görüyoruz? Biz bir tüketim toplumuna gelmişiz, bu tüketim toplumunun belli zararları var. Tüketim toplumunu eleştirmek de kolay. Özellikle Batı'dan başlayan bu tartışmalar, Kuzey Amerika, Avrupa ülkeleri ve Japonya'da gündeme girdi ve bugüne kadar yaptıklarımızdan nasıl bir farklılık izlersek, daha fazla zarar vermeyiz anlayışı gelişti. Önce, bir korumacılık şeklinde çıktı. Arkasından, yalnız korumakla olmaz, kirliliği kaynaktan önleyelim dendi ve özellikle, gelişmiş ülkelerin, Kuzey Ülkelerinin katkılarıyla, konu, uluslararası platforma taşındı. Ancak, taşınırken, çok akıllıca bir iş daha yapıldı, Kuzey günahı yüklenmemek için Güneyi suçladı. Nüfus artışı gündeme getirildi ve denildi ki, "dünyanın sonu karanlık"! Ancak, bu dünya nüfusunun aşırı artmasından kaynaklanıyor.

Yani "Kuzey birtakım yanlış politikalar uyguladıysa, tamam, bunu kabul ediyor ve geriye dönüyor; fakat, Güney bundan sonraki kuşaklar için çok daha fazla bu işte olumsuz katkıda bulunacaktır. Bu nüfus artışının bir şekilde engellenmesi lazım." Amerika kaynaklı bu düşüncenin, kısa zamanda bütün dünyaya ve uluslararası örgütlere de sirayet ettiğini görüyoruz. Tabii "nüfus artışı çok iyi bir şeydir" demek belki doğru bir şey değil; ama, aynı kefeye konularak, Kuzeyi ve Güneyi sanki dünyanın sonunu hazırlamakta eşitmiş gibi göstererek, az gelişmiş dünyayla gelişmiş birlikte suçlamak herhalde pek doğru değil. Nitekim, bu insancıl çevre bilim ya da human ekoloji akımını destekleyenler, bir süre sonra eski cazibesini kaybettiler. Ancak, başka bir şey bulmak gerekiyordu. Bu arada, tabii, kapitalizmi, kapitalist sistemi suçlarken belli parantezler de açmak lazım. Kapitalizmi kendi içerisinde onarmak isteyen ya da kapitalizmin bir şekilde ehlileşmesini isteyen bazı görüşlerde sosyal demokrat kökenli ya da işte, kapitalizme biraz daha sosyal içerik kazandırmak isteyen görüşlerde, bu kez bir başka şekilde; yani, tüketim toplumunu eleştirerek sürdürülebilirlik mümkün müdür, bunu gündeme getirdiler, ve dendi ki, öyle bir kalkınma olsun ki, dengeli olsun. Dengeli olması ne demektir? Vahşi kapitalizm döneminde yaptığımız hataları yapmayalım, kaynakları daha akılcı, daha rasyonel kullanalım ve kaynak tükenmesin; yani, "Sıfır Büyüme" tezinde olduğu gibi kalkınma sifıra inmesin. Şimdi, böyle bir tezle ortaya çıktığınız vakit, bunun bir insancıl etiketi var. Uluslararası düzeyde işbirliğini savunuyor. Uluslararası düzeyde işbirliği ise, Kuzey ve Güney arasındaki işbirliğinin yeni bir boyutta ele alınmasıdır. Kaynak kullanımında daha adil davranılmasıdır ve işbirliği yaparak mevcut sorunların üstesinden gelmektir. Şimdi, tabii, söylem olarak güzel; ancak, bildiğimiz bir şey var: Bunun yürümediğini Birleşmiş Milletlerin Brant Komisyonu'ndan biliyoruz. Kuzey ve Güney arasındaki diyalog hiçbir zaman için çözülmedi, her seferinde yeni sorunlar ortaya çıkardı.

Bir diğer nokta, savaşlar. Dünyanın hemen hemen pek çok yerinde hiçbir şekilde sona ermeyen yerel savaşlar sürüyor. Şimdi, bu ikisini göz önünde tutarsak, Brundtland'ın Sürdürülebilir Kalkınma ya da Ortak Geleceğimiz Raporu'nun girişinde yazdığı sözler çok doğru. Diyor ki: Burada bizim öngördüğümüz düzelmelerin olabilmesi iki temel koşula bağlıdır. Bunlardan birincisi, Brant Komisyonu'nun çalışmalarının ve arkasından Palme Komisyonu'nun çalışmalarının başarıyla sona ermesi; yani, Kuzey'le Güney diyalogu bir şekilde anlaşmayla sonuçlanacaktır. Kuzey elindeki kaynakları Güneye aktararak, uçurum azalacak; öbür taraftan da, yeryüzünde savaşlar sona erecektir. O açıdan baktığımız vakit, tabii, olayın zor olduğunu görüyoruz; yani, sürdürülebilir kalkınma raporunu dünyaya sunan komisyon başkanının bile olaya o kadar iyimser bakmadığı ortaya çıkıyor. Önce bunlar düzelir, sonra, "sürdürülebilirlik" tartışılır. Şimdi, sürdürülebilirliğin tartışılmasında bir başka nokta; ki, sanırım oturumumuzun başlığı da o, "teknoloji". 1900'lü yıllar, teknolojinin en büyük atılım yaptığı yıllar. 1950'lere geldiğimiz vakit, o güne kadar ki, teknolojiyle kirlettiğimiz dünyayı, bundan sonraki gelişmelerle düzelterebiliriz savları da ortaya atıldı; yani, teknolojinin gelişmesine, bilgi birikimine, teknik birikime, fazlasıyla güvendik. Büyük haklılık payı da var; onu da yadsımamak lazım. Muhtemelen, bugün temiz teknolojiler diye adlandırılan teknoloji, çevre sorunlarının önlenmesinde, yenilerinin ortaya çıkmamasında da yardımcı olacaktır. Ancak, teknoloji, bunları çözecek tek çözücü araç gibi görünüyor, ama teknolojiye kim sahip? Teknolojini sahibi yine Kuzey ve teknolojisini transfer etmeye de çok fazla

tarafıta değil. Teknolojiyi transfer ediyor, ama hangisini; eskimiş olanı, işine yaramayanı, daha doğrusu kirletici olanını. Israrla, bir taraftan evre sorunlarının global sorunlar olduğu ortaya konuluyor. Giderek günümüzdeki küreselleşme savlarının desteklemek için çevreden çok da yararlanılıyor. Doğru, evre sorunları küresel sorunlardır; ama bu küresel sorunların niteliğini kavrayıp da dünyaya ilan eden zengin ülkeler, sanki, bu doğru değilmiş gibi, elindeki kirletici teknolojiyi dünyanın başka yerlerine transfer edip, kendi sınırları içerisinde mevzuatı gereği, tüzel düzenlemeler gereği yapamadığı faaliyetleri diğer ülkelerde yapıyor. şimdi, aslında, bindiği dalı kesiyor; yani, dünyanın kirlenmesi sahiden temel sorunsa, bunu önlemek gerekiyorsa, dünyanın kirlendiği nokta, ha Amerika Birleşik Devletlerimden başlamış, ha Afrika'nın ya da Uzak Asya'nın bir kenarından, atmosfer ya da su açısından veya hidrolik döngü açısından baktığımız vakit bunda bir fark yoktur. Burada, aslında Batı'nın büyük bir şaşkınlığı var, ne yaptığını çok fazla bilmiyor. Tabii, Batının şaşkınlığı kapitalizmin kendisinden kaynaklanıyor. şimdi, bir taraftan homoekonomikus gibi düşünecek, karını kısa vadede azamiiye çıkaracak, öbür taraftan da, çevreyi korumaya çalışacak! Bu çelişkiyi ozmek mümkün değil. Zaten, sürdürülebilir kalkınma üzerinde yeni yöntemler arayan bir çalışmada, diyor ki: "Sürdürülebilirlik belki, Batı dünyasının da savunabileceği bir tez olabilir; ama, önce, liberalizmin yenisinden de vazgeçmek gerekir. Yani, bunun çevreye eskisinden daha güzel bir şey yapacağı yok. Artı, yeni dünya düzeni savını bırakmak gerekir ve her halkrda bugün uluslararası piyasada çok moda olmasa bile, tekrar sosyal içerikli düşüncelerin uluslararası düzene egemen olması gerekir ki, belli düzenlemeler yapılabilsin". Bu da işin bir başka boyutu, gerçek yanı ve sürdürülebilirliğin olacağına çok inandığımız Rio Konferansı'nın sonulanışı, oradaki kararlar, bize bunu kanıtladı. Rio'ya büyük bir umutla hazırlandı insanlar. Gerçekten, dönemsel olarak da çok uygundu. Sovyetler Birliği dağıldı, soğuk savaş sona erdi. İnsanlar bir anda, (tabii, çok saf; ama, insanlar iyi şeyler düşünmek isterler kuşkusuz artık, bu kadar fazla silaha ihtiyaı olacağını zannetmeyerek dünyanın, bu kadar gergin bir ortamda olmayacağını; tersine, evre gibi, insan hakları gibi, demokrasi gibi değerlerin 21. yüzyıla egemen olacağını düşündü ve 1987'nin sürdürülebilir kalkınma sloganıyla beraber, dş m, gerçek mi onu da çok fazla irdelemeden Rio'ya coşkuyla hazırlandı. Rio'da güzel talepler de vardı: her gelişmiş ülkenin kendisine bir az gelişmiş ülke bulup, onu pekala destekleyebileceği, teknolojisini transfer edeceği; yani onu da gelişmiş bir düzeye getirebileceği isteniyordu. Az gelişmiş ülkelerin bu savları, ne yazık ki, işlemedi. Belki, Türkiye açısından iyi oldu; çünkü, Türkiye o zamanki yöneticilerimizin görüşleri doğrultusunda -şimdi de değiştiğini zannetmiyorum- gelişmiş ülkeler sırasındaydı; yani, biz de bir az gelişmiş ülke alıp, bu ülkeye yeni teknolojilerimizi ve kaynaklarımızı transfer etmek zorunda kalacaktık! Bu yükümlülükten kurtulduğumuz için belki şanslıyız diyebiliriz; ama, şu ortaya çıktı ki; tek kutuplu bir dünya yaşamak, soğuk savaştan daha iyi değilmiş! Konferansa son dakikada Amerika geldi, istediklerini dikte etti ve bütün çalışmalar, uzman çalışmaları, iki yıl boyunca süren çalışmalar, bir çırpıda ortadan kalktı. Ne oldu? Teknoloji yine onların tekelinde. Verecekler mi; hayır, parasını derseniz alırsınız; çünkü, fikri haklar var, patent yasaları var, şu var bu var... şimdi, GATT ve Uruguay döneminden sonra da, bunları yeni baştan düzenlemek, sanırım hiç de kolay olmayacak. O halde, teknoloji var, umut olan bir teknoloji var; ama, bu umudun pek de kolay gerçekleşmeyeceğini gösteren bir dünya düzeni var. Bu erevdede, tabii, gelecekte bir şeyler

bekliyoruz. Teknolojinin tüm insanlığın hizmetine eşit, aynı zamanda, aynı değerde sunulacağını da pek sanmıyorum. Çünkü, içerisinde bulunduğumuz sistem pek kolay kolay da çatlayacağına benzemiyor. Belki, mücadele önce sistemden olacak, ondan sonra, sistemi belli noktalarda nasıl çatlatabiliriz, nasıl bu kapı açılabilir bunu düşünmek gerekecek. Sanırım, "sürdürülebilir kalkınma" tezi bir kenara atılmamalı, muhakkak bir yerinden yakalamak gerekiyor; ama, bu çerçevede de, sorunun, sadece bir teknik çevre sorunu değil; fakat, ciddi ideolojik boyutları da olan bir siyasal ekonomik mücadele olduğunu da unutmamak gerekiyor. Teşekkür ederim Sayın Başkan.

OktaY EKİNCİ - Biz teşekkür ediyoruz. Buyurun Sayın KAFAOĞLU.

Arslan Başer KAFAOĞLU - Sayın Başkan, değerli dinleyenler; biraz önce Sayın İkinci, terimlerin nasıl gerçek manasının gizlenmek istenildiği zaman tersine çevrilip meşrulaştırıldığını anlattılar. Şimdi, zaten, dünya hele Türkiye çok büyük bir bilgisizlik çağı yaşıyor. Bilgi çağı filan diyorlar; ama, dünya bir ortaçağa girmek üzere veya girmiş. Örneğin, bizim basınımızın bir baş yazarı var, televizyona filan da çıkar; çok meşhur rekor ücretler alır. Bu Brüksel'e gitti, o sırada Başbakanımızda Brüksel'de. Diyor ki: Bizim Başbakanımızın çok meşhur olması sadece kadın olmasından değil, ne var, Norveç Başbakanı kadın ama kim tanıyor? Kim tanıyor dediği: Brundtland. Birleşmiş Milletlerin Çevre Raporu'nu yazan hanım. Bu kadar bilgisiz. "Sürdürülebilir Kalkınma"yı anlatacaksınız bu herife; (hakaret davası açarsa da varım,) ondan sonra da, bu Türkiye'yi aydınlatacak ve bu basınla bir işler göreceksiniz. Gerçekten hazin bir şey. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, bazılarının sandığı gibi, yeni bir tabir, yeni bir tanım değildir, ilk olarak Hindistan planlamasında, (Sn. İkinci daha TMMOB kurulduğundan beri diyor ama) TMMOB kurulmadan önce, biz, Hindistan planlamasını okuduğumuzda, sürdürülebilir kalkınma kavramını kullanırdık, o manada kullanırdık; yani, bir ekonomi birden müthiş borçlanır, yatırım yapar, ondan sonra borç faizleri gelir, sürdürülemez olur anlamında. Onun için kolay yerleşti, kolay kabul olundu bu tabir. Planlamada böyle bir tabir vardır; Sovyet planlamasının dışında, Batılı ülkeler, Dünya Bankası kanalı ile az gelişmiş ülkelere bir nevi plan empoze ettiler. Bize de geldi o. Biz, Planlamada çalışırken, hep, bu, Hindistan planlarının anlayışını okuduk. Biz, uzman olarak, uzman muavinlere, işte, Yalçın KÜÇÜK'e, Tülay'a filan, hep al bunları oku derdik. Onları örnek alırdık. Orada, çokça sürdürülebilir kalkınma deyimleri vardı. O deyim, sonra, Brundtland Raporu ile ortaya çıktı. Belki de Birleşmiş Milletler'den bazı uzmanların kopyasıyla; çünkü, Norveçli tanıdığım profesörler var, "Brundtland'in böyle bilimsel işlerle pek ilgisi yoktur ona birileri yazmıştır." diyorlar. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, biz, ilk olarak HABİTAT toplantısında karşı çıktık. Şimdi, bu toplantıya gelmediği için, bana selamlarını ve özürlerini bildiren SOS kuruluşumuzun Başkanı Türksen Başer KAFAOĞLU, biz, "sürdürülebilir kalkınma tabirini hiç kullanmıyoruz ve kullanmayacağız." dedi. Bunu en güzel şekilde, Arslan SONAT'ın bahsettiği kitapta, David Pears (büyük çevreci, bugün dünyanın sayılı çevre bilimcilerinden, ekonomistlerinden) söylüyor. Sürdürülebilir kalkınmayı herkes bildiği gibi yorumluyor ve her kılığa sokuyor, onun için, ben, kullanmayacağım diyor. Biz, yaşam kalitesini tavsiye ettik, HABİTAT Millî Komitesi'nde. Onu, pek de dikkate almak istemediler, "yaşanabilirlik" adı altında bir kavram koydu Millî Komite'nin Yürütme Kurulu. Ne girerse girsin, yaşanabildiğin de içeriği anlatılmadıkça, çokça oraya buraya çekilir tarafı var. Anlatılmak istenen şu:

Eskiden beri ekonomide, sadece, insan sosyal çevre bakımından değil, ekonomik olarak da önemli bir olay oldu. Biliyorsunuz, üç üretim unsuru vardır: Doğa, sermaye, emek. Sermaye ve emek paralı, doğa parasız. Bütün iktisat teorileri buna göre kurulmuş; fakat, insanlar doğayı o kadar berbat ettiler ki, doğa isyan etmeye başladı. Gerçi, Ricardo'da, Malthus'ta azalan verim kanunları vardı; ama, hiçbir zaman, yeni zamanlar kadar tabiat insana isyan etmedi. O zaman, bazı ekonomistler, doğanın da ön plana çıkarılmasını istediler. İşte, ilk önce, Brand Raporu, arkasından Palme Raporu, arkasından Brundtland Raporu. Bunlar, demin Oktay EKİNCİ'nin çok güzel belirttiği gibi, dünyanın gelişmiş ülkeler tarafından yağmasını gizlemek için bulunmuş çok güzel bir formülle, dünyaya sunuldu. Yalçın KÜÇÜK'ün bir kitabı vardır. Orada der ki: "Abdülhamit'in en önemli hususiyeti de, kurtlar gibi uluması. Kurtlardan korkacağı, ondan çekineceği yerde, onlar gibi uluması, onların söylediği lafları söylemesi." Halbuki, dünyanın yağmasından en büyük sorumlu, aslında, yağmayı mesela hammaddelerin tüketilmesi anlamında alırsak, gelişmiş ülkeler; yani, dünya nüfusunun %19'u. Bakın, bunlar ne yapıyor.

Alüminyumun %86'sını, kimyasalların %86'sını, kağıdın %81'ini, demir çeliğin %80'ini, kerestenin %76'sını, etin %61'ini, enerjinin, kaynak suyunun %42'sini; yani, doğanın suyunun bile %42'sini, bu imtiyazlı %19 kullanıyor. Ve dönüyor oraya buraya, "siz fazla nüfus artırıyorsunuz, önünüze bakmıyorsunuz, sürdürülebilir kalkınma yapın" filan diyor. Bu, olacak şey değil! Ve dünyadaki iki büyük tahrifle, sapıtmayla devam edeceğim. Bunlardan birincisi dünyanın bilgi çağı olduğu yolundaki büyük yalan! Aslında, bunun, İngilizcesi "Information age". Ancak, bizimkiler Batı'dan da ileri gidip, bunu, bilgi çağı diye çevirdiler. "Information" ın bir anlamının bilgi olduğu da doğru; ama, o bilgi başka bilgi, yaratılmış bilgi, arınılarak çıkartılmış bilgi değil, oluşmuş bilgiyi nakletme manasında bilgi bu "information". Asıl, haberleşmedir "Information". Hepiniz bilirsiniz; fakat, bizimkiler biraz daha dokunulmaz olsun diye, onu, bilgi çağı diye çevirdiler. Halbuki, dünyada, bilgi çağı filan yok! Einstein'dan bu yana bilimin adım attığı yok ve bazen bu buhrandan kurtulmak için, gen fiziğinde şöyle oldu, karnındaki çocuğu bilecekler filan filan gibi laflar atılıyor; sonra, bir sene sonra unutuluyor. Dünya, tam bir ortaçağ tavrı içerisindedir. Bilgisizliğin prim gördüğü bir dönem içerisindedir. Teknolojik ilerleme, bilgi sayılmaz -demin Arslan SONAT'ın çok güzel söylediği gibi- teknoloji başka şeydir. Bilimsel verilerin pazarlanması ve pazara çevrilmesi, fiyatlanması demektir. Nereden belli bilimin ilerlemediği; çok şeyden belli. Bir kere, bilime, hiç uymayan şeylerin gelişmesinden belli. Nedir bunlar; dinsel yobazlık. Sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada geliyor. Erbakan olayı bir rastlantı değil. Bütün dünyada dinsel yobazlık yayılıyor. Milliyet yobazlığı ilerliyor ve büyücülük ilerliyor. Bugün, meslek grupları içerisinde, Amerika'da, en çok kazananlardan biri, büyücüler, falcılar. Bilimin olduğu yerde, bunlar ilerlemez ve bizimkiler böyle bir zamanı, bilim çağı diye kutsuyorlar. Olacak şey değil tabii...

Şimdi, ikincisi globalleşme. Globalleşme nedir? Globalleşme, gümrüklerini aç, ben geliyorum demek! Dünyada büyük bir anlaşma oldu, GATT değişti, dünya ticaret organizasyonu diye bir örgüt kuruldu. Bu örgütün anlaşması Büyük Millet Meclisi'nden geçti; fakat, Türkiye'de, kimsenin haberi yok! Hiç önemi olmayan Gümrük Birliği saatlerce, günlerce tartışılıyor. Gümrük Birliği'ne girmekle, Türkiye'nin şimdiki durumunda hiçbir değişiklik olmaz. Zaten, Türkiye, şimdi, Gümrük Birliği'ne girmiş gibidir. Onlar, 1973'te gümrük birliğini kaldırmışlar, biz kaldırırız diyoruz, %4'e kadar getirdik, fonları filan da

bırakacağız. Yılbaşında bitiyor zaten. Tasdik etse de bitiyor, etmese de bitiyor. Gümrük Birliği'ne, biz, aslında 1973'te girmişiz. 22 senelik Katma Protokol imzalandığında. Halbuki, bir Dünya Ticaret örgütü var ki, kimsenin haberi yok. Bu çok daha beter bir şey. Burada, artık tarım himayeleri 10 senede kalkıyor, tekstil himayeleri 10 senede kalkıyor. Mesela, Avrupa Birliği'ne değil, Gümrük Birliği'ne girdiğimizde, sanıyorlar ki, tekstili, serbestçe ihraç edeceğiz. Yok efendim; Dünya Tekstil Anlaşması var; o, 2002'de bitiyor ve bazıları sanıyorlar ki, birçok eşyalar ucuzlayacak; hayır! Mesela, yatırım malları pahalalanacak; çünkü, Gümrük Birliği demek, içeride sıfır tarife, dışarıya ortak tarife. Halbuki, biz, yatırımlarda ne yapıyoruz, ithal ettiğimiz Avrupa Birliği tarafından da ithal ettiğimiz eşyaları, yatırım mallarını sıfır gümrükle ithal ediyoruz. Avrupa Birliği'ne girer girmez bu madde düşüyor. Onun için, yatırım malları, yol makineleri filan, Avrupa'nın ortak tarifesiyle Türkiye'ye gelecektir. Mesela, Amerika'dan gelen yatırım malları pahalalanacaktır, Japonya'dan gelen yatırım malları pahalalanacaktır. Bunu, hiçbir profesör filan da söylemiyor, işte, çok önemli tenkitler var; işte, alınan kararlara katılmadığımız halde, onlara uymak filan gibi; bunlar çok önemli şeyler; fakat, bir de böyle şeyler var. Birçok kimse, ucuz otomobil alacağız diye düşünüyordu; sonra, bir kararname çıkarıldı 1000 santilitreden yukarı silindirler de korumaya tabi oldu. Ucuz otomobil rüyası da kalktı; ama, bu, hâlâ, Avrupa Birliğine girdin girmedin, sen girdin ben girmedim, ben çok çalıştım, Mesut Yılmaz mâni oluyor; yok efendim ben mâni olmuyorum; zaten, bizi, ondan daha ilerisini yaptık. Avrupa Birliğine Turgut Özal zamanında biz müracaat etmiştik, bunlar kim oluyor... Bunlar, hiç önemi olmayan şeyler; ama, bir Dünya Ticaret Örgütü var (WTO) ona göre, artık, çevrecilik kalmayacak diyebilirim. O, onlarla bağlayacağım çok önemli bir şey. Şimdi, size, bazı olaylar anlatacağım. Kanada, balık serveti tükeniyor. Bütün dünyada balık serveti tükeniyor, onu söyleyeyim, insanlar balıkları bile yok ediyor. Bugün Marmara Denizi filan kirleniyor diye üzülüyoruz. Hiç üzülmesin kimse, dünyayı düşünürsek, okyanuslar kirlenmiş, okyanuslarda balık tükeniyor. Diyor ki: "Ben, şu balıkları gelip avlamasınlar veya avlarsa, gelsinler, burada, balık değerlendirme fabrikalarına versinler, ham balık olarak ihracına yasak koyuyorum". Neden? Çevre koruma amacıyla; fakat, Amerika GATT'a gidiyor, GATT, bunun yasadışı olduğunu söylüyor ve bu koruma kaldırılıyor. Çevre korumaya karşı gelen bir karar. Sürdürülebilir kalkınmanın sadece ticaret kısmı işliyor. Ticaretin genişlemesi; yani, kalkınma kısmı işliyor. O da, kalkınma mı değil mi? Yalnızca, dış ticaret kısmı işliyor. Başka bir şey; tropikal ağaçlar var. Bunlar, tropik yerlerde yetişiyor. Kerestesi sert ağaçlar ve bunlar diğer yerlerde yetişmiyor ve en büyük tüketicisi de zengin ülkeler. Örneğin Japonya, Amerika gibi... Bunlar, dünyada bitiyor, öyle yağmalamışlar ki, ormanları tüketiyorlar. Amazon Ormanları... Biliyorsunuz, Danimarka genişliğinde her sene orman tükeniyor ve bu dünyanın iklimini değiştirecek bir yıkıntı; çünkü, dünyada beş ağaçtan biri, amazon ormanlarında. Dört ağaç sayıyorsunuz, beşincisi Amazon ormanlarında ve bunu korumak için, Zaire gibi, Malezya gibi ülkeler tedbir alıyorlar. Ancak, burada işlendikten sonra ihraç ediliyor; çünkü, az kesiliyor o zaman diyorlar. Japonya GATT'a gidiyor ve iptal ettiriyor. Sürdürülebilir kalkınma Birleşmiş Milletler'ce gündeme getirilen bir ilke. Bu ilkenin Birleşmiş Milletlerin diğer bir teşkilatı GATT tarafından nasıl yorumlandığını en güzel anlatan iki örnek, bunlar çoğalacak. WTO (World Trade Organization) Türkiye İmzaladı bunu, 2000 yılında yürürlüğe giriyor. Böylece, Ortak Pazar'a, Avrupa Birliği'ne girmenin de tadı

kalmadı. Biliyor musunuz ki; Avrupa Birliği, GATT'a aykırıdır. GATT'ta bir tadilat yapılarak, Birleşmiş Milletlerde, Avrupa Birliği, o zamanki adıyla Ortak Pazar kurulmuştur; gümrük blokları, ortak pazarlar, bundan müstesnadır diyerek kurulmuştur. Bir yandan o yapılıyor, bir yandan dünya globalleşsin diyorlar, bir yandan milliyetçileşiyorlar. Nasıl milliyetçileşiyorlar? NAFTA'yı kuruyorlar; yani, Oktay EKİNCİ'nin söylediği gibi, iki türlü dil kullanıyorlar, Refah gibi... Bir, kendisinin hakiki dili, tamamen milliyetçi. Size, şunu da söyleyeyim: Bundan iki üç ay önce, Ekonomist Dergisinde bir yazı vardı: Herkes sanıyor ki, millî hükümetlerin yerine Avrupa Birliği geçecek. Katiyen öyle değil, Avrupa Birliği yok gibi bir şey önemli konularda. Ben, kendi mesleğimden biliyorum. Muhasebe genelgeleri var, yönergeleri var. 1979'da kabul olunmuş bu yönergelerden bir tanesi var ki, sadece üç ülke ratifiye etmiş. Dış ticarete geçiyor; bakmayın siz vergi kanunlarında filan -KDV hariç- ayrı sistemler işliyor; bir yandan kendi millî çıkarlarını koruyorlar, biryandan yelken kürek Dünya Ticaret Örgütü diye uğraşılıyor, biryandan NAFTA'yı kuruyor. Bu ne perhiz, ne lahana turşusu... işin tuhafı da, az gelişmiş ülkelerin buna inanmaları. Çok teşekkür ederim.

Oktay EKİNCİ -Buyurun Sayın Yücel ÇAĞLAR.

Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR - Ben, zamandan kazanmak için, hemen sorayım, salonda, planlamacı, mühendis, mimar olmayan kaç sayın dinleyicimiz var? Bayağı çökmüş. Şimdi söyleyeceklerimin karşısında öteki arkadaşlar kusura bakmasınlar, çünkü, biraz kol kırılır, yen içinde kalır gibi bir beklentiyle konuşacaktım. Şimdi, o durum da olmayacak. Sayın Başkan, bizi, TMMOB üyeliğinden herhalde atmazsınız? Şunu söylemek istiyorum; ama, önce Sayın Başkan, konuşma süresi açısından da bir kıyak geçerse, çok güzel bir şey söyleyeceğim. Biz, kavramların tersini, çok gündemde tutuyoruz. Bunlardan bir tanesi, "sürdürülebilir kalkınma", bir tanesi de "çevre" kavramı, insan hakları, demokratikleşme değil mi? Buralarda çok kolay düştüğümüz -amiyane deyimiyle- bir tezgâh var; ona, daha sonra geleceğim; ama, forumumuzun konusu bağlamında konuşurken, şu iki saptamayı tartışmanıza sunmak istiyorum. O da şu: Bizim gibi ülkelerde bazı meslek kümeleri karikatürleştiriyor. Bunları iki grupta topladım ben: Bir tanesi, kuram üretmesi gereken bilim dallarıyla uğraşanlar ya da bu alanda yetişmiş insanlar, sosyal bilimler, siyaset bilimcileri gibi. Bir de, teknoloji üreten kesimler; yani, mühendisler; yani, bizler. Çok büyük ölçüde, hayatta olup bitenlere, marjinalleştirmemizi, marjinal kaldığımızı düşünüyorum. Bu bağlamda, söyleyeceklerim, belki sabahdan beri yapılan tartışmaların entellektüel düzeyini düşürecek; onun için de kızmayın lütfen. Düşün diye de düşünüyorum! Şu nedenle düşün diye düşünüyorum. Sayın Başkanın açış konuşması sırasında söylediği kavramın öncesi, tam da benim söylemek istediklerim. Yani, biz, adam gibi mühendislik, adam gibi mimarlık, plancılık, sosyal bilimcilik yapabilirsek, şu tartıştığımız kavramın gündeme gelmesi mümkün değildi ve biz, bunu, (o marjinalleşmiş diye tanımladığım bir kesim), uzunca bir dönem yaptık, halen de yapıyoruz; ama, o tanımın gereği, onun doğal uzantısı olarak da, bir türlü toplumsallaşamıyoruz. Marjinalliğimiz, büyük ölçüde sürüyor. Sürdürülebilir kalkınma kavramında, iki başlığı mühendislik uğraşısı açısından ve dolayısıyla da teknoloji uğraşısı açısından sorgulamamakla birlikte, değinmeden de geçemeyeceğim; ama, bir boyutu

çok önemli. Zaman zaman başka konuşmacılar da söyledi. Nerede, nelerin, ne kadar sürdürülebilirliğinden mutlaka dem vurmamız gerekiyor, mutlaka bu tartışmayı yapmam iz gerekiyor. Kalkınmada, kimlerin, hangi yörelerin, bölgelerin, hangi sınıfların... Yine, bunlardan söz etmemiz gerekiyor; ancak, bunları yaptıktan sonra, bunlara yanıt verdikten sonra Sayın ERAYDIN'ın da vurguladığı gibi, bir sürdürülebilir kalkınma kavramına somut içerik kazandırabileceğiz. Buna, çok disiplinli bir yaklaşım -yanlış anlamadıysam öyle vurgulamışlardı- belki bir çözüm getirilebilir. Yine bu kavramın içerisinde, benim bir türlü açıklayamadığım iki soru var: Tanımda, o ünlü raporda şöyle deniliyor: "Kaynakların şimdiki ve gelecekteki gereksinmelerin karşılanabilmesine olanak verecek şekilde kalkınma."

Burada, iki soru alanı var. Birincisi, şimdiki gereksinmenin karşılanması. Şimdiki gereksinme ne, kimlerin gereksinmesi, niteliği ne, dağılımı ne? Gelecek; gelecek kuşaklar; hangi kuşağa kadar gelecek? Bunları pek de sorgulamadığımız düşüncesindeyim. Ancak, bu tanıma, bugüne kadar, şu saate kadar yapılan tanımlamaları, anımsatmaları göz önünde bulundurduğum zaman, elimizin altında şu alt başlıklar çıkıyor: Bir, bizim bu işi yapabilmemiz için, varsayalım ki, Sayın Başkanın ve Sayın KAFAOĞLU'nun ve daha önceki konuşmacıların söyledikleri gibi başka saptırmacı amaçlar yok, yaşayabilme koşullarının ortamının canlılığını sürdürmesini istiyoruz. Herhalde, şunu yapacağız: Bir, doğal kaynakların stoklarını korumaya çalışacağız. Bunu nasıl yapacağız? Ya yerlerine ikame edilebilir başka kaynaklar bulacağız veya öbür kaynakları çok tasarruflu kullanacağız ya da kaynakları artıracacağız, var olan kaynakların yanına, yeni kaynaklar koyacağız. Peki, bu, ne hizmeti? Ne tür bir uğraşı? Herhalde, mühendislik ve onunla birlikte, teknoloji üretme, işte bu noktada, gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkeler ayırımı yaptığımız zaman, farklı bir noktada olduğumuzu düşünüyorum; yani, çok genel, global bir şey söylemememiz gerektiğine inanıyorum. Çevre sorunları, gelişmiş ülkelerde de var, az gelişmiş ülkelerde de var; fakat, az gelişmiş ülkelerde, sürdürülebilirlik koşullarından bir tanesi, yok etmenin, yok edilmenin önüne geçilmesi. Bu toprak olabilir, orman olabilir, biyolojik çeşitlilik olabilir, değer yargıları olabilir... İkincisi, bunların şu ya da bu şekilde niteliğinin değişmesini; iki eş anlamda kurabiliriz, eş anlamlı da sayabiliriz. O zaman, yine, nereye dönüp gelebiliyoruz. Bunu yapabilmemizin gereklerinden bir tanesi nedir; yine, mühendislik. Tabii ki, bunu yapma tarzımız çok önemli ve bunu kararlaştırdığımız, bunun en etken yolunu bulduğunuz zaman, karşımıza işbirliği yapmamız gereken başka disiplinler, başka meslek alanları da çıkacak; ama, yine teknoloji boyutunda sorguladığımız zaman, gerek üretme gerek aktarma gerekse kullanımının yaygınlaştırılması söz konusu olduğunda, mühendislere yine -ki, bu mühendisler sözcüğünün içerisinde bildiğimiz, mühendisler, plancılar ve mimarları katarak söylüyorum- çok önemli işlevler düşecektir. Ancak, Türkiye'de -bir az gelişmiş ülke örneği sayarak konuşuyorum- bunun ciddi engelleyici yanları var. Ciddi bir şekilde bu işlevimizi yerine getirmemizi engelleyen nedenler var. Bunların bir kısmı bizim dışımızda, bir kısmı, bizim içimizde; ama, buna gelmeden önce, bir şeyi daha vurgulamak istiyorum: Bizim gibi ülkelerde çevre sorunlarının niteliği ya da sürdürülebilirlik koşullarını sağlamanın en önemli koşulu, belli başlı kaynakların, canlı yaşamın sürdürülebilmesi yönünden önemli olan kaynakların korunması ve geliştirilmesi.

Burada çok farklı bir durum çıkıyor, gelişmiş ülkelerden farklı olarak,

anladığımız anlamda teknoloji gerekmiyor, sermaye yoğun teknoloji değil söz konusu olan. Burada söz konusu olan, etkili bir şekilde kullanılması gereken belki daha alt bir kategori olarak teknikler ve bunun etken kullanımı, işte, bunu sağlama noktasında mühendisler önemli bir işlev görebilecek; ama, şu engelleyici koşulların ortadan kalkmasıyla. Bir kere bu süreçler; yani, bu kaynakların yok olmasına yol açan süreçler, bana göre, kültürel, toplumsal ve siyasal temelleri olan tutumsal süreçler. Mutlak surette değiştirilebilir. Hani, bir toprağı söylendiği gibi yeniden üretemeyebilirsiniz; ama, toprağın verimlilik özelliğini artırabilir ya da değiştirebilirsiniz. İşte, burada, bu yapıyı neden gerçekleştiremediniz, bu önlemi neden gerçekleştiremediğiniz sorusu ortaya çıkmaktadır, örneğin ziraat mühendisleri için, örneğin, orman mühendisleri için. Eğer, o orman mühendisi ormanı anlamıyorsa, tanımıyorsa, o ziraat mühendisi toprağı tanımıyorsa, ya da, bir kent plancısı, kent dinamiklerini anlamıyorsa, orada bir sorunun olması gerekir. Örneğin bu mekanda gözlüyorum; salondan dışarı çıkmak isteyen hemen hemen herkes, şu sağa dönüyor, sağdan gitmek istiyor; çünkü, kullanımı çok pratik geliyor; ama, bunu tasarlayan mimar, böyle bir gereksinmeyi gündemine getirmemiş. Neden? Tek boyutluluk, sıklık vb. bilinen nedenler. Bunların yanı sıra, birtakım yapılar da var bunu sağlayabilir; yani, şu an bu gerçekleşmeme olayını, aslında gerçekleşmeye dönüştürebilecek birtakım kurumsal olanaklar var. Bunlardan bir tanesi, meslek örgütleri. Başta, işte, bizim üyesi olduğumuz odalarımız ve üst örgütümüz. Onun yanı sıra, üniversitelerimiz, gönüllü kuruluşlar, bireyler var; fakat, burada çok ciddi bir açmaz yaşanıyor. Bu, iki boyutlu bir açmaz. Şirya biz, gündemimizdeki bütün sorunları dışlıyoruz. Bakmayın siz, yahu biz bu kavramı tartışırken, bu adam nasıl böyle bir şey söyleyebiliyor diye düşünebilirsiniz, bunları tartışıyoruz; ama, hayata geçirme noktasına geldiğimiz zaman, bizim dışlama faaliyetimiz biraz ön plana çıkıyor. Bir örnek; geçtiğimiz yıllarda "GAP'ta Teknik Hizmetler Sempozyumu" diye bir sempozyum düzenledik TMMOB adına. Bu sempozyumun açılışında 18 kişi vardı, oturlara geçildiğinde de 5 kişi vardı. Oturlardaki konuşmacı sayısı 7 kişiydi, iddia ediyorum, eğer bu toplantıda da konuşmacılarının birleşimi bana gelinceye kadarkiler gibi olmasaydı, bu katılımın bu düzeyde olacağına ben inanmıyorum, inatla, bu tip, yani mesleğimizi sorgulayacağımız, mesleğimizin etkenliğini sorgulayabileceğimiz alanları dışladık. Yine, ikinci bir örnek vereceğim bu konuyla ilgili; çünkü, bana göre, bu oturumun konusu yönünden hayati önem taşıyor. Yine, öyle bir düzenlememiz sırasında, TMMOB adına yaptığımız bir düzenleme sırasında, bütün odalar, şu talepte bulundu: GAP bölgesinde yapılan teknik yatırımların, teknik çalışmaların disiplin alanınıza giren boyutlarıyla değerlendirmesini yaptık, defalarca yazılmış olmasına rağmen, hiçbir odadan katkı gelmedi. Onun üzerine, biz de teknik düzeyde tartışmalara başladık. Müstakil, tek bildiriler tartışmasını yaptık ve o gündemi oradan kaldırdık. Bunun gibi örnekleri, tabii ki, çoğaltmak mümkün. Bunun dışında, zaten, bizi dışlama için, çok güzel olanaklar var. Şu an, mühendisler, örgütleriyle, hemen hemen Türkiye'de sorunun çözümlenmesi yönünden önemli olan çalışmalara katkıda bulunabilecekleri bütün kurumsal düzenlemelerin dışındadır. Bakın, birkaç örnek: Tarım alanının tarım dışı amaçlarla kullanımıyla ilgili yönetmeliklerin uygulanmasında Ziraat Mühendisleri Odası yoktur ya da Orman Arazilerinin Tahsisi Hakkındaki Yönetmelik, çok enteresan da bir şey vardır -orada, (ormancılıkla ilgili bir şey söylemek sürekli gönderme yapılarak belki beklenti gibi geldi bana)- nedir biliyor musunuz burada orman mühendislerinin işlevi?

izin verilen orman alanlarında.. Bakın, izin verilen yerlerdeki ağaç rölöve planını yapmak ya da fizibilite raporunu yapmak. İzin verilmiş, orada bir yatırım yapacak, balıkçılık, maden ocağı orada, ona ingirgenmiş. Bunun yanı sıra, 434 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname; bu Çevre Bakanlığı'nın örgütlenmesi ve çalışmasıyla ilgili, onu düzenleyen kararname. Bu kararnamede, örneğin ÇED'i uygulama süreçlerinde çok önemli işlevler görebilecek iki kurul da yok. Diyanet İşleri Başkanlığı vardır, TMMOB yoktur. Türkiye Ziraat Odaları Birliği vardır, TMMOB yoktur. Dışlanmışız ve bunu hep yapıyorlar; yani, sürekli. Kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisi, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Kurulu, GAP gibi bir tasarı... İşte, bütün bunların yanı sıra ne yapmalı? Böyle bir evrende teknolojinin de etken kullanımı sorununu tartışıyorsak, bence üç şey yapmalıyız. Bir tanesi şu: Misyonumuzu karikatürleştirme çabalarından kurtarmak zorundayız. Soru gelirse, bunun örneklerini de vermeye çalışacağım. Sayın Başkanın söylediği başlangıçtaki kavram kargaşasına gelecektim; şimdi, geldim; o da şu: Biz, yaptığımız iş gereği, birisi bunu bizden istese de istemese de, kaynağı sürdürülebilir şekilde kullanmak üzere tasarım yapıyoruz. Siz, herhangi bir işyerinizde, bunu tersi bir çalışma düzeniyle çalışırsanız, sizi o işte tutarlar mı? Onu biz zaten yapıyoruz; ama, bu tip kavramları bir anlamda yabancılaştırma, dışsallaştırma, bizi de dışsallaştırıyor. Dolayısıyla, biz, hiçbir zaman, bu işin içerisinde, asal olarak, zımnî olarak zaten, yaptığımız işi, erdemli bir işe dönüştürüyoruz ve çevreyi de öyle algılıyoruz. Çevreyi koruyan erdemli adam. Olay bu değil. Sizin yüzünüzü yıkarken, yüzünüzü yıkayan adam kategorisine girme gibi bir çabanız mı var? Ve demokratikleşme. Bu çok sakız hale getirilmiş bir kavram. Onunla birlikte katılım konusu da var; ama, katıldığımız yerlerde de, gerek örgütümüz aracılığıyla gerekse kuruluşlarımız aracılığıyla -örgütten kastım TMMOB ve meslek odalarımız-sendikalıysak sendikalarımızın katılma düzeyini de yine soru gelirse örneklemek isterim. Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Oktay EKİNCİ - Efendim, Sayın ATAÜZ, bir saniyenizi rica edeyim. Yücel Beyin bahsettiği bu ağaç rölöve olayına bir örnekle tanık oldum. Bir tahsiste, bir yer verilmiş ise, birilerine bir şeyler yapması için, orman arazilerinin tahsisi hakkındaki mevzuatta, gerçekten, başka kimse yapamayacağına göre orman mühendisleri o ağaç rölövesini yapıyor ise başta sevindim; yani, demek ki ağaçlar tespit ediliyor. Hiç değilse. Ağaçlar kesilmeden bir şey olacakmış gibi. Meğer o rölöveyi kaç tane ağaç kesilecekse o kadarının parasını almak için çıkartıyorlarmış. Tahsis edilen ağaçları koruma anlamında, planlamaya girdi olsun diye yapılan bir ağaç rölövesi olarak değil! Buyurun Akın bey.

Akın ATAÜZ -Teşekkür ederim Sayın Başkan. Ben de, tam sizin başlangıçta söylediğiniz şeyler üzerinde bir konuşma yapmayı düşünüyordum; yani, sürdürülebilir kalkınmanın tersini yani, "sürdürülemez kalkınma"yı kimse söylemiyor dedi Başkan. Oysa, ben, tam tersini söylemek istiyorum; ama, ondan sonra verdiği örnekler Sayın Başkanın; mesela, kimse dünya savaş gününü kutlamıyor, kimse ormanları yağmalama yasasını kutlamıyor deyince, tersini söyleyenlerin, aslında istenmeyenlerin safında olduğumu anladım ve acaba, bir şey yapacak mıyım-yapmayacak mıyım kuşkusuna düştüm; ama, yine de bir irdelenmek istiyorum kavramları ve yapacağım konuşma, aslında kişisel bazı düşüncelerin sizlerin de irdelenmesine sunulmasından ibaret. Sunacağım düşüncelerin sadece bir deneme olduğunu baştan söylemek

istiyorum.

Ben, önce, şu iki kavram üzerinde durmak istiyorum: Sürdürülebilirlik ve kalkınma. Önce, sürdürülebilirlik kavramı beni rahatsız ediyor. Şunun için rahatsız ediyor: Bu kavramda müthiş bir tasarımsallık ve gereksellik var. Kimin tasarımı olan bir sürdürme, kimin ereği, planlanmış dizgesi olarak sürdürme olduğu konusu, beni rahatsız ediyor. Nasıl elde edilmiş, nasıl benimsetilmiş hangi süreçlerden geçerek oluşturulabilmiş bir ilke bu? Ne sürdürülecek? Nasıl sürdürülecek? Nereye kadar sürdürülecek? Dolayısıyla, bütün bu sorulara cevap arayacak olursak, sürdürülebilirlik kavramının içerisinde, bir kere bir teknisizm ve teknokratlık seziyorum, ikincisi, bir politik bürokratik seziyorum. Bütün bunlardan ötürü, sürdürülebilirlik kavramı, içerisindeki denetleyiciliklerden ve baştan belirlenmişliklerden ötürü, bütün dünyanın iyiliğini düşünen, bütün dünya için iyi olması öngörülmüş olan konularda, teknik elemanların ve politikacıların herkes için doğru olanı düşündüğü, teknolojik bir tasarımın gerçekleşmesi projesi olarak gözüküyor. Dünyanın her ülkesinde teknolojik gelişme ideolojisinin egemen olmasından kaynaklanan görülmez bir teknolojik ve politik baskı var. Gelişmeci ideoloji evrensel olarak yaygın ve geçerli. Teknolojik ve örgütsel "durağanlık" ve "geriye dönüş" düşünceleri bugün için politik değil. Sürdürülebilirlikte, devam ettirme niteliklerini belirlemek bakımından ve politik olarak bu devam eden şeyin düzeltilerek yeniden inşa edilmesi bakımından bir totallik var, belirleyicilik var: Müthiş teknokratik-bürokratik aygıtların kullanılması ve bir baskıcılık var gibi gözüküyor. Onun için, sürdürülebilirlik kavramını bir tarafa bırakalım, reddedelim diyorum. Onun yerine, belki, "sürengenleşmiş" veya "sürüp giden" ya da "geniş zamanda oluşan" gibi bir kavramı kullanmayı kendi hesabıma yeğlerdim diyorum. Böyle bir ifadenin içerisinde, kendiliğinden olan, rastlantısal olan, total olmayan ve bürokratik ve teknokratik olmayan süreçlerin yer alabileceğini düşünüyorum.

İkincisi, kalkınma kavramı. Biliyorum ki, artık herkes kalkınma kavramını büyüme kavramından ayırt ediyor. Ben de öyle yapıyorum. Ancak az gelişmiş ülkeler için kalkınmanın içerisinde nüfus, üretim miktarları ve çeşitlenmesi, tüketim düzeyi ve refah gibi parametreler açısından bir büyüme söz konusu. Mutlaka, büyüme olmayabilir kalkınma kavramının içerisinde; ama, bence, kalkınma ile ilgili sorun bundan ibaret de değil. Kalkınma kavramı, refah göstergeleri açısından, konfor düzeyleri açısından, toplumsal örgütlenmelerin güçlenmesi ve karmaşıklaşması açısından, mevcut gelişme eğilimlerinin devamını içeren bir kavram; yani, bütün bu toplumsal, teknokratik, bürokratik, politik süreçlerin içerisinde, hep iyileştirme, pozitifleştirme, yükseltme, geliştirme gibi anlamları içeriyor; ama, bunlardan bir kopuşu hiç bir zaman içermiyor. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınma dediğimizde, biliyorum ki, sürdürülebilir kalkınma kavramının içerisinde bölgesel olsun, ulusal olsun, uluslararası olsun; adaletsizliklerin, eşitsizliklerin, ortadan kaldırılması konusu mevcuttur. Ama, buna rağmen, sürdürülebilir bir kalkınmada (bütün bu kavramlar açısından), adaletsizliği eşitsizliği vb. devamı; yani, refah göstergeleri açısından devamının nasıl olacağı tanımlanabilir. Dolayısıyla, sürdürülebilir kalkınma, mevcut geleneklerin ve mevcut uygarlığın, kopmadan; ama, kendi içerisinde biraz iyileştirmeler sağlayarak yeniden yaratılması anlamını taşıyor benim için. Diğer taraftan, bugün içinde bulunduğumuz ekolojik felaketlerin sorumlusunun da aynı şeyler olduğu; yani, içerisinde bulunduğumuz yaşama geleneklerinin ve uygarlığın ta kendisi olduğunu düşünüyorum.

Bütün teknolojik ve devamı olan toplumsal ilerlemelerin, kalkınmanın azaltılmasını ve bitmesini içeren başka bir kuramı düşünmek, daha iyi olur gibi geliyor. Dolayısıyla, "kopuşu da içerebilecek olan bir öneri gerçekleştirilebilir mi?" diye baktığımda, burada, şimdi, bir ütopya kurmak istemiyorum sizin için; ama, düşüncemin niteliklerini ve özelliklerini irdeleyebilmek amacıyla tartışmaya açmak istiyorum, örneğin; geniş zamanlarda oluşan gerileme düşüncesinin tartışılabilmesini yeğlerdim. Kalkınmanın değil, gerilemenin sürdürülebilirliğin, geniş zamanda oluşan ya da süregelenleşmiş gerileme kavramının üzerinde durulabilirse, iyi olur diye düşünüyorum. Bir kere, her zaman bir değişimin olabileceğini biliyoruz; ama, bu değişme, mutlaka, gelişme doğrultusunda mı olacaktır? ilerleme doğrultusunda mı olacaktır? Yani, tek doğrultu bu mu acaba, yoksa, bilinçli olarak insan toplulukları gelişmemeyi seçebilirler mi? Daha alt teknolojik düzeyi ve formal eğitimi seçebilirler mi? Dolayısıyla, daha düşük konfor düzeylerine, daha düşük tüketim düzeyine, daha az enerji kullanımına, daha az büyük sosyal örgütlenmelerin içerisinde olmaya doğru bir seçim yapamazlar mı? ilerlemek, insanın ve toplumların doğasında vardır deniliyor; daha doğrusu, ilerleme ile insan arasında tek yönlü bir ilişki kabulü yapıyoruz başlangıçta, ama, belirli bir ekolojik denge içerisinde her an yenilenen, değişen durumlara göre mikro uyumların yapılabileceği bir yaşam biçimini düşünmek de mümkün. Mutlak ilerlemeyen; ama, ileri-geri sıçramalarla sürekli olarak diğer canlı organizmalar ve cansız doğayla ilişkilerini hep gözden geçiren, dolayısıyla, değişmeyi bundan ötürü içeren; ama, dengeleri yeniden kurmakla yetinen bir ideolojik çerçeve ya da başka bir düşünme biçimi mümkün olabilir gibi geliyor bana. İlerlemeyi göz önünde tuttuğumuzda, kafamızda, daha çok, insanlık tarihinin Batılı modeli var. Batı modeli, hep, ilerlemeyi içeren, gelişmiş olduğunu tarihten öğrendiğimiz bir model; ama, ilerlememiş insan toplulukları da var. Mesela, işte, beyazların gelmesinden önce Kuzey Amerika'daki Kızılderililer, ilerlememiş topluluklar. Belli bir ekolojik denge düzeyindedeler ve belki, hep öyle kalabilirlerdi; Örneğin, Budist kültürü, ilerlemeyi içermeyen bir insanlık kültürü veya Avustralya'daki Aborjinler böyle insanlar ve hâlâ böyle yaşamaya devam eden, kendi dengelerini öyle sürdürmeyi yeğleyen, ilerlemeyi içermeyen kavramlarla yetinen, insan toplulukları var. Bu insanlar birçok gösterge bakımından çok daha düşük düzeyde olabilir; ama, bunlar hiçbir zaman biyolojik çeşitliliğin tahribine yol açmıyorlar, ormanları ve yenilenemez doğal kaynakları yok etmiyorlar. Kendilerine uygun bir teknoloji buluyorlar ve onunla yetiniyorlar. Bu teknolojik imkânlara uygun bir toplumsal örgütlenme düzeyi (çok basit bir örgüt) oluşturuyorlar ve böyle bir kültürün içerisinde yaşayıp gidiyorlar. Ekoloji olarak uyumlu topluluklar yaratıyorlar. Acaba, "insanlık bütün olarak, yeniden böyle bir seçimi bilinçli olarak yapmayı göz önünde tutabilir mi?" diye düşünüyorum. Sürdürülebilir kalkınma kavramının arkasında, son derece "antropomorfik" bir varsayım olduğunu düşünüyorum ve bu antropomorfik bakış açısını terk etsek diyorum. Çok fetişçi, çok gelişmeci, çok istilacı bir anlayış bu antropomorfik bakış. Bu sabahki haberlerde vardı; Jüpiter'in gezegenlerinden bir tanesine uydu gitmiş. Bilgi edinmek istemek çok hoş bir şey, bilgi alanını genişletmeyi istemek de çok hoş bir şey. Teknolojinin gelişmesinde ve yeniliklerin bulunmasında insanların önünün kapatılması mümkün değil, biliyorum; ama, bütün bunların sonuçlarının istilacı bir şekilde diğer organizmalar üzerinde, doğanın, evrenin diğer öğeleri üzerinde böylesine bir baskı kurması da istenilmeyen bir şey diye düşünüyorum. Bunun için, ekolojik ilişkilerin, ekolojik dengelerin derin

duyarlılığına dayanan bir anlayışla, bugün ulaştığımız düzeyden sonra, buna uygun yeni kültürler ya da alt kültürler, buna uygun bir teknoloji, bugün kullandığımızdan daha başka buna alternatif olabilecek, bundan bir kopuşu içeren bir teknoloji, buna uygun başka tür toplumsal örgütlenmeler yaratmak mümkün olmaz mı? Dolayısıyla, "insan yapısı dünyanın nicel olarak boyutları azalmış ve indirgenmiş, bir anlamda çekmiş, küçülmüş bir biçimde yeniden yaratılmasını düşünemez miyiz?" diyorum. Burada, dünya insan nüfusu kuşkusuz daha az, daha küçük olacak ve çekecektir. Üretim, hammadde, tüketim, refah, konfor azalacaktır; kentleşme düzeyi azalacaktır, ulaşım, taşıma, haberleşme imkânları azalacaktır. Ama, insan toplulukları, buna rağmen, belki, anlamlı bir yaşamayı gerçekleştirebilir ve bu büzülme süreçleri, gönüllü olarak benimsenebilirse ki, belki bunu yapabiliriz diye düşünüyorum, ve bütün bu büzülme sürecinin gönüllü olarak benimsenmesine doğru bir hareketlenme yaratabilir miyiz, sorusunu irdelemek istiyorum. Ben, zaten bunu yapmazsak, çok yakında, bunun, zorunlu olarak bize dayatılabileceğini, bu aşamayla çok yakında yüzyüze olacağımızı ve bunun istemesek de önümüze çıkartılabileceğini düşünüyorum; çünkü, zaten insan topluluklarının tarihi inanılmaz bir hız kazanmış durumda. Yani, 300 milyon yıllık böceklerin tarihine göre, bir iki milyon yıllık insansı-insan tarihi zaten çok kısa bir tarih. Bunun içerisinde 350 bin yıllık tarih öncesinin yanında 5 bin yıllık tarih dönemi zaten çok kısa. Tarih içerisinde son yüzyıldaki gelişmeler, neolitikten bu yana olan gelişmelerin hepsini toplamını aşmış durumda ve geldiğimiz aşama, aslında, bütün bu gelişmenin, ilerlemenin, teknolojik verilerin bu hızla kullanılmasının sonuna doğru yaklaşmakta olduğumuzu gösteriyor. Ve işte, biliyorsunuz, bir sürü senaryolar var; nükleer kuşular, ozon tabakasındaki incelmeler, nükleer savaşlar gibi. Bütün bunlar zaten, ister istemez, birtakım sınırların konması, insanlığın bu gelişme anlayışına bazı sınırların getirilmesi gibi bir sonuç yaratabilir. Dolayısıyla, bu sonuç bize bir otorite tarafından zorlanmadan, biz, acaba kendiliğimizden gönüllü olarak, insan toplulukları olarak, kendimiz için bu büzülme yaratabilir miyiz? Eğer, bunu yaratabilsek, bunun bize zorlanmasından ve dayatılmasından daha anlamlı bir yaşam, bir toplum düzeni oluşturabileceğini düşünüyorum. Böylece, daha kişilikli toplumlar kurabileceğimizi düşünüyorum. Genel olarak daha az gelirimiz, daha az refah düzeyimiz, daha az konforumuz, daha az enerji tüketimimiz olabilir. Az gelişmiş ülkeler zaten, dünya nüfusunun büyük bir bölümü, bunları az kullandıkları için, bu duruma oldukça hazırlar. Gelişmiş ülkelerde, mesela savaş durumunda, biliyorsunuz, insanlar savaşabilmek ve daha çok düşman öldürebilmek için gelirlerinden vazgeçtiler, refahtan vazgeçtiler, enerjiden vazgeçtiler. Eğer, yine düşünürlerse, belki böyle bir amaçla da vazgeçebilirler. Gelişmiş ve az gelişmişler ve bunların arasındaki ilişkilerin, dayanışmaların güçlenmesi ve adaletsiz dağılımların azalması da söz konusu olabilir. Nereye kadar ve ne doğrultuda bir gerileme ve büzülme denildiğinde, neolitiğin hemen öncesinde insanlık toplumunun içerisinde bulunduğu teknoloji ve örgütlenme düzeyi, belki en anlamlı olabileceğini düşündüğümüz büyüklükleri içeren bir model olarak irdelenebilir diye düşünüyorum. Ya da neolitiğin hemen başlangıç dönemlerini bile düşünebiliriz. Yani, yazının olduğu, yazının ve rakamların kullanıldığı bir dönemi; fakat, çok daha düşük bir nüfus düzeyi olacaktır, çok daha düşük bir teknoloji olacaktır, az kentleşme olacaktır. Yalnız, burada, neolitik dönemdeki örgütlenme göz önünde tutulacak olursa, hiyerarşik olmayan, savaşı ve hegemonya çatışmalarını içermeyen bir toplum düzeni ve mutlaka bunu sağlamak içinde, patriarkal olmayan bir

toplum düzeni kurmayı amaçlamalıyız diye düşünüyorum. Bunun için de, çok somut bir iki adım düşünülebilir. Mesela, birinci adım, gönüllü olarak otomobilsiz bir toplum yaratma düşünüyü kurabilir miyiz? Bu, mümkün diye düşünüyorum; mümkün olmayacak hiçbir şey yok. Benim önerimin içerisinde; -ki, bu öneri biliyorum çok büyük ve sistematik olmayı içeriyor; ama, insanlık bunu da alt kültürleri itibariyle gerçekleştirmeye başlayabilir. Otomobilsiz bir kent, otomobilsiz bir kenti düşünen bir belediye seçebiliriz; otomobilsiz mahalleler yaratmak bile bir başlangıç olabilir. Otomobilsizliğin içerdiği birçok boyutla birlikte, bu teknolojiyi kullanmayı reddetmek veya nükleer teknolojiyi kullanmayı reddetmek ya da fosil kaynaklarının tüketimine dayanan enerjileri kullanmayı reddetmek veya daha düşük konfor düzeylerine razı olan bir yaşamı tasarlamak söz konusu olursa, mesela, otomobilsizlikten başlayacak olursak, bu, üretim biçimini dünya çapında değiştirecektir, kentleşmeyi ve kent gelişmesi biçimini, diğer sanayi üretimlerini, altyapıyı ve kamu harcamalarını, zincirleme olarak teknolojiyi ve kültürü değiştirecektir ve modernizmin yok ettiği insanlar arası anlayış ve anlaşma iklimini yeniden getirebilecektir. Mesela, ben, otomobilsiz yaşıyorum, insanların otomobilsiz yaşayabileceğine inanıyorum ve otomobilsiz alt kültürleri gerçekleştirmek için, insanların bir deney yapmaya başlayabileceğini ve bu deneylerin giderek çoğalmasıyla, sistematik olmasına gerek bile kalmadan ve birbirinden kopuk olan, dolayısıyla, kendiliğinden gelişmelerin örneklerine dayanarak; (tabii, bu örneğe uyanların rantından uymayanların yararlanılabileceği gibi negatiflikleri de olabilen) bir düş kurabilir miyiz acaba diyorum ve beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Oktay EKİNCİ - Biz de teşekkür ederiz. TMMOB Çevre Komisyonu Başkanı Ethem TORUNOĞLU; buyurun.

Ethem TORUNOĞLU - TMMOB Çevre Komisyonu sözcüsü olarak herkesi sevgi ile selamlıyorum. Öncelikle, bu sempozyumun umduğumuzdan daha başarılı geçtiğini, verimli olduğunu ve şu ana kadar çok güzel tartışmaların yapıldığını söylemek istiyorum. Bu açıdan da, hem salondaki katılımcılara hem de bildirileriyle foruma katılan panelistlere ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Ben, diğer arkadaşıma da zaman tanımak, daha sonra da salonun foruma katılmasını sağlamak adına, konuya çok kısa başlıklarla değineceğim. Umarım, komisyondaki arkadaşlar beni bağışlarlar; çünkü, bizim bu sempozyumun hazırlanma sürecinde tartıştığımız konuların birçoğu sabahtan bu yana tartışıldı ve en kısa sürede, bu tartışmalar, bildiriler, bir kitap haline gelecek. Bu bağlamda benim başlıklar olarak değinmek istediğim bazı noktalar var. Sürdürülebilir kalkınmaya temel olan belgelerde birtakım soru başlıkları var, bunlar: Nüfus, barınma, yoksulluk, gıda üretiminde bölüşüm sorunu, bir başka anlatımla açlık, enerji, iklim değişikliği, çölleşme, atık sorunu gibi kabaca tanımlayabileceğimiz birtakım sorun başlıkları ve bu sorun başlıkları, tabii ki, kapitalizmin işleyişinde şekillendi. Doğaya ve insana yabancılaşmış kârın en çoklaştırılmasına dayanan bir üretimin sonucu olarak böyle bir noktaya gelindi. Yine, vurguladığımız bir diğer yan da reel sosyalist uygulamaların da bu süreçten bağımsız olmadığıydı, bu uygulamalar da sabıkalıydı. Bunun teknolojiyle ilişkisini kurduğumuzda; yani, bu siyasal sistemlerin, ekonomik ve toplumsal yapının teknolojiyle ilişkisini kurduğumuzda, öncelikle söylenmesi gereken, herhalde, kapitalizmin teknikçi ve teknelci bir üretim tarzı olduğu ve özellikle yine kapitalizmin 70'lerde

yaşadığı krizin, bir anlamda teknolojik değişim ve gelişmelerle aşıldığıdır. Bu teknolojik gelişim ve değişimler, yaşanan ekonomik krizi çözdü; fakat, bundan sonra da çevresel bir kriz dünya ülkelerinin gündemine geldi ve bu kriz, bugün ekolojik felaket noktasında telaffuz ediliyor. Bu krizi çözme noktasında, bilimsel, teknolojik devrim savunucuları, çevre teknolojileri, iletişim teknolojileri, biyoteknoloji gibi konuları ve yeni teknolojileri öne sürüyorlar. Bu konular geleceğin konularıdır diyorlar. Tabii, bunların, yaşadığımız mekânlara, kentsel mekânlara yansması var. Yeni teknolojilerin gündelik yaşamda kullanılması sonucunda ve HABİTAT'la belki bir bağ kurabileceğimiz dünya kenti gibi kavramlar ortaya çıkıyor. Az çok bunların yanıtlarını, bildirilerin bir kısmını da forumda herhalde yine tartışacağız. Arslan Başer Hocamız bilgi toplumuna yalan dedi. Ben, söyleneceğim olarak eklemek istiyorum: Gerçekten, emek ve sermaye arasındaki çelişki çözülmediğine göre, bu çelişki bugün de var olduğuna göre, bu çelişkinin yarattığı toplumsal sorunlar, ekonomik sorunlar hâlâ devam ettiğine göre, bunun bir yansıması olarak da ekolojik kriz devam ettiğine göre, herhalde, bizden sonra gelecek kuşaklar sürdürülebilir kalkınma gibi bir kavramı, işte insanlar "1995'lerde tartışmışlar, birde bu arada, bilgi toplumu diye bir laf varmış; herhalde, bu da söylenceden ibaretmiş" diyecekler. Sonuç olarak şu belki söylenebilir: "Çevre korumaya evet; ama, bağımlılık ilişkisine ve sömürüye hayır!" demek gerekiyor. Bunun biraz açılımını yaparsak, bugün gelişmiş kuzey ülkeleri, teknolojik anlamda bir değişimi yaşıyorlar, bu yaşadıklarını da, uluslararası anlaşmalarla diğer ülkelere de yansıtıyorlar. En azından, çevre alanında bu böyle oluyor; fakat, gelişmiş kuzey ülkelerinin kendi arasında da birtakım çelişkiler var. Örneğin Avrupa'da, diyelim ki Danimarka nükleer santrallere karşıysa, bu anlamda bir teknolojik faaliyeti yokken, yanı başındaki İsveç nükleer santral projelerine ağırlık veriyorsa, şimdi, bu, Kuzeyin kendi teknolojik gelişimi -tırnak içerisindeki teknolojik gelişimi- içerisinde önemli bir soru işareti; Kuzey de kendi arasında çelişiyor. Buradan Güneye geçtiğimizde, yine Sayın Hocam Can HAMAMCI dile getirdi, teknoloji transferi noktasında az gelişmiş Güney ise, işte İsveç'in veya Fransa'nın gözden çıkardığı, eski, kirli nükleer teknolojilere mahkûm ediliyor. Bu noktada bir açmaz var. Şimdi, bunların hepsinin çözümü için de, çevre teknolojileri öne sürülüyor. Çevre teknolojileri belki gelişmiş ülkeler için sorun çözebilecek noktada; ama, çevre teknolojilerinin, çevreyi koruma, önleme teknolojilerinin, bizim gibi ülkelere ne ölçüde yansıdığı ise, ayrı bir tartışma konusu; çünkü, bilgiye sahip olan, yeni teknolojilere sahip olan egemenler, çok doğal olarak bu yeni teknolojileri, yeni kaynakları, kolaylıkla, çok ucuza, çok iyi niyetli bir şekilde az gelişmiş güneye vermiyorlar. Bu da, sürdürülebilir kalkınma ve teknoloji ilişkisinde ayrıca tartışılması gereken bir yön. Ben, İsmail arkadaşına söz hakkı kalması için, şöyle bağlamak istiyorum: Sabahki oturumda Fikret BAŞKAYA bir üçüncü yoldan söz ediyordu. Gerçekten, kapitalizmin 70'ler krizinde olduğu gibi, bugün, kapitalizm 90'lardaki bilgi toplumu söylenceleriyle de sabıkalı, açmaz içerisinde; sürdürülebilir kalkınma gibi kavramların da bu kilidi açacak bir yanı yok! Reel sosyalizm uygulamaları artıları eksilen ile çöktü. Bu uygulamaların Doğu Avrupa'daki sonuçları ortada. O zaman, bu üçüncü yol: Herhalde, insan merkezli, doğal ve çevresel değerlere duyarlı, devrimci, dönüştürücü ve toplumcu bir yol olmalıdır diyorum. Teşekkür ediyorum.

Oktay EKİNCİ -İsmail TÜMAY; buyurun.

İsmail TÜMAY -Sabahtan beri yapılan oturumlarda dünyanın içinde bulunduğu durum ve bu duruma karşı önerilen "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı tartışıldı. Ben konunun daha çok tarımsal alandaki politik-pratik durumu üzerinde duracağım. Bunun için öncelikle çevreyi tahrip etmeyen ve doğanın doğal dengesini bozmayan bir gelişmenin arzulanan bir şey olduğunu, "Sürdürülebilir Kalkınma" önerisi de ilk bakışta böyle bir intiba vermesine rağmen, uygulamalar ve imzalanan çeşitli uluslararası anlaşmalarla amaçlananın hem insanın çevre ve doğa üzerindeki hem de çevrenin insan üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak olmadığını gösterdiğini:

- GATT Anlaşması'na göre ticaret ve yatırımların uluslararası normların dışında "ulusal" düzenlemelerle sınırlanamayacak olmasının konu ile ilgili anlaşma ve düzenlemeleri büyük ölçüde geçersiz hale getirdiğini,
- Bir diğer ilke olan hesaplama ve fiyatlama mekanizmalarına çevresel maliyetlerin yansıtılarak, maliyetini ödeyenin çevreyi kirletebilmesi ilkesinin kabul edilmesinin, temiz bir hava, su ve besin, deniz ve güneş isteğine yanıt vermeyeceğini,
- Bedelini ödeyen kirletir ilkesi ve atık ticareti ile tahrip edilen evren geliştirilen yeni teknolojiler ile temizlenmeye çalışılmasının ise tahrip edilen doğal dengeyi yeniden kuramayacağı, gelişmiş ülkelere yeni bir pazar alanı açacağından yola çıkarak söyleyebiliriz.

Tarımsal alanda ise endüstriyel tahribattan etkilenen tarımsal üretimin kendisinin de tahribat yapması tarımsal faaliyeti tehlikeye sokmasının ötesinde ortaya çıkan kof, amorf görünümlü, memeli ürünler insan sağlığını da tehdit etmektedir. Verimi artırmak için daha çok gübre, ilaç, özel olarak üretilmiş tohumların kullanılması sonucu verim kısa erimde büyük ölçüde artmasına rağmen, bir süre sonra toprak dengesini bozarak, toprakların besin maddeleri yönünden fakirleşmesinin getirdiği verim azalmalarını gidermek için daha çok kimyasal girdi kullanılmaktadır. Örneğin, Türkiye genelinde 1 ton buğday üretebilmek için 1970'li yılların başında 44kg gübre, 9kg sertifikalı tohum yeterli oluyorken, bu miktarlar 1980'li yılların sonunda 168 ve 13kg'a çıkmıştır. Aynı dönemde ilaç ve hormon kullanımı da artmıştır. Marul suni gübre kullanımı nedeni ile nitrozamin içermekte, kavun, karpuz, üretiminde temik adlı madde kullanılmaktadır. Kabak, domates, kiraz ise dithiocarbamate, metakaxyl gibi kimyasalları içermektedir. Domates ve balık gibi besinlerden alınan hormon ve ağır metalleri de bu listeye eklediğimiz zaman hiç de olumlu/sağlıklı bir tablo ortaya çıkmamaktadır. Çoğu kanserojen olan bu maddeler besin yolu ile alınınca sinir sistemi felcinden, hücre bölünmesinin engellemesine, anormal hücrelerin oluşumundan, zehirlenme nedeni ile ani ölümlere kadar bir çok soruna neden olabilmektedir. Gıdaların depolanması ve işlenmesi sırasında gerekli sağlık şartlarına dikkat edilmemesi bir diğer etken olarak ortaya çıkmaktadır. Kirliliği oluşturan maddelerin insan vücudunda gün geçtikçe birikerek artması ile insan vücudunun tolerans sınırını aşabileceğini unutmamalıyız. Tolerans sınırını aşmadığı durumlara bile alınan suni maddelerin organizmanın işleyişi ve genetik yapı üzerindeki etkileri ise bir meçhul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bitkinin doğal yapısını bozan bu maddelerin tüm canlı ve mikroorganizmaların genetik özelliklerini etkilemediği söylenebilir mi? 1970'lerde kimyasal girdilerin kullanılmasının toprak verimini düşürdüğü bir dönemde çevreci kamuoyunun da etkisiyle yaygınlaşan organik tarım eğilimi köklü bir çözüm sunmaktadır. Organik tarımda kimyasal girdi kullanımı en aza indirilmekte, zararlılarla mücadelede

biyolojik (böceklerle) mücadelenin yanı sıra yeni sürme ve ekme teknikleri uygulanmakta, organik gübreleme (çürümüş yaprak ve baklagil kabukları ile tohumlarının karıştırıldığı hayvan gübresi) ve ekin rotasyonu yapılmaktadır. Başlangıçta verimi düşük olan ve alışılmış standartların dışında ürün elde edilmesine rağmen verim artışları ile kimyasal girdilerin kullanıldığı üretimdeki verim yakalanmıştır. ABD'de de organik tarım yapanların karşılaştığı güçlüklerden birisi kredi ve sübvansiyonlardan yararlanmakta zorlanmalarıdır. AB'de ise organik tarım yapanlar özel fonlardan desteklenmektedir. Organik tarım ile elde edilen ürünler de özel dükkanlarda ve marketlerdeki özel köşelerde diğer ürünlerden daha pahalıya satılmaktadır. Türkiye'nin Ege ve Akdeniz bölgelerinde, Avrupalı firmalarla anlaşmalı olarak bazı çiftçiler, incir, kayısı, ve kuru üzümü organik tarım yoluyla üretmektedir.

Bu eğilim, gelişmiş ülkelerdeki kimya sanayini kimyasal girdi konusunda üreticileri bilinçlendirmek üzere harekete geçirdi. Bir yandan kimyasal girdilerin bileşenlerinin değiştirilmesi diğer yandan bilinçli kullanım, zararlılarla mücadelede biyolojik mücadeleye ağırlık verilmesi, son ilaçlama ile hasat arasındaki sürenin öngörülen zaman kadar olması sorunları ortadan kaldırmaya bile hafifletici, yavaşlatıcı etki yaratacaktır. Ama bu eğilim bugün için sınırlı olarak uygulanmaktadır. Tarımdaki esas eğilim ise uluslararası gıda tekellerinin gübre, ilaç, tohum gibi temel girdilerdeki üstünlüklerini bio-teknoloji ile birleştirerek, geliştirmekte olan ülkelerin tarımlarını bağımlılaştırmalarıdır. Bu amaçla günümüzde geliştirmekte olan ülke diye adlandırılan ülkelerde uluslar ötesi şirketlerin yüksek bağımlılık yaratıcı ilaç, gübre ve tohum paketlerinin daha çok kullanılması teşvik edilmektedir. Türkiye'de tohumculuğun özel sektöre açılması, gübre fabrikalarının satışı, TZDK'nın etkisizleştirilmesi ve tarımsal ürünlerin pazarlanmasında 1920'lerde olduğu gibi borsa sistemine geçilmesi bu sürecin parçalarıdır. 21. yüzyılın teknolojisi olarak değerlendirilen Bio-teknoloji, gen mühendisliğindeki gelişmelere dayanmakta olup, tavukçuluk ve seracılıkta olduğu gibi kesintisiz bir üretim sürecinin başat hale getirilmesi ve mısırdan şeker elde edilmesi gibi protein ve vitamin yönünden zengin yeni suni besinlerin elde edilmesi hedeflenmektedir, ilaç sanayiinde kullanılmak üzere boğaya insan geni aşılması, bayatlamayan buğday, renk kaybına uğramayan bezelye, melez buğday, domates, pancar, patates, somon balığı, inek, ekmek, peynir, yoğurt, şeker, bira, bal, şarap, çörek, salam, şurup... Buğday nişastasından biyolojik olarak bozulabilen plastik elde etme çalışmaları... Bunun için ise çeşitli hastalıklara ve hava şartlarına dayanıklı, verimi yüksek, az gübre isteyen, erken olgunlaşan vb. bitki türleri elde edilmesi için yeni canlı ve/veya yeni melez türlerin yaratılmasına çalışılmaktadır. Yeni türler için hammadde bitki ve hayvan endemikleri DNA'ları akrabalık koşullarına bakılmadan bitki ve hayvanlara aşılansmaktadır, istenilen endemikler ise esas olarak Türkiye gibi ülkelerde bulunmaktadır. GATT Anlaşması'na göre, uluslararası araştırma laboratuvarları, dünyanın neresinde olursa olsun istedikleri bitki ve hayvan endemiklerinden serbestçe ve parasız olarak yeni ve/veya melez türler yaratmak için yararlanabilecek olmaları doğanın yağmasının yolunu açmaktadır. Endemikler bakımından kıtasal özellikler taşıyan Türkiye, bu özelliği ile yağmalanma alanlarının başında yer almaktadır. Türkiye'den sağlanan bir buğdayın yabancı akrabasının hastalıklara dayanıklılık yönünden ABD'de yılda 50 milyon dolar, Rus buğday afitinbir dayanıklı bir başka buğday çeşidinin ise her yıl 300 milyon dolar ek gelir sağladığı hesaplanmıştır. ABD pizza sanayii kendine en uygun domatesin genlerini Peru'daki bir yabancı domatesten almaktadır. Bu

gelişmeler birçok tür ve çeşidin ortadan kalkmasını hızlandırarak doğanın doğal dengesinin hızla bozulması ile birlikte ticari bitki ve ürünlerde salgın hastalıkların dünya çapında artmasına neden olabilecektir. Rio Sözleşmesine göre, gelişmiş ülkeler biyolojik çeşitliliğin korunması için az gelişmiş ülkelere yardımcı olacaklar ve destek sağlayacaklar, ayrıca onlara bio-genetiği öğretmeyi ve yararlandırmayı da üstleneceklerdir. Ama bunun gerçekte böyle olmayacağı; birincisi Rio sözleşmesi, hukuksal olarak temenni niteliğinde olup hiç bir bağlayıcılığı olmadığı, ikincisi doğanın doğal dengesi ve çevre, doğadaki her şey metalaştırılarak korunamayacağı için açıktır. Üstelik bu gerçekleşse bile bu teknoloji paylaşma değil teknoloji transferi ve ticarileştirme şeklinde olacağı için yeni bir bağımlılık halkası olacaktır. GATT Anlaşması ile "fikri" (entellektüel) haklarında koruma adı altında dünya çapında patent ve lisansın zorunlu kılınması da bunu gösteriyor. Bu zorunluluğun tarımsal alandaki etkilerinden birisi bu yeni ürünleri bir kere kendi adlarına kayıt ettirince, uluslararası araştırma laboratuvarlarının, bizzat bu ürünün kaynağı olan ülkelere karşı, 20-30 yıl koruyabilecek olmalarıdır. Böylece gelişmekte olan ülkeler ya kendi doğal çevrelerinden gelen genlerden faydalanamayacaklar ya da faydalanmak için istenilen bedeli ödemeye razı olacaklardır. "Çevresel açıdan duyarlı teknolojilere ilişkin araştırma - geliştirme çalışmalarında ve uygulamalarında etkili bir uluslararası işbirliğine" gidilmesinin nasıl bir işbirliği olacağı da ortaya çıkıyor. Rio Sözleşmesi'nde yer alan "Çevre ile uyumlu tarım teknolojilerinin kullanımı ile tarım kimyasallarının daha az oranda kullanıldığı tarım teknikleri geliştirilmeli ve uygun çiftçilik yöntemleri birarada ele alınmalıdır" gibi ibareler, GATT Anlaşması ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin teşvik edilmesinin serbest bırakılması ile tamamlanmaktadır.

Buraya dek anlatılanları ABD Başkanının eski bilim danışmanı Dr. George KEYTWORH'un bir konuşmasında "Birleşik Devletler tarımı dünyadaki hakim gücünün, bugünkü gibi kalması için, biyoloji bilimlerindeki yeni bilgi avantajını kullanmak zorundadır," demesi tamamlamaktadır. Kapitalizmin insanlarla birlikte evrenin tüm kaynaklarını sınırsızca sömürmesi ve kirletmesi sonucu yaşam çevremiz olan su, hava ve toprakların tahribi, bütün canlılarla birlikte insanların yaşamlarını da tehdit etmektedir. Bu tehdit karşısında ortaya atılan "sürdürülebilir kalkınma" kavramı ile bazı çevre örgütlerinin kıyamet senaryolarına aldırmandan verimi artırmak için geleceğin teknolojisi olarak değerlendirilen biyoteknoloji ile birlikte çevre ekipmanlarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması önerilmektedir. Nitekim "sürdürülebilir kalkınma" VI. 5 Yıllık Kalkınma Planı'nın ana ilkesi olduğu halde Türkiye'de aynı dönemde varolan ÇED uygulaması etkisizleştirilirdi, termik santrallere nükleer santralleri eklemenin yolları arandı, GAP'ta damla ya da yağmurlama yerine yüzey sulaması seçildi. Bu politika, gelişmekte olan ülkelerdeki tarımsal üretimin uluslararası sermayenin ihtiyaçlarına göre yeniden organize edilmesi ile tamamlanmaktadır. Bu reorganizasyonla üretim deseni yeniden biçimlendirilirken bir yandan büyük tarım çiftlikleri ön plana çıkarılmakta, diğer yandan da küçük üreticiler taşeronlaştırılmaktadır. Bu sürecin dışında kalanlar; halkın ya da ulusun tek tek yoksul, işsiz, aç fertlerine kendilerine yetecek bir üretim önerilmektedir. "Yerel Ekonomi" terimiyle de ifade edilen bu öneri gerçekte 1960'ların ortalarından itibaren "ara teknoloji" adı altında dünyanın çeşitli yerlerinde uygulanmaktadır. Bugün ise kendine yeterli yerel ekonomik modeller özel olarak geliştirilmekte ve yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Bunun içinde tüketici grubun yaşam standardını düşürmeden,

kaynaklardan talebini erteleyip, yoksulların temel ihtiyaçlarına cevap verecek çabaları artırmak yeterli olarak görülmektedir. Bu çeşitli yerel ekonomiler, sistemin dışladığı kesimleri, bir biçimiyle yedekte tutacak, isyanlara yol açmayacak ve karınlarını doyurduğu oranda, kendi toplumlarının güven kaynağı, dünya ekonomileri içinde denge unsuru olarak görülmektedir. Bu aynı zamanda entegrasyonun dışında kalınamaz savlarını da geersizleştirmektedir. Bu politikanın yaşama geçirilmesi için "sürekli ve dengeli kalkınma sürecine hükümet dışı örgütlerin aktif katılımı"nın sağlanması adına hükümetler, NGO'larla ve yerel otoriteleri de sürece eklemeye zorlamaktadır. "Toplam Kalite Yönetimi"ne atıf yapılarak, projeye katılımın projeden daha iyi sonuçlar alınmasına yol aacağına işaret edilmektedir. Bu nedenle son zamanlarda NGO'ları oldukça yakın takibe alan uluslararası kuruluşlar, NGO'lar eliyle çevresel yardım ve fon dağıtmayı ön plana aldılar.

Hedeflenen ise "bu örgütlerin politika yapma ve karar verme sürecinden uygulamaya kadar her seviyede dahil edilmeleri" adına NGO'lar ve yerel otoriteler ile Devletler, İMF, Dünya Bankası ve diğer çok taraflı veya iki taraflı yardım kuruluşları arasındaki gerilimler ortadan kaldırılarak, bunların yeni dünya düzensizliğinde aracı, itici, yönlendirici ve iletişim sağlayıcı roller almasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu arada çevreci hareketlerin NGO'ların vb.lerinin sistemden sapmalar oluşturmaları ve/ veya alternatiflerin ortaya çıkarılması ihtimali de yok edilmiş olacaktır. Resmi çevrelerin sorunsala yaklaşımının özü tüm yaşam çevremizin metalaştırılmasıdır. Buna köklü / kalıcı çözümler ise neolitik toplumlara kadar gidebilen geçmiş yaşamlara dönüş ile değil metalaşmanın aşılması ile bulunabilecektir. Eğer Almanya'daki asit yağmurlarını, Somali'deki açlığı, New York sokaklarındaki evsizleri, Çernobil'deki lösemili çocukları ortaya çıkaran nedenler aynı ise çözümü de birlikte aramak gerekiyor. Bunun içinde yoksulluğa karşı yürütülen mücadele ile doğayı koruma mücadelesinin bağını kurabildiğimiz oranda geleceğe umutla bakabiliriz. Bu mücadele ise ekonomilerin entegrasyonu denen metalaşmanın yaygınlaştırılmasına ve derinleştirilmesine karşı, halkların ekonomik, siyasal, kültürel entegrasyonunu hedeflemelidir. Bu entegrasyon ise tabandan ve aşağıdan olarak, halkların kendi özgürlükleri içerisinde yer alabilecekleri, yardımlaşma ve dayanışmanın geliştirildiği, sistem dışı bir yaşam tarzının oluşturulduğu lde gerçekleşebilir. Bu arada çevreyi yeniden yaratma gücünden daha fazla tahrip etmeyecek, özümleme gücünden daha fazla kirletmeyecek bir üretimi ve paylaşımı hedeflemeliyiz. Bu ise doğal çevreden hammadde olarak madde ve enerji alıp, onları atık olarak geri veren şimdiki üretim sisteminin, maddenin sürekli olarak sistem içinde enerji olarak dolaştığı bir üretim sistemi ile aşılması ile mümkün olabilir. Teşekkür ederim.

Oktay EKİNCİ - Biz teşekkür ederiz. Tabii, yıllarca böyle gelmiş böyle gitmez diyen bir kuşağın sanki böyle gelmiş böyle gideri çağrıştıran kavramlara ihtiyatla yaklaşmasını doğal karşılamak gerekir. Gerçekten, burada yapılan tartışmalarda, görüşmelerde, "sürdürülebilir" sözcüğünde neyin sürdürülmek istenildiği çok net olarak ortaya konulmadan, bunun programı geliştirilmeden, bu tür kavramların kurtarıcı olamayacağı çok değişik açılardan dile getirildi. şimdi, bu, birinci tur bir konuşmaydı. Bize ayrılan süre oldukça fazla, salondan katkı ve soruları alma aşamasına geçiyoruz ve sonra da tekrar, konuşmacılarımız hem bu katkıları değerlendirip hem de sorulara yanıt olarak

ikinci tur görüşlerini açıklayacaklar. İlk olarak Sayın Orol ATAMAN; buyurun.

Orol ATAMAN (Mimarlar Odası Genel Sekreteri) - Şimdi, ben, Sayın Akın ATAUZ'un bildirisinden hareketle, sabahleyin de açıkladığım görüşlerimin bir devamı

niteliğinde bazı görüşlerimi açıklamak istiyorum. Doğrusu, büzülme teorisi çok gerçekçi gelmiyor; çünkü, nüfusun dünyada artmaya devam etmesi halinde, kişi başına tüketimde gerileme dahi gerçekleştirebilecek olsanız, gönüllü bir biçimde dahi olsa bu, sonunda dünya kaynaklarını tüketmedeki sürdürülebilirlik noktasına, eninde sonunda yine gelinecektir. Onun için, bence doğru olan, Akın'ın anlattıklarının belki başka şekillerde gerçekleştirilebileceğini de düşünmektir. Onun için, ben, bu nüfus olayının (sabahleyin de ortaya attım)üzerinde duracağım. Doğrusu, nüfusun dünyada sürekli artacağı varsayımı ve de bu doğrultuda projeksiyonlar, yanlış bir varsayım. Böyle bir şey yok ve böyle bir şey olası da değil ve bence, olasılığı yüzde olarak sıfır bile değil. Çünkü, dünya nüfusunun binlerce yıllık gelişimini inceleyip bunun çeşitli faktörlerle korelasyonlarını araştırırsanız, ne kadın doğurganlık oranıyla, ne insanların ölüm oranıyla, ne savaşlarla, ne bulaşıcı, salgın hastalıklarla, hiçbirleriyle açıklanması mümkün değildir. Dünya nüfusu sanayileşmeden önceki bin yıla yakın bir süre sabit kalmıştır ve daha sonra, sanayileşmeyle birlikte önce aritmetik, sonra, geometrik artışa başlamıştır. Ancak, sanayileşmesini ve kentleşmesini büyük ölçüde tamamlayan ülkelerde ise-şimdi izlediğiniz gibi-önce durağanlaşmaya, hatta sonra, düşmeye başlamaktadır. Bu nedenle, buradan hareketle geleceğe bir projeksiyon da yaparsanız, gelecekte dünya üzerinde de, sanayileşme ve kentleşme tamamlandıkça, bu nüfus belirli bir noktada durağanlaşacak ve daha sonra düşmeye başlayacaktır. Ayrıca, yine, dünyada, bu forumun da konusu olan teknolojik gelişimi incelersek, gittikçe daha yoğun bir biçimde insanların kol gücüne ihtiyacının azaldığı ve bunun doğrudan doğruya robotlarla ve makinelerle giderilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Dünya nüfusunun geçmişini de bir korelasyonla araştırdığımızda, en yüksek korelasyon, işgücü ihtiyacıyla açıklanmaktadır. Dünyada ne zaman ki kol gücüne ihtiyaç olmuştur, nüfus artmaya başlamıştır. Kol gücüne olan ihtiyaç azaldıkça, nüfus azalacaktır ve bunun sonucu olarak, belki de Akın'ın hayal ettiği daha düşük bir nüfusta dengelenmiş ve çevre sorunları azalmış yeni bir örgütlenme ve yeni bir yapıyla dünyada yaşamaya başlayacak insan topluluklarını ve diğer canlıların yaşam biçimini hayal etmek, bence, daha gerçekçi, daha geri bir duruma üzülme hayal etmektir diye düşünüyorum. Bu, aslında, dünyadaki gelişmeye bakınca, son derece mantıklı bir teori olarak gözüküyor. Doğrusu, felaket tellallığı teorilerinin de çok gerçekçi olduğu kanısında değilim. Kapitalizmin her şeye egemen olduğu ve hatta doğaya egemen olacağı görüşü, çok abartılı bir görüştür. Binlerce, milyonlarca yıllık evren tarihî içerisinde bilebildiğimiz ölçüde ve aslında insanların düşünebileceği, insan zekâsının varabileceği ölçüde insan denilen yaratığın kendisinin kurduğu bir sistemin kendisini yok edecek ve doğayı yok edecek bir ölçüye varması, akıl dışıdır. Doğa, mutlaka kendi dengelerini, biraz önce İsmail Bey'in de açıklamaya çalıştığı belki başka yöntemlerle de benim bu nüfus teorisi konusundaki söylediklerime paralel olarak bulacak ve üzerinde yaşayan canlıların ekolojik dengesini yeniden kuracaktır. Bunun aksini düşünmek, insan denen yaratığa ve onun yarattığı kapitalizme, doğaüstü bir güç vermek olur. Bu açıdan, görüşlerimi bu şekilde açıklayıp tartışmacıların

da bu konuda görüşlerini almak isterim. Teşekkür ederim.

Oktay EKİNCİ -Efendim, tabii, katkıda bulunacak arkadaşlara bir süre kısıtlaması getirmiyoruz; ama, anlayışa bırakıyoruz

Kemal KÜLEK - Burada, sabahtan bu yana yapılan tartışmalarla, kalkınma konusunda zaten bir mutabakat sağlandı sanırım. Ancak, kalkınırken, ne tür bir kalkınma konusunda henüz bir netlik göremedim. Türkiye, zaten yıllardır bunu yapamadı; yani: Sanayi toplumu mu olacağız? Tarım toplumu mu olacağız? Yoksa, tarıma dayalı yan sanayilerin de gelişmiş olduğu, tarımla birlikte sanayinin de geliştiği toplum mu olacak? Bu, çok netlik kazanmış konulardan bir tanesi değil. Şimdi, bu anlamda, biraz önce arkadaşlarımızın teknoloji üretimi ve transferi konusunda birtakım kaygılarını gördüm. Tabii, şimdi, teknoloji üreten insanın, teknolojiyi birtakım yerlere transfer etmesinin de beklenmemesi gerektiği kanaatindeyim. Teknolojiyi ya üretirsiniz ya da alırken birtakım zorlukları; yani, bedelini karşılırsınız ya da teknoloji alamazsınız; bu kadar açık; çünkü, kapitalist bir dünyada yaşıyoruz. Teknoloji transferini beklememek gerekir; o zaman, teknoloji üretmemiz gerekiyor. Teknoloji üretirken de; yani, işte, jenerik teknolojilerden biyoteknoloji konusu. Gerçekten kapitalist dünyanın belki kendisini yenilemek anlamında, ileriye dönmesi anlamında bir çevreye, gerçekten de biyoteknolojinin çevre kirliliğini giderici anlamda bir özelliği var. Türkiye, bu noktada, 21.yüzyılın bu teknolojilerinde netliği ortaya koymak zorundadır. Hangi teknoloji? Ve de o teknolojideki ataklarını net olarak ortaya koymak zorundadır. Burada, bu görevi kim üstlenecek? Sayın Yücel ÇAĞLAR'ın biraz önce, mühendislik ve TMMOB anlamındaki kaygılarına katılıyorum. Ortaya koyacağınız tercihlerde motive edici güç kim olacak. Bence, TMMOB'ne çok büyük görev düşüyor, mühendislere, mimarlara, çok önemli görev düşüyor, işte, bu anlamda, bizlerin mesleğini çok iyi sorgulaması ve 21. yüzyıla çok iyi hazır olmamız gerektiği kanaatindeyim ve tabii, burada, mesleğin tartışılması, eğitimin tartışılması, mühendisliğin, yaratıcılığın tartışılması ve ondan sonra teknolojinin üretilmesi anlamında düşüncelerim var. Sayın ÇAĞLAR bu düşüncelere katılıp katılmadığını belirtirse sevinirim. Teşekkürler.

Oktay EKİNCİ - Biz teşekkür ediyoruz.

Semih ERYILDIZ (Yüksek Mimar) -Sayın Can HAMAMCI'ya altyapı sunduğu için teşekkür ediyoruz. Beyin fırtınasıyla da Sayın KAFAOĞLU'nu dinledik. Benim sorum, ÇAĞLAR'la ilgili. ÇAĞLAR özellikle meslek takımlarının marjinalleşmesiyle ilgili bir giriş yaptı; fakat, herhalde zamansızlıktan, oyarım kaldı. Bir paragraf daha eklesin diye, o marjinalleşmenin devamına karşı, öneri olarak bundan sonra başlık başlık birkaç öneri faslı var mıdır? diye sormak istiyorum. Akın ATAÜZ'a da, çoğuna katılmadığım, inanılmayacak güzellikteki mimarî-dekoratif sunuşu için teşekkür etmek istiyorum.

Oktay EKİNCİ -Başka var mı efendim; buyurun.

Prof. Dr. Tülay ARIN -Bu panelde konuşan sayın konuşmacıların neredeyse, istisnalı elbette; ama, çoğunluğunun ifade ettiği bir yaklaşıma katılmadığımı söylemek istiyorum. O da şu: Hep böyle bir sürdürülemezliğin sürdürülebilirliğe dönüştürülerek bir mistifikasyon yaratılmaya çalışılması ve

bunun da, biraz yutturmaca olarak, ortada, aslında belli çıkarların savunusu için kullanılıyor olduğu değerlendirilmesi yada yorumu. Elbette olabilir bu; ama, bence, konu başka açıdan değerlendirilmelidir. Şöyle ki: gerçek bir durum var ortada, gizlenecek hiçbir durumu yok, son derece ciddî sorunlar var. Bu ciddî sorunların kabulü zorunlu zaten. Zaten sürdürülebilirlik kavramı, geçmişle açıklanmaya çalışıldı. Ben, size, çok daha uç bir şey söyleyeyim: Bütün iktisat teorisinin amacı, aslında, sürdürülebilir kalkınma ya da sürdürülebilir büyüme dediğimiz bir bölüntünün nasıl olacağını açıklamaya çalışmaktır, iktisat teorisinin anlamı budur, ilk Adam Smith bunu kurarken, tam da kapitalizmin o aşamada nasıl kendi kendini sürdürebileceğini, bir sermaye birikimi yaratacağını açıklamak amacıyla inceledi. Aslında, Marks, bunun nasıl kendi iç çelişkileriyle sürdürülemeyeceğini açıkladı. Dolayısıyla, bu, geleneksel ve de insanlık tarihinin ya da ne bileyim, 300 yıllık kapitalizmin kurulmasıyla beraber kurulmuş iktisat analizinin temeli. O nedenle de, bugün, kapitalizmin, işte, en gelişmiş hâkim biçiminin başı, neredeyse, bunu ortaya koyuyorsa ve bunu da kendi terimleriyle ve de kendi tercih ettiği işleyiş biçimine uygun sürdürülmesini istiyorsa, bunda suçlayacak bir şey yok ki! Bizim burada görevimiz, iktisat teorisini sadece böyle bir kapitalizmin sürdürülmesinin bilgisi ile açıklamak değildir. Sabahleyin söylemeye çalıştım; kapitalizmi farklı yorumlayan yaklaşımlar da var, farklı çözümler üretmeye çalışan yaklaşımlar da var ve bunların hepsi, sosyal mücadelelerin dayanağı olarak kullanıldı. Bugün, Türk-İş meydanlara çıktığında "IMF'e Hayır" derken, aslında ne tür bir teori kullanıyor? Tamamen değilse de, farklı bir teori kullanıyor. Gençlerimiz çıkıp kapitalizmi eleştiriyor, devrimci oluyorsa, aslında, yine, o bilgileri kullanıyorlar. Dolayısıyla, burada kandırmaca filan yok. Elbette, burada mücadele; beğenilmeyen çözümlerin ya da kendi içerisinde sürdürülebilir olduğunu iddia eden çözümlerin sürdürülemez olduğunu açıklamaya çalışmak üzeredir. Bu, çok reel; ama, en basit ya da en hafif çözümlerde ve piyasaya en yakın çözümlerde bile, doğrusu, şu gerçek ortada ki, Amerika, Amazon Ormanları'nı dert etmek zorunda; dert de ediyor doğrusu. Ne bileyim Rio Deklarasyonu'na bağlı olarak bir global çevre fonu ya da çevre yardımı gibi bir fon kuruluyor. Diyebilirsiniz ki, bu gerçekten ciddî bir kandırmaca, kime ne verecek? Ne kadar para verecek? Ama, bütün dünyada böyle bir fonun çalıştırılması, önemli bir mücadele aracı diye düşünüyorum, o da karşı görüştür. O yüzden, benim burada vurgulamak istediğim farklı yaklaşımların olduğu. Örneğin, sürdürülemez kalkınma diye bir kavramın olmadığını, ortada dolaşmadığını Sayın EKİNCİ söyledi, ben de size söyleyeyim. Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nın tartışma tebliğleri var, bunlar dolanıma çıkıyor. Bana gelen en son tebliğlerden birinin başlangıcı, başlığı, sürdürülemez büyüme ya da makro ekonomik sürdürülemezlik. Var ortada demek ki!. Aslında, bütün Birleşmiş Milletler platformlarında, IMF'nin dikte etmeye çalıştığı makro ekonomik programın ya da yapısal uyum programının makro büyüme açısından nasıl sürdürülemez olduğu konusu var? Dolayısıyla, bence, öyle bakalım, dünyanın gerçeklerine bakalım. Elbette, Akın ATAÜZ'un, ütopyasında bir ilkel komünizm ya da ilkel toplumlarda toplayıcılık ya da avcılıkla geçinen 12 milyon İstanbul nüfusunu düşünemezsiniz. Elbette, insanlar kimi toplayacak; birbirlerini toplayıp kesip yiyecek herhalde, başka yolu yoktur. Yani, kapitalizmin, bugün, tam da bu gelişmişlik düzeyine ulaştığı ve de kendisini geliştirmek için dünyanın çeperlerini yırtmaya çalıştığı bir aşamada olduğunu kabul edelim. Tam da, kapitalizmin, kendisini bir üst düzeye çıkarmaya çalıştığı, kapitalist olmayan alanları da kapitalist kıldığı,

kapitalist meta dolaşımı alanlarına çok da rahat girememiş, altyapı gibi, çevre gibi birtakım hizmetleri, kapitalizmin tam da bağına ve de piyasa mekanizmasına dahil etmeye çalıştığı bu dönemde, elbette, bu terimlerle çalışacağız ve bunların alternatiflerini elbette geliştireceğiz. Dolayısıyla, çok reeldir. Sizin, mistifikasyon olarak ya da gösterilmemeye çalışılıyor olarak ifade ettiğiniz problemlerin hepsini de, farklı insanlar, siz de burada yapmaya çalışıyorsunuz; hem göstermeye hem de mücadelesini etmeye çalışıyorlar. Bunu, hiç küçümsememek gerekli diye düşünüyorum. O yüzden, bu yaklaşımın daha dikkatli ve de daha yapıcı bir yere kanalize olması gerektiğini düşünüyorum. Çok teşekkür ederim.

Oktay EKİNCİ - Biz teşekkür ederiz.

Zafer ALEV (İnşaat Mühendisi) - Şimdi, bu ortak geleceğimizle ilgili rapor gibi -sanıyorum Çevre Komisyonu bunu ele alacak. Bir rapor düzenlenip ilgili yerlere; mesela Büyük Millet Meclisi'ne- ulaştırılabilir mi? Bu takip edilebilir. Bu girişle, yine, aldığım bazı notları, tüm ilgili arkadaşlara ileteceğim. Mesela, Sayın KAFAOĞLU ile ilgili olabilir. Çağdaş Düşünce Derneği'nin Hatay Sokaktaki binasında aynı katta bir diş protezcisi var; bunun giriş kapısında "selamünaleyküm" yazıyor; yazmışlar. Ben, bunu derneğe sordum, niye öyle, ne var orada dedim, işte, onlar bize karşılık diyorlar. Herhalde, onlar laik düşünceyle "günaydın" diyorlar; onlar da, onlara inat kapılarına "selamınaleyküm" yazmış. Yani, Türkiye'miz bu durumda. Yani, bunlar, dinî olarak, devamlı Allah'ı düşünüyorlar. Bundan sonra, şöyle diyeceğim: Avrupa'da bir gecekondu sorunu var mı halen? Biz de artık 2000'li yıllara gidiyoruz. Dolmuş var mı? Bunları başlıklar halinde sizlere arz ediyorum.

Ayrıca, şu durumda, komşu ülkelerin ülkemiz üzerindeki niyetlerini, düşüncelerini isteklerini de dikkate alınmasını istiyorum. Ayrıca, yine çevreyle ilgili, dünyada çevrenin kirlenmesi konusu var; mesela, bir insan mezarlığı gibi, atıkların yeraltına gömülme konusu var; ama, bunu daha ciddî olarak düşünüp, bir atık mezarlığı düşünsek. Ondan sonra da, Avrupa ülkeleri gibi, ülkemizde de, gecekondu sorunu ve diğer sorunlarla ilgili gayet disiplinli bir yaşam, disiplinli bir hareket tarzıyla, Yücel Bey'in dediği gibi, TMMOB mensupları da dahil tüm ülkemiz sorunlarıyla gayet disiplinli ilgilensek. Hazine arazileri yağmalanıyor, yazılıyor, çiziliyor; krediler batıyor, yazılıyor çiziliyor; ama, disiplin yok ve bu Avrupa ülkeleri gibi, madem birleşiyoruz artık, bu disiplini ülkemizde de uygulamamız gerek diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Oktay EKİNCİ - Söz verdiğimiz sürede bitirebilmemiz için, galiba, başka soru sormak isteyen yok diye bir umut içerisindeyiz.

Aykut ALGAN - (Ziraat Mühendisi) Tahmin ettiğim kadarıyla, dünyada 5,5 milyar insan var ve bunlar, yüzde ne kadarsa, 80 milyon kadar çoğalıyoruz; inşallah bundan sonra da aynı hızla devam edeceğiz. Birtakım nüfus projeksiyonları veriliyor bize; ama, ben pek inanmıyorum; yani, inanmak istiyorum; ama, maalesef inanmıyorum. Nedeni de şöyle: Aslında, dünyada gelişmiş ve azgelişmiş değil, sömüren ve sömürülen iki grup var. Yani, kapitalizmin ve sosyalizmin ötesinde, bunun daha üstünde bakıyorum ben. Bana göre, sömüren ülkeler için bu nüfus projeksiyonları mükemmel, cuk oturuyor; yani, adamlar, zaten tüm dünyayı, mirasyedi gibi kullanıyorlar. Hangi

rejime bağılı olursa olsun, Üçüncü Dünya ülkelerinden hammadde olsun emek olsun alınıyor ve de kendi ülkelerinde tüketiliyor bir şekilde; aynı zamanda, kendi kaynaklarını tüketiyorlar tabii, o da işin bir başka yanı.

Şimdi, bu bağlamda, rahata kavuşmuş insanlar, bir şekilde, etraflarını daha iyi görüyorlar, daha iyi bir şeyler yapmaya çalışıyorlar ve daha az doğuruyorlar. Yani, bilmiyorum ama, sonuçta, refah seviyesinin belli bir konuma geldiği insanlarda, aşırı nüfus artışı yok. Bir iki çocuk filan yapıyor. Fakat, dünyaya bir bakalım, 1 milyarlık İslam ülkesi var ve biz de içerisindeyiz ve de dünyanın iki katı hızla artıyor. Afrika var; Güneydoğu Asya, Latin Amerika; bunlar, devamlı nüfusu artıran ve sömürülen taraftaki ülkeler. Buradan gelmek istediğim: Nereye kadar artacağız? Hangi ekonomik politikayı savunursak savunalım Adam Smith'in teorisinin daha doğru bir tanımı var: "kısıtlı kaynaklarla sınırsız ihtiyaçları karşılamak." Bu, kendi içerisinde çelişen bir teori; yani, kaynak kısıtlı, ihtiyaçlar sınırsız. Ne yapacağız; sonuç yok! Hele bu nüfusla, artı mevcut nüfusun daha da iyi yaşamasını düşündüğümüz bir rejimde, bir ekonomik projeksiyonda, bu şekilde mümkün olmuyor. Yani, benim söylemek istediğim, radikal çözümler olmadan bu iş gitmeyecek. Ben, yine, üçüncü yol diyorum ve artı, Akın Bey'in büzülme teorisi bana mantıklı geliyor. Acaba, şu anda, burada dünyanın yapabileceği ne olabilir? insanlığın bir kısmı gönüllü, bir kısmı da gönülsüz. Oysa, hepsi buna katkı vermek zorundadır; yani, insanlar, eninde sonunda bunu yapmak zorunda; çünkü, kaynaklar kısıtlı, işte, bu şekilde gitmeyecek, böyle devam etmeyecek. Akın Bey'e bu şekilde bir soru sormuş oluyorum.

Oktay EKİNCİ - Peki, teşekkür ederiz. Bu şekilde, bir otomobil istemeyen arkadaş daha çıkmış oluyor böylece; Akın'la beraber yollarda el ele... Başka soru var mı diye böyle sert bir bakışla salona bakıp, olmadığını hemen görüp, kendilerine soru yöneltildiği intibayı uyanan arkadaşlara 4 dakika, diğer arkadaşlara 3 dakika süre veriyorum. Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Can HAMAMCI - Şimdi, izninizle nüfusla ilgili bir şey söylemek istiyorum. Nüfus konusunda tamam, ciddî sorunlar yaşıyoruz belki; ama, geniş bir perspektif içerisinde düşünecek olursak, bu biyolojik bir olgudur ve üreme içgüdüselidir; tüm canlılar ürerler ve bunun da, belki, gerekleri vardır ve her tür de, bir kere, doğurganlığın sınırına gelir, ondan sonra düşmeye başlar. Bu, Avrupa'da da yaşandı. Avrupa için kolay, nüfusunu dışarıya ihraç etti, sorun yaşamadı. Şimdi, bu koşullar oluşuktan sonra, nüfus; yani, doğurganlık üst sınırına gitmeden düşmeye başladı. Şimdi, diyorlar ki "Kenya'nın nüfus artışı %5 ile 3 arasında değişiyor" Bilmiyorum kesin mi; yani, Birleşmiş Milletlerin tahminleri; ama, bu demek değildir ki, Kenya'nın nüfusu, bundan sonra, 25 yıl, 30 yıl, 40 yıl, 50 yıl hep aynı yükseklikte artacak. Bütün projeksiyonlarda sabit alıyorlar; ondan sonra da diyorlar ki, ileride Kenya'nın nüfusu, bugünkü Avrupa nüfusunu geçecek. Mümkün değil, biyolojik olarak bir canlı türü doğurganlık sınırına çıktuktan sonra, aynı hızla devam edemez; düşecektir. Bunu düşürürsek, nüfus konusunda uzun vadede çok karamsar değilim. Nüfus, beslenme, enerji vesaire baktığımız vakit, yine, teknolojiye bel bağlamak gerekiyor. Üstelik, sadece biyoteknoloji değil, genetik bilimdeki gelişmeler de çok önemli, genetik mühendisliği çok önemli. Şimdi, bazı türleri daha farklı yetiştirebiliyoruz, daha az topraktan daha fazla verim elde ediyoruz, yeni türler yaratıyoruz vesaire. Bu nedenle, biyolojik çeşitlilik, belki günümüzün en önemli savaşı olacak. Şimdi, tabii, sömüren-sömürülen ayrımı

var. Yalnız, sömürülenlerin de kendisine gelmesi gerekiyor; çünkü, bu doğaldır. Bu biyolojik çeşitlilik, belki, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerde en ciddi sorunlardan bir tanesi olacak 21 inci yüzyılda, bunun üzerinde durmamız lazım. Gen rezervlerini Batıya kaptırıp ondan sonra oradaki gelişmeleri, teknolojik gelişmeler olarak geri almak zorlaşacak, alamayacağız ve azgelişmiş ülkeler bu konunun da çok ayırımında değiller. Ellerindeki türleri kaybediyorlar. Bir ziraatçı arkadaşımız söyledi, bilmiyorum, belki Yücel ÇAĞLAR düzeltebilir, Türkiye'de yaklaşık 200'ün üzerinde elma çeşidi vardı, geriye 3-4 tanesi kaldı dedi. Bugün Türkiye ciddi bir şekilde, biyolojik çeşitliliği kaybetmektir; yani, toplum olarak hepsine aynı duyarlılığı göstermiyoruz, iki üç tane soğanlı bitki için bütün toplum seferber oluyor; ama, 200 çeşit birden ortadan kalktığı vakit, olmuyor. Diğer nokta; "sürdürülebilirlik düş mü, gerçek mi?" dedim; yani, mutlaka olumsuz bakıyorum anlamında değil. Zaten, gerek kapitalist gerek reel sosyalist uygulamalarda bir yatırım ekonomisi olarak ikisinin de belki ulaşacağı farklı bir yer yoktu. Şimdi, bir de, bu var tabii, eğer ütopyik bir görüşlere -Sayın ATAÜZ'a ütopyik demek istemiyorum ama- bu tür beklentilere, ütopyalarda gördüğümüz görüşlere ciddi bir dönüş yapmamızı da beklemeyelim; azıcık gerçekçi olalım. O zaman, bugünkü durumda nasıl yaşar kalırız, onu sorgulamak gerekiyor. O zaman da, belki, ÇAĞLAR'ın dediği şekilde ciddi düşünelim. Sayın KAFAOĞLU sosyal bilimciler de marjinalleşiyorlar diye söyledi; doğru. Türkiye'de bilim üretilmiyor, teknikle uğraşıyoruz. Bilim dediğimiz vakit, her şey teknik değil ya da işte, iktisat söyleşisi de değil. Temel bilimlerde bir şey yapmıyoruz, doğa bilimleriyle uğraşmıyoruz. Bunlar, bilimin temelidir. Onlar olmadan, ne sosyal bilim gelişir, ne teknikler, ne de teknolojiler gelişir.

Arslan Başer KAFAOĞLU -Şimdi, her şeye kötü bakmak-iyi bakmak (sabah da konuşuldu) kötümser olmak-iyimser olmak. Bence, Batı uygarlığı iki bilim adamına, düşün adamına dayanır. Birincisi Descartes, ikincisi Voltaire. Voltaire'in en önemli kitabı, bence, aşırı iyimserliği yeren Candide kitabıdır, insanlığın ilerlemesine en çok engel olan, dünyayı pembe görmektir. Ben, sürdürülebilir kalkınma deyiminde niye kötümserim; şunun için: Bu laf söylendiğinden beri, daha çok kirlilik olmuştur. Çok vahim, ölüyoruz, bitiyoruz; ondan sonra, Kongre, Amerikan bütçesinde, çevre koruma ödeneklerini kesiyor. "Bu ne perhiz bu ne lahana turşusu!" Öyleyse, "takiyye" yapıyorlar, bunu söylemek istiyoruz. Bütün azgelişmiş ülkelerin bütçelerinde, çevre koruma ödenekleri, -eski tabiriyle- mesabesindedir; sınıra yakındır. Bütün gelişmiş ülkelerde de, yavaş yavaş düşmektedir. Brundtland Raporu çıktığından bu yana olan budur! O halde, ben, bu rapora inanmam efendim. Kendileri buyurdular, bir fon kuruldu, o fonda para birikmedi. Amerika, bu fonun yapılmasına karşı çıktı, bu fondaki hisselerin dağıtılmasında adaletsizlikler yapıldı, Amerika, bunu Rio Konferansı'nda mesele yaptı, âdeta konferanstan kaçtı ve bugün Birleşmiş Milletler, önce Amerika demektir, işte, Bosna'da gördük. Eline almayınca, Bosna'da kan gövdeyi götürdü, eline alınca, Bosna'da savaş bitti. Ben, bunu söylüyorum; gerçekçi olmak lazım; ama, sabahleyin Fikret BAŞKAYA'nın söylediği gibi, duygularda da iyimser olmak lazım. Ben, insan aklının, mutlaka, bu kötülükleri yeneceğine inanıyorum; çünkü, benim tanrım insan aklıdır. Eğer, insan, tapacaksa, aklına tapmalıdır. Dünyada olan şeyleri, insan aklı yapmıştır. İnsan aklına güvencimden dolayı, aşırı iyimser değilim; fakat, olanları da doğru dürüst görmek lazım. Örneğin, bazı terimler kasten ileri sürülüyor: Küçülen devlet.

Diyorum ki, 20. yüzyılda devleti küçültmek kimsenin kârı değildir ve devlet bütçeleri, devlet nüfusu, devletin küçülmesi tabirinin çıktığından bu yana her yerde büyümüştür; ama, niye devleti küçültmek demişlerdir; çünkü, kapitalizm vergileri çekememiştir; canım, devleti küçülteceğiz deyip, vergileri düşürmüşlerdir. Onun için ne olmuştur; bir yandan devlet büyümüştür, bir yandan vergiler azalmıştır, borçlar artmıştır. Bütün dünyada borçlar artmıştır, sadece Türkiye'de değil. Türkiye'de ölçüsüz artmıştır. Bugün İtalya'nın borçları, 10 sene evvel %90 iken, şimdi, millî gelirin %130'udur. Amerika'da, %80'e gelmiştir, İngiltere'de artmaktadır ve bütçeleri iki şey doldurmaktadır. Bütçeyi küçülteceğiz diyorlar. Bütçeyi küçülteceklerse, yolu var. Nedir; askerî masrafları kıssınlar, borçların faizini düşürsünler. ikisine de gitmiyorlar, ikisi de aksıyor. Neyi indiriyorlar; sağlık giderlerini. Bugün, dünya, bilime karşı gözünü kapamıştır ve ben size bir rakam vereceğim, hayrette kalacaksınız: 25 sene evvel İngiltere'de düz lise mezunlarının üniversiteye gidiş oranı %36'dır. Bugün, İngiltere'de, bu oran %14! Kötümser olmamak için sebep yok yani... Teşekkür ederim.

Oktay EKİNCİ -Söz benden geçerken, yakalamış olayım. Sayın KAFAOĞLU insan aklından bahsetti. Haklı olarak, bu aydınlanma felsefesinin temel söylemi, aklın öne çıkması. Bizde de bu felsefenin zirve ismi, Melih Cevdet ANDAY. Melih Cevdet ANDAY, geçenlerde kendisi için yapılan toplantıda aklın öneminden bahsederken, dedi ki: "Biliyor musunuz neden bu akıldan korkarlar bunlar; bu akıl çok namussuz; çünkü, aklına her şeyi getirir."

Doç. Dr. Yücel ÇAĞLAR - Değerli dostlar, ben, mühendislerin, bu arada da sosyal bilimcilerin, erdemli olanların, sözüne uygun, aslına uygun bu işi yapmaya kalkışanların giderek marjinalleştiğini, marjinal kaldığını söylemiştim. Bu, tabii, çeşitli şekillerde açıklanabilir. Bunun, dışsal nedenleri düzen sorunu ile açıklanabilir. Hem uluslararası, hem ulusal düzey buna yol açıyor; çünkü, gereği, ihtiyacı buna yönelik. Ancak, öyle bir mühendis, öyle bir sosyal bilimci onun işine yarıyor. Ya fiyat endekslerini hesaplayan bir sosyal bilimci ya da işte bir mimarî yapının, belli başlı, artık bilgisayarların yaptığı hesabı kitabı yapan bir mühendis ya da mimar. Başka bir şey istemiyor. Ama, öteki yanı var ki, bence, o, biraz daha önemli. O da, işte, bizim kendimize bakmamız gerekiyor diye düşünüyorum. Biz de, buna, doludizgin gidiyoruz. Ne yapmak gerekir deyince, şu diye düşünüyorum: Bana göre, öncelikle, genel aydın rolünü oynamamızı işimiz söz konusu olduğunda bir yana bırakmak zorundayız. Biz, genel aydın rolünü çok iyi benimsemişiz ve bunu da her platformda her alanda çok iyi bir şekilde yapıyoruz. Sosyal bilimcilere inat olacak kadar sosyal bilimci olabiliyoruz, siyaset bilimci olabiliyoruz. Bunu olalım; ama, bir yerde, başka bir yerde, siyaset yaparken olalım; ama, işimizi yaptığımız andan itibaren de, bence, estetiğini, ahlakını, işin yürütülme düzenini sorgulamamız gerekir diye düşünüyorum. Tersten söylersek kısa dönemde yapılması gereken şudur diye düşünüyorum: TMMOB ve bağlı odalar ya da gönüllü olarak üye olduğumuz kuruluşlar, öğretimin içeriğini, işlendirilme düzenimizi, bu düzenin ve yaptığımız işin etiğini mutlak surette sorgulamak zorundayız. Sorgularsak, şöyle bir noktaya geliriz diye düşünüyorum. Necmi UYGUR'un dizesi var; izin verirseniz, onu aktaracağım; tam da benim anlatmak istediklerime denk geliyor: "Teknikte her yapılabileni yapmaya kalkışmak, delilik, aptallık, saygısızlık, sevgisizlik, cinayet. Teknik alanında yaptığın için, yapmadığın için, gereği gibi yapmaktan kaçındığın için,

yapar görünüp yapmadığın için alçakça sorumlusun hep" Böyle bir mühendis olmamak gerekir diye düşünüyorum. Bunu yapmamanın yolu, bence, TMMOB ve bağlı odaların işlevinin sorgulanması, çalışma tarzının sorgulanmasından geçmektedir. Eğer, bunları sorgularsak, bu soruya daha somut bir yanıt verebileceğimizi düşünüyorum. Bir de, son bağlamda söylemek istediğim başka bir şey var: Siyaseti yapmamız gerekiyor ama partililik anlamında değil. Ben bunu, daha önceki bir tartışmada, toplantıda, genel siyaset yapıyoruz diye söylüyorum. Ayrıca içi bir örnek de vereceğim size: Son Orman Yasası'yla ilgili olarak ilerici bilinen veya kendisini öyle bir savla anan bir partinin yetkilileri odamızı ziyaret etti ve bir süredir de, yasanın iptali için, onlardan imza almaya çalışıyoruz. Hayır, ısrarla imzayı vermiyorlar. Odada şöyle bir diyalog: Bir tanesi diyor ki, sözcülüğü yapan, galiba, grup sözcüsü "benim o yasadaki hiç haberim yok; nereden geldi o yasa, ne zaman çıktı." ötekisi de şöyle söylüyor: "Haa, benim ondan haberim vardı. Gece saat 24'e doğru getirdiler; işte, 10-15 dakikada görüşüldü bitti." Şimdi, bana sorarsanız, Türkiye'nin ormanlarının geleceği yönünden son derece hayati önemde bir düzenleme, böylesine büyük bir hafiflikle ele alınabiliyor. Neden; siyaset içerikli yapılmıyor; yani, biz olmadığımız için siyasette -biz derken sadece mühendisleri tabii ki kastetmiyorum ama- bilgili adamlar, biz bilgili insanlar olmadığımız için, siyaseti bunlar yapıyor. Bu yapıldığı sürece, bunlara yaptırdığımız sürece, bu sonuçların ortadan kalkacağına inanmıyorum. Teşekkür ederim.

Oktay EKİNCİ -Buyurun efendim.

Akın ATAÜZ - Orol'la tam aynı şeyi anlamadığımızı ya da aynı şeyi söylemediğimizi yine ifade etmek istiyorum. Orol'un düşüncesinde şu var; kuşkusuz bir sosyolojik gerçeklik var. Sanayileşme ve kentleşmenin sonucunda hızla artan nüfus eğrisi önce düzleşir, sonra düşmeye başlar. Bu, sosyolojik-demografik bir gerçeklik ve böyle olur; ama, bunu bekleyecek olursak, bütün dünya nüfusunun önce sanayileşmesini, kentleşmesini beklemek gerekecek ve kol gücüne daha az dayanan teknolojilerin bütün dünya nüfusu için geçerli olmasını bekleyeceğiz. Oysa, benim önerim, sadece ahlakî, etik düzlemde değil, bilinç düzleminde de değil! Doğrudan doğruya, bugün, artık, kalkınmanın dayanılmaz hale geldiği sonuçlarına karşı çıkışın, mesela otomobil gibi, teknolojik gelişmenin, artık, yaşayamayacağımız kentler, yaşayamayacağımız çevre oluşturan öğelerine karşı çıkmak. Bunun doğuracağı zincirleme sonuçlardan ötürü, bir nüfus düşmesinin beklenebileceğini söylüyorum. Yani, bu, mesela Swezey'nin, otomobil için söylediği şey: "Çağ açan buluştur" gibi. Ben de, aynı şekilde, tersine çevirerek diyorum ki, otomobilden ve/veya başka teknolojilerden vazgeçerek "çağ açıcı geriye dönüşü sağlayacak uyaşımalar!". Bu uyaşımın içerisinde, tabii ki, bir politik öğe var. Belki, etik öğe de var; ama, sadece, bunlardan ibaret değil. Otomobilsiz bir toplum yaratmak için, bir araya gelip, pekala bugünden itibaren yapabileceğimiz bir çok şey var. Ve aslında, buna benzer örneklerin çoğaltılması ve geniş zamana yayılmasıyla, bir kalkınmayı reddetme ve neolitiğe doğru, başka tür teknolojileri kullanan topluma doğru gidişi yaratmak çok da ütopyacı gibi gelmiyor bana. Sayın Arın'ın söylediği, tabii ki, 12 milyonluk İstanbul'da yarın "neolitik bir teknolojik" düzeye yakın bir durum olursa kan gövdeyi götürür; ama, yavaş yavaş bu tür kullanmayı reddedeceğimiz teknolojik öğelere doğru çok uzun zamana yayılmış bir

dönüşüm yaratabiliriz... Aykut'a da, hiçbir zaman gönülsüzlükleri zorlayarak değil; ama, gönüllülerin yaratacağı adaların çoğaltılabilmesiyle ya da bu ada örneklerinin bir şekilde difizyonu sayesinde, çok uzun zamanda bunu başarabiliriz diye düşünüyorum. Karşı çıkmak için bir şeyler yapmak lazım. Son olarak Semih'e de, söylediklerimin hiç de dekoratif olduğunu düşünmüyorum diyeceğim; yani, evet süsleyici gibi duruyor; ama, süsleme amaçlı değil, bir şey yapmak amaçlı. Bir şeyi yapmaya başlama amaçlı bir konuşma yapmak istemiştım. Teşekkür ederim.

Oktay EKİNCİ -Teşekkür ederim. Sayın Ethem TORUNOĞLU; buyurun.

Ethem TORUNOĞLU - Ben, iki konuya değinmek istiyorum; Birincisi nüfus. Nüfus konusunda karamsar değil; ama, gerçekçi bir şeyler söylemek istiyorum, özellikle sabah da bu konu birazcık tartışıldı. 2050 yılında nüfusun 10 milyara ulaşacağı yönünde birtakım saptamalar var. Hemen yanı başında da, şu rakamları söylemek istiyorum: Bugün, 1,5 milyar insan, sağlığa uygun içme ve kullanma suyundan yoksun. 700 milyon insan aktif bir yaşam için gerekli gıdadan mahrum, 800 milyon insan mutlak yoksulluk içerisinde ve her yıl 14 milyon çocuk açlıktan ölüyor. Şimdi, eğer, nüfus konusunda "iyimser" olacaksak, bir ekolojik krizi bekleyeceğiz. Yani, bu sayılar iyice kabarsın, büyüsün, güneyin tüm nüfusu yok olsun, o zaman nüfus projeksiyonunda, herhalde, "dünya nüfusu artmayacak" diye bir yoruma gidilebilir. Bu açıdan baktığımızda, ben de sabah Fikret BAŞKAYA'nın yaptığı yoruma katılıyorum Yani, özellikle yoksulluğun ve tabii, eğitim seviyesinin düşüklüğüyle birlikte güneydeki bu nüfus artışı doğal bir tepki, doğal bir refleks. O açıdan, bu konuda karamsar değil; ama, gerçekçi yorumları önümüze koymamız gerekiyor. İkincisi, Orol ATAMAN değindi. Sistemin kendisini tüketmesi akıl dışıdır; dedi. Katılmıyorum. Bu noktada örneğin kapitalizm ekolojik kriz ile kendisini tüketirse, bu, akıl dışılıktır diye bir şey çıkardım ben. Şimdi, yine bir rakam var. Bugün, en büyük beş çokuluslu şirketin yıllık cirosu 526 milyar dolar. Bu, tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin gelirlerinden fazla. Sözü edilen ülkelerin gelirleri ise 454 milyar dolar. Şimdi, aslında tartıştığımız sorunların bir çoğu sanayileşme ve kapitalist üretim ilişkileri ile başladı. Ve, buna karşılık insanın yaşam mücadelesi ortaya çıktı! Bu anlamda da, zaten, kapitalizmin kendi işleyiş yasaları aslında akıl dışıdır, diyebiliriz. Teşekkür ederim.

Oktay EKİNCİ - Biz teşekkür ediyoruz, İsmail Bey; buyurun.

İsmail TÜMAY - Karşı çıktığım birtakım şeyleri söylemeden önce, yalnızca bir temenni yapmak istiyorum çevreciyiz, çevreyi savunuruz ama, yürürken, yediğimiz kabuklu yemişleri yollara atarız. Yani, bir şeyi savunuyorsak, günlük yaşantımızda da bunu uygulayalım, düşüncemize uygun olarak davranalım. Bunun dışında, birtakım tutumlarda karşı çıktıklarım var. Birincisi, felaket tellallığı filan değil; ama, kapitalizm dünyayı tahrip ediyor ve hani şöyle bir söz var: "Bugüne kadar yaptıklarım, bundan sonra yapacaklarımin teminatıdır." Bu söz, aynen kapitalizm için de geçerli. Bu güne kadar ettiği tahribat, bundan sonra da edeceğinin teminatıdır bence. Bir diğeri, fon oluşturulması olayı. Fon oluşturulması olayını, aynen, yoksullara yardım için kurulan birtakım derneklere benzetiyorum. Bunlar, ne kadar yoksullara, yoksulluğa çare olurlarsa, bu çevre fonları da, o kadar doğanın tahribine çare olacaktır. Bunun

yanında, günümüzde sürdürülebilir kalkınma terimiyle savunulan şeyi, kapitalizmin kendisinin restorasyonu olarak değerlendirdim; birazcık öyle bakıyorum. Bu, aynen şöyle bir şey: işte, sosyal devlet ne kadar yoksulluğa çare ise, sürdürülebilir kalkınma terimiyle kapitalizmin savunduğunun da o kadar, doğanın tahribine, yaşamın tahribine çare olacağını düşünüyorum ve bu noktada karşı çıkılması gerektiğini düşünüyorum. Ancak, karşı çıkışın, geçmişe dönerek değil, mevcut sistemi aşacak şekilde olması gerektiğini düşünüyorum. Her şeyiyle; üretim ilişkileriyle, teknolojiyle mevcut sistemi aşacak şekilde olması gerektiğini ve bunun mücadelesini vermek gerektiğini düşünüyorum. Çok özet olarak söylemek istediklerim bunlar.

Oktay EKİNCİ -Efendim, sonuna geldik. Ben, tabii, tarafsız bir yönetici olmak mecburiyetinde olduğum için, sözüm ona görüş sarf etmemeye özen gösterdim; ancak, adettir, bir iki dakika genele şamil bir şeyler söyledikten sonra, kapanış konuşması için ve son bir değerlendirme için, Sayın Başkanımız Yavuz ÖNEN'e söz vereceğim. Bütün bu konuşmaların sonucunda demeyeceğim; çünkü, böyle bir şey söylemeye ne hakkım var ne de böyle bir sonuç çıkarabilecek bir durum var. Çok değişik görüşler zikredildi; ancak, galiba, şu nokta önem kazandı: Sürdürülebilir olmak; yani, galiba uygarlığın sürdürülebilmesi, insan uygarlığının sürdürülebilmesi esas. Daha doğrusu, onu yakaladığımız zaman, uygarlığı sürdürülebilir kılma hedefini sürdürülebilir kalkınma anlamıyla özdeşleştirdiğimiz zaman, -o zaman, (işte Sayın Tülay ARIN'ın işaret ettiği noktada kendisine çok hak veriyorum gerçekten,) yapabilecek ve yapmamız gereken çok şey olduğunu görüyoruz. Yani, baştan bu kavramın taşıdığı ya da taşıma ihtimali olan ve dünyadaki gelişmelerden ötürü de bizi böyle kaygılandırmaya da olsa hak kazandıran sonuçlardan ötürü bir dışlayıcı reflekslerle başlamak yerine, uygarlığın sürmesi açısından bize düşenleri yerine getirmek ve galiba -ilk konuşmamda da söylemiştim- bu kavramın, böyle gelmiş böyle gider felsefesine hizmet etmemesi yönünde içerisini doldurma göreviyle karşı karşıyayız. Tarih boyunca, doğrudan yana olanların işi zordur. Bu ne demek; bizim işimiz zor; yani, böyle bir kavramın içini doldurmak kolay değil. Zoru başarmak mecburiyetindeyiz. Zaten, tarih boyunca da zoru hep belli kesimler başarmaya kalkıştılar. Şimdi, geçenlerde, Le Monde yazarlarından Paul Balta geldi. Çok önemli bir şey söyledi; dedi ki: "Anahtar teslim fabrikalar çağı başladı ve anahtar teslim fabrikayla, kalkınma olmaz." Bu çok doğru bir tanımdı; anahtar teslim fabrika... Yani, bir bakıyorsunuz, bir yerinizde son derece modern bir fabrika. Birileri gelip kurmuşlar, ortaya çıkmış. Siz kalkındınız mı, uygarlaştınız mı; hayır, asla... Bunu dinleyen Doğan KUBAN, çok önemli bir şey söyledi: "Afrika'daki kabile reisi oğluna dünyanın en gelişmiş bilgisayarını alabilir. Oğlan gider Londra'da bunun eğitimini görür tekrar oraya gelir ve internete bağlanır. Uygarlaşmış mıdır, kalkınmış mıdır, çağ mı atlamıştır, ne yapmıştır acaba? Aslına bakarsanız, bir arpa boyu yol yürümemiştir. Şimdi, tabii, bu boyutta bakabildiğimiz zaman, bu tartışmayı belli noktaya getirme şansını yakalıyoruz gibi görünüyor.

Şimdi, Yücel ÇAĞLAR arkadaşımızın işaret ettiği konu, bizim de öteden beri üzerinde çalıştığımız bir konudur. Ayıptır söylemesi, biz, Mimarlar Odası'nda bir ÇED uygulamasına da bu tür kaygılardan ötürü başladık. Şimdi, hemen sözü Yavuz ÖNEN'e bırakırken, şöyle bir sıralama yapmak istedim. Örneğin, gerçekten, artık, Türkiye'de, bu sempozyumun yankılanması ve bu sempozyumun sonuçlarının tartışılması süreci içerisinde -kendi

mesleğimizden başlayalım- mimarlar, tarihî ve doğal çevreyi ezen, kente karşı saygısız proje önerilerini reddetme noktasına gelmelidirler ya da Mimarlar Odası, bu noktada, bir meslek odası olarak tavrını koymak mecburiyetindedir. Benzer şekilde inşaat mühendisleri, artık, örneğin, dört katlı bir binanın yıkılmadan sıhhileştirilmesi yönünde bir meslek pratiği geliştirmeliler, bu konuda uzmanlaşmalı inşaat mühendisleri ve bunu savunmalı, iki kat ilave edilecek diye dört katlı bir bina yıkılmamalı. Bu konuda bir çaba sarf etmeliler. Örneğin, kent plancıları, artık, kent planı yaparlarken, mutlaka bir raylı sistemi önermeli; yani, ha babam de babam Anadolu'daki kentlerin planları otomobile göre yapılıyor -Akın'a hak vermiş gibi olmayayım- ama, artık, kent plancıları, oraya bir raylı sistem önermeli, işte, 20 yıl sonra bu kent bir metro isteyecek demeli, bir tramvay yolu koymalı vb. bir politika başlatılmalı! Evet gerçekten, TMMOB'ye bağlı meslek odaları ve o meslek odalarına teker teker baktığımızda, sürdürülebilir kalkınma desek de demesek de; ama, uygarlığın sürmesi için bu terimi kullanmak, galiba, belki biraz daha doğru olacak veya daha doğru çağrışımlar yapacak. Meslek alanlarına da önemli görevler düşüyor.

Ben, TMMOB Başkanı Sayın Yavuz ÖNEN arkadaşımızı, bir kapanış ve değerlendirme konuşması için davet ediyorum; buyurun.

Yavuz ÖNEN - Sempozyumu başımıza saran, Oktay EKİNCİ'dir. Birlik Genel Kurulu'nda bir öneri olarak getirdi. Ben de, çıkıp konuşma yaparak destekledim. Şimdi, onun cezasını çekiyorum biraz. Çok zor bir noktada, aslında, bir rahavet içerisinde ben, konuşmaları izlerken, Oktay bir kapanış konuşması yapacağını söyledi. Bundan hem yararlanarak hem de işin zor olduğunu söyleyerek affınıza, hoşgörünüze sığınıyorum. Sabahtan bu yana dikkatle izlediğim konuşmalardan çok şey öğrendiğimi bir kere söylemek istiyorum. Yalnız, bizim sempozyumun teması olan "sürdürülebilirlik" konusunda, önce şöyle bir tespiti hemen söyleyeyim: Kendi yaşamımda, kendi çocukluğumdan başlayan, işte 60 yıla yakın bir yaşam sürecinde şunu çıkardım: Bırakın sürekliliği, yaşamın sürekliliğini, üretimin sürdürülebilirliğini, hafızamızı sildiler. Hafızalarımız silindi arkadaşlar! Öylesi bir dünya ki bu, geleceğe sizi götürmek bir yana, aslında, daha çocukluğunuzun ortamlarını tamamen yok etmiş, sizin sosyal ilişkilerinizi törpülemiş. Örneğin, beni almış, Midyat'tan Haydarpaşa Lisesi'ne, Toros Ekspresi'ne koymuş, savurmuş. Ondan sonra, akın akın insanlar, çok değişik nedenlerle kendi doğal ortamlarından kopmuş gitmiş. Mitterand, yıllar önce, şöyle bir şey söylemişti: "Hafızası olmayan toplumlar, özgür olamaz." Bunu, bize, gelişmiş bir ülkenin sosyalist bir lideri söylüyor. Bunda, çok büyük bir gerçeklik var. Aslında, özgürlüğün temelinde hafızalar da var. Hafızalarımız silinmişken, bizim, sürdürülebilir bir geleceği yakalayabilmemizin koşulları, asla yok! Onun için, bize dayatılan bütün kavramlara kuşkuyla bakma gibi bilimsel tavrımıza kesin olarak bir kere dört elle sarılacağız. Bunu, bilim adamlarından, bilimin kendisinden öğrendik. Bu meslek odalarının bilimsel dediği yaklaşım tarzıdır. Kuşkuyla yaklaşıyoruz; neden kuşkuyla yaklaşıyoruz? Çünkü, gerçekten, bize dayatılan kavramların kaynakları çok önemlidir de, ondan.

Bir ikinci tespiti hemen söylemek istiyorum: Bütün yaklaşımlarımızda, ister kapitalist odaklar olsun, ister gelişmiş ülkeler olsun ister, üçüncü dünya ülkeleri olsun, ister Türkiye olsun; şu gerçeği iyice bilmemiz lazım: Daima iki kesit var. Biri "resmî ve egemen" olan, diğeri, "sivil ve insanca" olan. Biz, daima bunları birbirine karıştırıyoruz gibi geliyor bana. Batı diye bir şey, bu

anlamda yok. İşte, böylesi bir insancıl, hümanist bir globalleşmeyi de bizim de gündemimize getiriyor; böyle getirmek böyle yakalamak zorundayız; yani, Fransa'da da, Amerika Birleşik Devletleri'nde de, İngiltere'de de, bizim gibi, bir Midyatlı gibi, bir Karamanlı gibi, bir Kululu gibi düşünen insanlar var ve dünyadaki bu global sistemin vurduğu insanlar, yalnız üçüncü dünya ülkelerinde değil. O nedenle, bütün yaklaşımlarımıza öyle bakmalıyız. Örneğin, Birleşmiş Milletler 1994 yılında Viyana'da İnsan Hakları Zirvesi'ni topladı. Orada da, hep iki kat vardı, iki değişik kesim vardı. Dünyanın sivil kesimini temsil eden insanlar, o resmî platformlara kapıları omuzlayarak, zorla girdiler. Bu daha geçen sene olan bir şey ve örneğin insan hakları, tıpkı sürdürülebilir kalkınma kavramı gibi dünyada uğruna milyarlarca dolar harcanan ve özellikle üçüncü dünya ülkelerine ve mesela ülkemizde de gündemin başında tutulması için çaba harcanan bir alan. Ama, bakıyorsunuz, gerçek anlamda bir insan hakları stratejisi ve dünya çapında insanî değerlere sahip çıkacak bir kurumsallaşmaya doğru gitmiyor resmî makamlar. Viyana İnsan Hakları Nihai Bildirgesi'nde, yine, "toplum ulusal rejimlere tevdi edilmiştir." Eğer, siz, gerçekten insan hakları mücadelesi yapıyorsanız, kabul görüyorsunuz. Yani, şunu söylemek istiyorlar -altını çizerek söylüyorum- Birleşmiş Milletler resmî belgesidir bu: Lokal yasalara; yani, ulusal yasalara tabiyseniz, buna uymak zorundasınız. Bu ne demektir; örneğin, Türkiye'de, işte, düşünce özgürlüğü önündeki maddeleri eleştirmek ya da insan hakları ihlaline yönelik söylemleri dile getirmek bir anlamda yasal baskı altındadır ve bu da meşrudur. Şimdi, biz, "Birleşmiş Milletlerin nihai bildirgesi budur" diye insan hakları mücadelesini bırakıyor muyuz ya da bu evrensel bir genel kabul anlamında mı algılanıyor; hayır! Sürdürülebilir kalkınma da, böyle bir kavram... Şimdi, ben, üçüncü çok önemli tespiti getiriyorum: Türkiye'mizde, artık şunu da bilmek zorundayız: Evet, burada, sabahtan beri söylendi. Hiçbir ülkenin insanı, hiçbir ülkenin bütçesi, kaynakları, beyni, teknolojisi, bilimsel gücü, bir başka ülkenin doğrudan sorunlarını çözmek için kullanılamaz, kullanılmaz. Hiç kimse, gelip de, sizin arka bahçenizi düzenlemez, kendi evinizi filan düzeltmez. O bakımdan, her ne kadar global bir dayatma süreci içerisindeyse de, ulusal politikaların ve ulusal ölçekteki sorunların gündemin başında tutulması gerekiyor, işte, bizim meslek kuruluşlarının dört elle sarıldığı bu son dönemlerde, özellikle liberalizmin, liboşlaşmanın çok geçerli olduğu, değerli olduğu dönemlerde bile, meslek odalarında bu konuyu diri tutmaya çalıştık. Meslek odalarının işleri, işte, burada çok önemli. Onun için, Yücel'e katılıyorum; yani, bu, mesleksi yaklaşım, siyasi yaklaşım ikilemiyle değil; ama, gerçekten, meslek odalarının kendi ülkesinin sorunlarına vakıf, teknik olarak bir sürü sektörde gelişmiş, dünyadaki gelişmeleri yakalaması olası olan beyinler yetiştirmek gerekiyor, gerçek anlamda meslek adamlarını oluşturmak gerekiyor; fakat, ülkenin -bir başka dördüncü temel tespit- ülke yöneticilerinin bakış açısı nedir? Bu noktada birkaç açılım daha yapmak gerekiyor. Aslında, biz, emperyalizmi ve sömürüyü hep çok dışarılarda aradık, hep kendi dışımızda aradık. Doğrudur; öyle odaklar doğaldır; ama, lütfen, artık, emperyalizmin ve sömürünün ve bu kavram kargaşası sürecinin içselleştirdiğini ve ulusal kadrolarını da alabildiğine geliştirdiğini kabul etmemiz gerekiyor, işte, o nedenle, meslek odaları kendi içerisinde bile böylesi bir komprador yaklaşımı; yani, işbirlikçi eğilimi tespit etmek ve bunun üzerine gitmek durumundadır. Meslek odalarının önündeki en temel görevlerin başında, işte, bu geliyor, böylesi bir önemli nokta var. Türkiye'de kavramlar hakikaten ters yüz edildiği için, ulusal ölçekte de bize dayatılan politikalara

kuşkuyla bakıyoruz. C nedenle, örneğin, 1980 askerî darbesinde kardeş kavgasına son verileceği söylendi; fakat, müdahale eden silahlı kardeşlerimiz öyle bir süreç başlattılar ki, 1980 öncesi rakamları ve gelişmeleri devede kulak kaldı. Demokrasi adına, her türlü demokratik değer ayaklar altına alındı; insan hakları adına, her türlü insan hakları ihlalleri gündemin başında duruyor. Şimdi, değerli arkadaşlar, bir başka gerçekle karşı karşıyayız: Üretimden kopmuş bir Türkiye'nin bilim ve teknolojiyle haşır neşir mühendisleri, mimarları olamaz, işte, bu da bizim üzerine gitmemiz gereken bir gerçek. Sayın KAFAOĞLU değindi, bazı değerler gerilerken, bazı değerler de gelişti. Devletin küçüldüğü iddialarının süresi içerisinde, büyüyen, çok büyüyen şeyler var. Mesela, islamcı akımların, milliyetçi akımların sayısal olarak artması ve televizyonlarda, basında bunların ön plana çıkmış olması bir rastlantı değil. Bir başka nokta da yine yükselen rakamlar var. Türkiye'de, insan hakları ihlallerinin, çevrenin, doğanın, denizlerin, göllerin, ırmakların en fazla kirletildiği, yer seçim kararlarının hiçbir kurula danışmadan, hiçbir meslek grubuna sormadan, hatta, Türkiye Büyük Millet Meclisini de atlayarak, devletin tüm kurumlarını dışlayarak alındığı süreçlerde, şöyle rakamlarda yükseldi. Bugün, bize, insan hakları ve demokrasi dersi veren Batı; Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaptığı yardımın dört katını yaptı; yani, 1923-1980 arası 15 milyar dolar borcu olan Türkiye, 1980-1994 dönemi içerisinde 60 milyar, 70 milyar dolar borç alabilecek kredibilitesi olan bir ülke durumuna getirildi; ama, bakıyorsunuz, 1991'den bu yana, Türkiye'de, ölen insan sayısı 20 bini geçmiş. Bir de, böylesi yükselen rakamlar var. 6 binin üzerinde yalnız Terörle Mücadele Yasası'nın 8. maddesine dayalı açılmış düşünce suçları davası var. işte, bazı rakamlar, birlikte yükseliyor. Onun için, bizim bu gelişmelere kuşkuyla bakma tavrımızı sürdürmemiz, temel yaklaşımımızdır. Bu sempozyumun, böylesi bir birikimle, özellikle sabahtan bu yana çok değerli konuşmalarla zenginleşmiş bir birikimle çalışmalarına devam edeceğini söylemek gerekir. Yalnız, bitirirken, artık hep Türkiye'de ve dünyada da bize öğretildiği üzere bir gerçeklik var. Siyasallaşma her şeyin içerisinde var. Bu kadar kısıtlı demokratik hakların var olduğu Türkiye'de, bakıyorsunuz, siyasal sürece katılma yasakları kaldırılıyor. Meslek odalarının çalışmalarını düzenleyen 135. madde, Anayasada bir ceza maddesi gibi var olmaya devam ederken, bu bakış açısına karşı, bizim, mutlaka belli yanıtları gündemde tutmamız lazım ve gerçekten, o siyasal tavra karşı siyasal bir tavır geliştirmemiz lazım. Yücel'in söylediği anlamda hem genel siyaset hem bayağı güncel politik siyaset anlamında söylüyorum bunları; ama, meslek odaları, bu siyaset girdabına elbette ki, kapılmayacaktır; elbette ki, siyaset alanları ne kadar kapatılırsa kapatılsın, kendi mecrasında gelişip büyümek zorundadır. Ama, bugün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 89 mühendis, mimarın var olduğunu hep biliyoruz. Meslek birlikleri toplandığında, bu belki de parlamentonun yarısını aşacak; ama, bir bakıyorsunuz, meslek örgütlenmesi anlamında ve Türkiye'nin üretim güçlerin geliştirilmesi anlamında en kötü yasama dönemi yaşanmıştır. Onun için, siyasallaşmayı bir parlamenter mücadele sürecine indirgmeden, gerçekten ülkenin üretimi, hammadde kaynaklarını, insan gücü kaynaklarını, ülkenin tarihini, doğasını gözeten top yekûn bir uygarlık, bir kalkınma sürecine dönüştüren bir siyasallaşmadan söz ediyorum. Bu anlamda da, bugünkü tartışmalar bize ışık tutacaktır. Bütün katılımcılara ve katılan arkadaşlara bir kez daha teşekkür ediyorum.

Oktay EKİNCİ - Biz de teşekkür ediyoruz ve toplantıyı kapatıyoruz.